

Львівський ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Крут

**СТАРОДАВНЯ
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ**

Від Стародавньої України до
Київської держави

За основу навчального матеріалу взято посібник з історії України Тетяни Земерової.

Земерова Т. Історія України. Комплексна підготовка до ЗНО/НМТ/ 3-51 Т. Земерова. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2024. – 640 с.

Схвалено до використання в освітньому процесі рішенням педагогічної ради
КЗ ЛОР «Львівський лицей з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Крут»

Протокол № 8 від «8» січня 2026 року

Мета презентації:

- ✓ Систематизувати знання учнів з історії України відповідно до чинної програми Міністерства освіти і науки України.
- ✓ Ознайомити з основними історичними періодами, постатями, ключовими подіями та поняттями.
- ✓ Розвинути навички аналітичного мислення, вміння працювати з історичними джерелами та тестовими завданнями.
- ✓ Підвищити впевненість учнів у своїх знаннях та готовність до успішного складання НМТ.

Очікувані результати:

- ✓ Учні матимуть чітке уявлення про структуру та вимоги НМТ з історії України.
- ✓ Зможуть орієнтуватися у хронологічній послідовності основних подій української історії.
- ✓ Засвоять ключові поняття, дати, імена та причинно-наслідкові зв'язки між історичними процесами.
- ✓ Опанують основні стратегії виконання тестових завдань.
- ✓ Підвищать рівень самостійної підготовки та самооцінки своїх знань.

НМТ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Тема 1-2:

Вступ до історії України.

Стародавня історія України

ТЕМА 1. ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історія – це наука, що вивчає минуле людства на основі усних, писемних свідчень, матеріальних пам'яток.

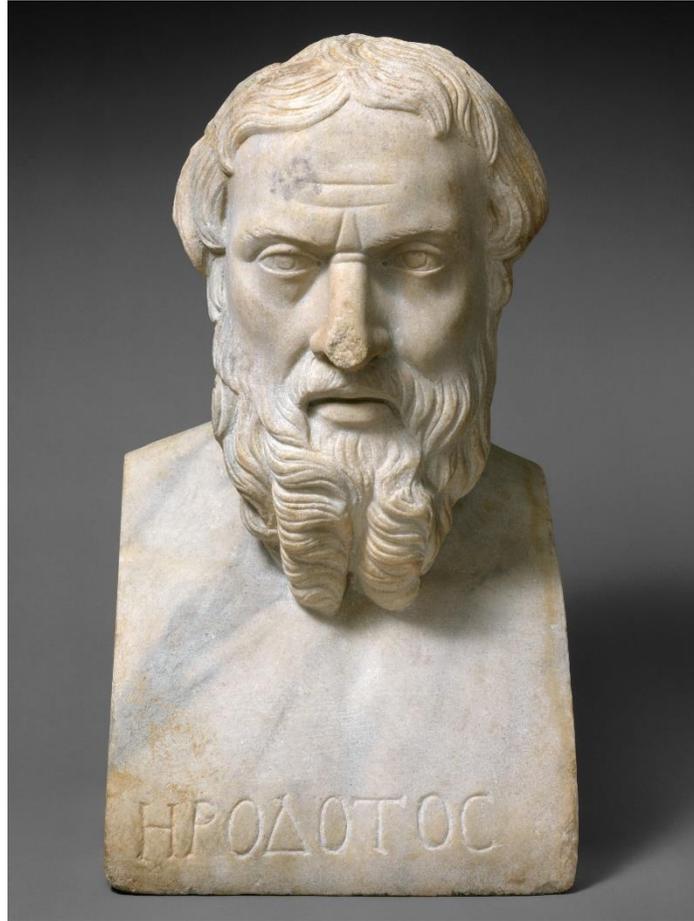
- ❖ **Історія України** – це наука, що вивчає розвиток людського суспільства на території України та його закономірності.
- ❖ **Історичні джерела** – сліди життя і людської діяльності в минулому, переважно в письмовому вигляді, пам'ятках мистецтва, усній традиції, мові, звичаях і праві.
- ❖ **Цивілізація** – людська спільнота, яка протягом певного періоду має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі, спільні духовні цінності та ідеали, ментальність.
- ❖ **Хронологія** – наука, яка вивчає послідовність подій у часі.
- ❖ **Археологія** – наука, що вивчає первісні, стародавні та середньовічні матеріальні пам'ятки (стоянки, поселення, поховання, знаряддя праці, зброю, посуд тощо).

Джерела з історії України

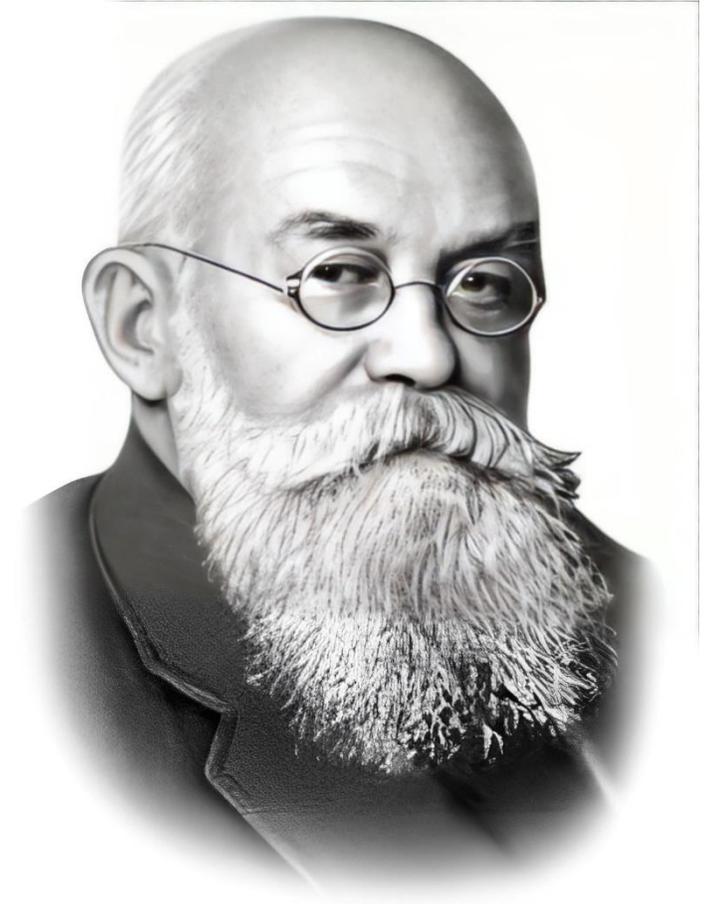
- усні (міфи, легенди, казки, народні пісні);
- писемні (літописи, документи, щоденники, мемуари);
- речові (залишки жител, знаряддя праці, посуд, одяг тощо);
- антропологічні (залишки людських поховань);
- мовні, які відображають процес розвитку мови;
- етнографічні (побут і звичаї народу);
- фоно- та фотодокументи (аудіо та фото)

БАТЬКИ ІСТОРІЇ

Геродот («батько історії») – давньогрецький філософ, якого вважають засновником науки «історії».

Михайло Грушевський («батько української історії») – український історик, один із найвідоміших дослідників історії України.

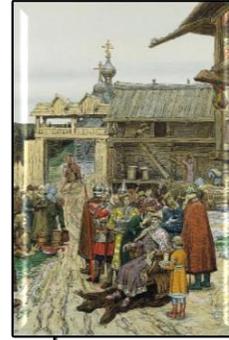

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Стародавня історія (1 млн. років тому – VI ст. н.е.)

- Поява людини на території України, еволюції від кам'яного до раннього залізного віку, трипільської цивілізації, формування перших держав, Великої грецької цивілізації та Великого розселення слов'ян.

Середньовіччя (VII-XV ст.)

- Утворення Русі-України, Галицько-Волинської держави, перебування українських земель у складі ВКЛ, КП, Угорщини, Молдавського та Московського князівств, Кримського ханства.

Ранньомодерна доба, або Ранній новий час (XVI-XVIII ст.)

- Українські землі в складі Речі Посполитої, Українська козацька держава та її ліквідація.

Модерна доба, або Новий час (XIX ст.)

- Українські землі в складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської імперій).

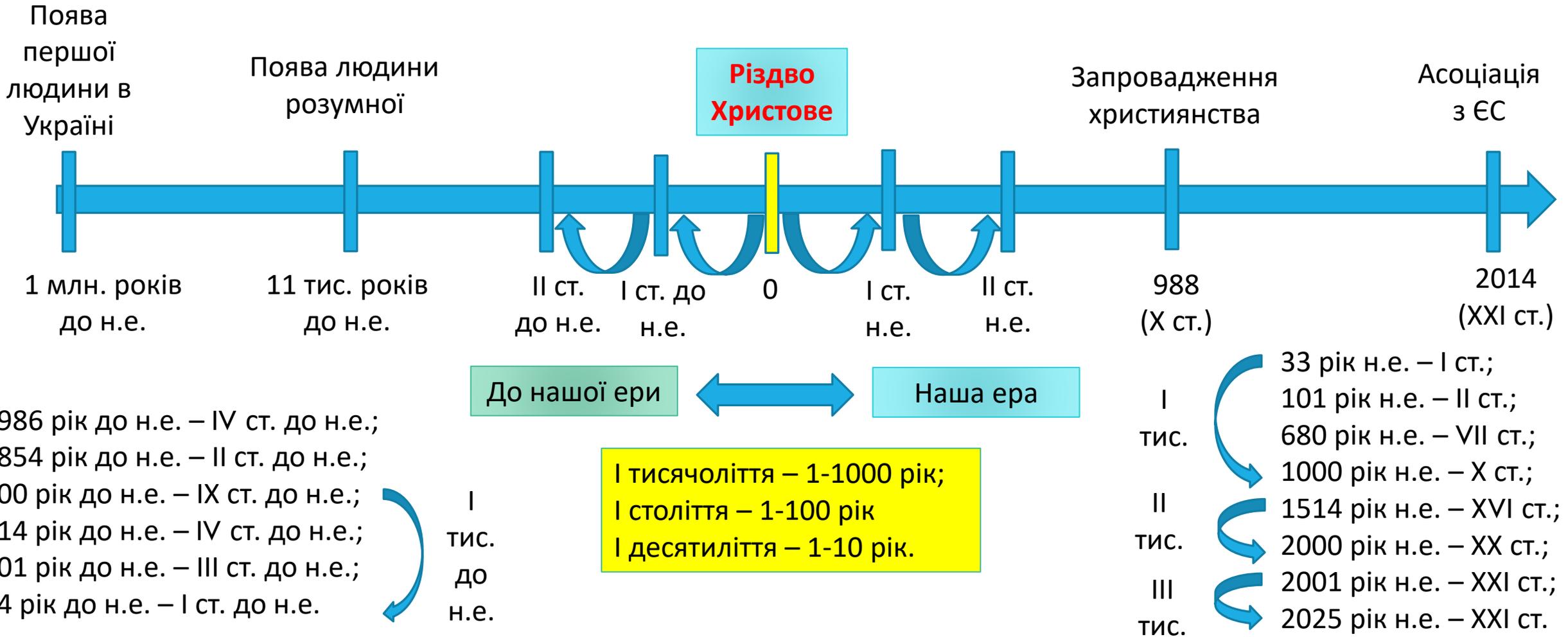

Новітня доба (XX - XXI ст.)

- Україна в РСВ, Українська революція і боротьба за незалежність, радянська Україна, Україна в ДСВ, незалежна Україна.

ЛІНІЯ ЧАСУ

Лінія часу поділяється на два основні періоди: **«до нашої ери»** і **«наша ера»**. Стартовою точкою відліку часу прийнято вважати **народження Ісуса Христа – 0 рік**. (початок нашої ери). Ця дата є загальноприйнятною у більшості країн світу (навіть не християнських).

ТЕМА 2. СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Початок вивчення історії України йде від появи першої людини на території сучасної України близько **1 млн. років тому**. **Археологічна хронологія заснована на вивченні матеріалу**, форми і техніки виготовлення знарядь праці.

ПАЛЕОЛІТ

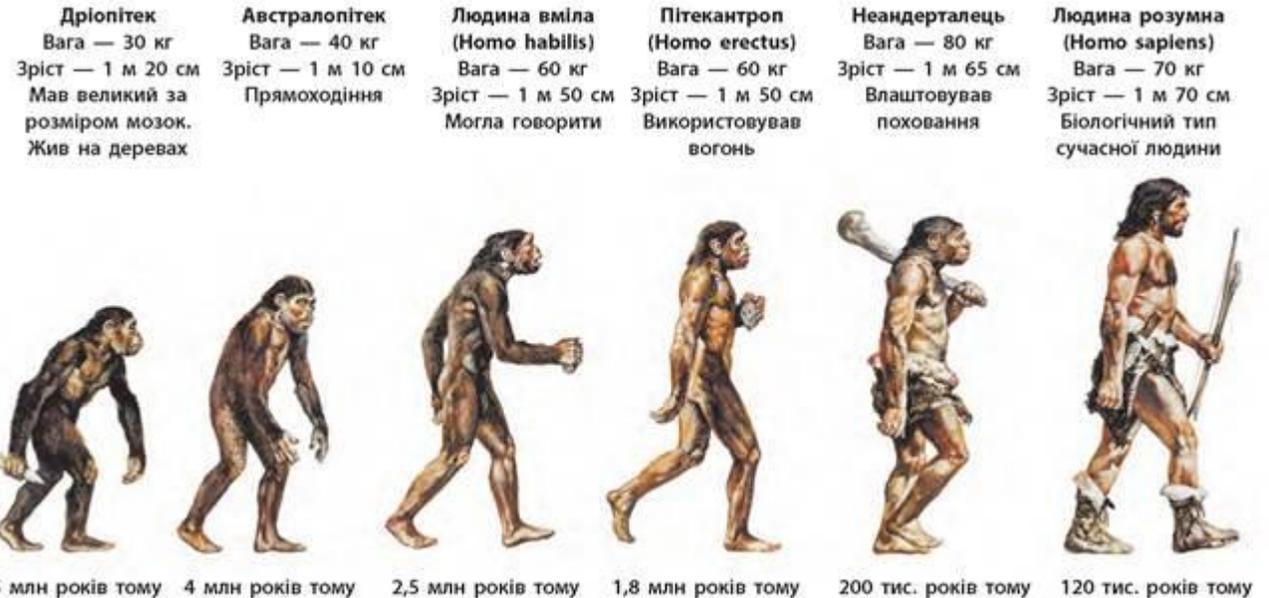
Палеоліт – давній кам'яний вік, який тривав від **1 млн. до 11 тис. років тому**.

1 млн років тому на території України появилася перша людиноподібна мавпа.

Назви періодів кам'яного віку утворюються з поєднання грецьких слів:

- ✓ Litos – камінь;
- ✓ paleos – давній;
- ✓ mesos – середній;
- ✓ neos – новий.

2,5 млн років тому в Африці з'явилася перша людиноподібна мавпа (початок антропогенезу – формування людини)

Давній

- 1 млн. – 150 тис. років тому;
- Жив пітекантроп.

Середній

- 150 тис. – 40 тис. років тому;
- Жив неандерталець.

Пізній

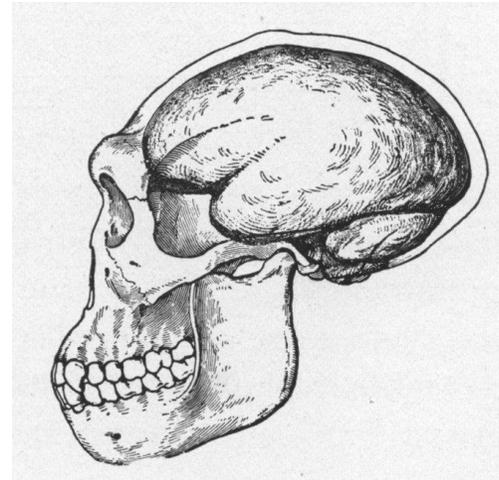
- 40 тис. -10 тис. років тому;
- Жив кроманьйонець.

РАННІЙ ПАЛЕОЛІТ (1 МЛН -150 ТИС. РОКІВ ДО Н.Е.)

У **ранньому палеоліті** (теплий і вологий клімат) зв'явилася перша людиноподібна мавпа – **пітекантроп** (архантроп).

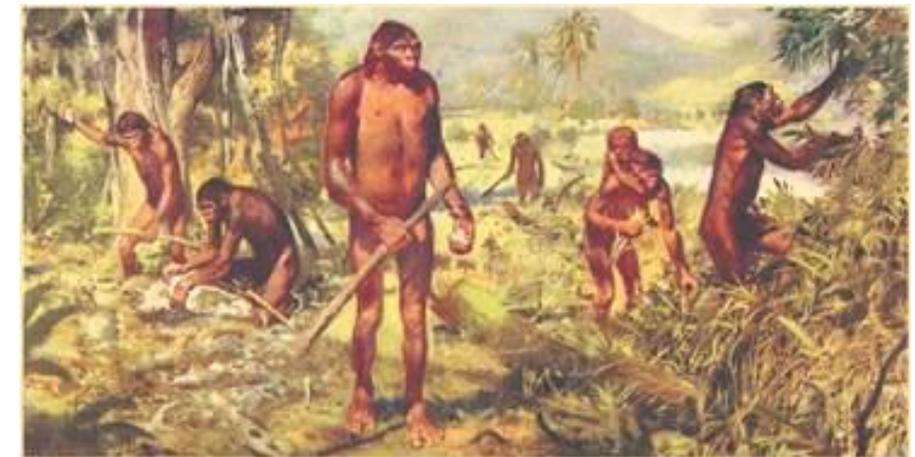
Діяльність пітекантропів:

- ✓ **вміли видобувати вогонь**;
- ✓ жили **племінними стадами** (15-20 осіб);
- ✓ використовували **кам'яні ручні рубила**, оббиті з двох боків;
- ✓ займалися **привласлювальним господарством** – полюванням і збиральництвом (збирали ягоди, плоди, рослини);
- ✓ вели **кочовий спосіб життя**;
- ✓ мали невпорядковані статеві стосунки.

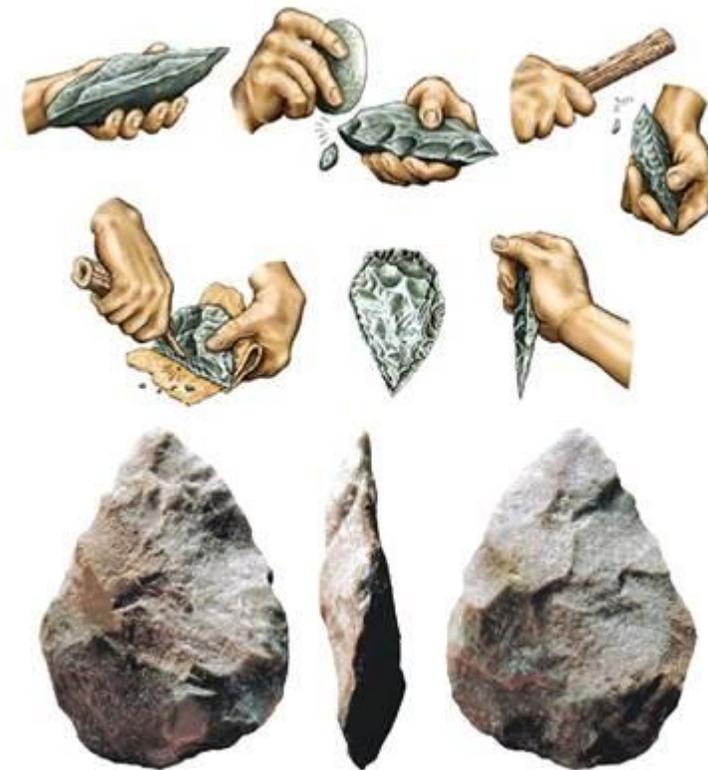
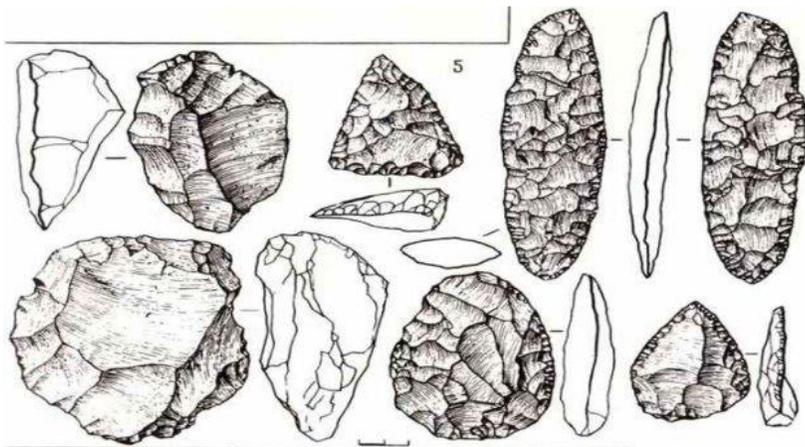
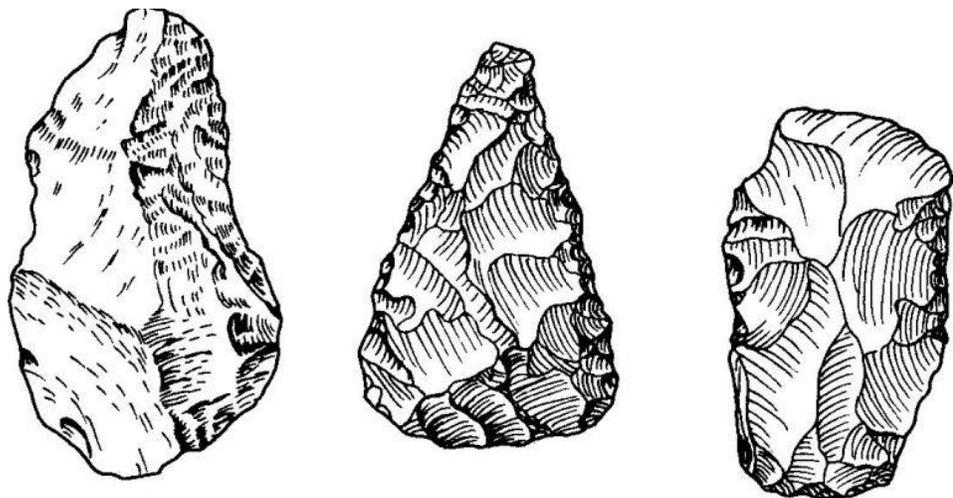
Пітекантроп:

- ✓ невисокого зросту (1,5 м +);
- ✓ пряма хода;
- ✓ низька лобова кістка;
- ✓ виступаючі надчочнямкові валики;
- ✓ об'єм мозку 900-1200 см³.

ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ ПІТЕКАНТРОПІВ

Ручні рубила, скребачки, ножі, наконечниками списів з каменю, рогів, кісток – **макроліти**.

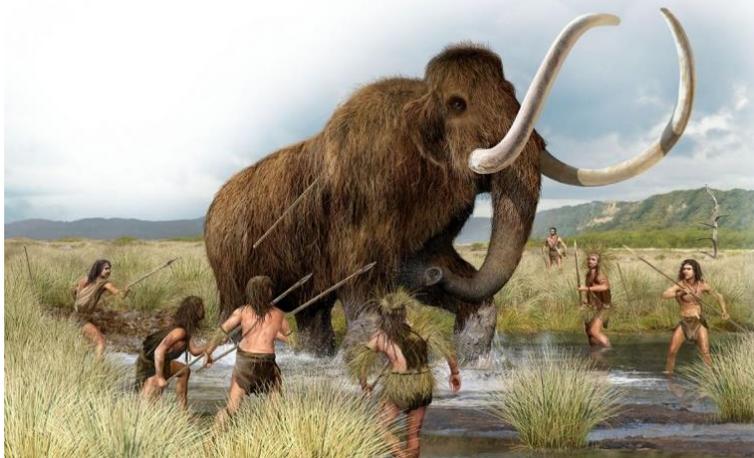

СЕРЕДНІЙ ПАЛЕОЛІТ (150-40 ТИС. РОКІВ ДО Н.Е.)

У **середньому палеоліті** на територію України **прийшов льодовик**, який покритив всю Північну та частину Центральної Європи. З'явилися мамонти, шерстисті носороги, північні олені. Територію України почали заселяти **неандертальці**.

Діяльність неандертальців:

- ✓ винайшли нові знаряддя праці – **гостроконечники, скребла** для обробки шкур;
- ✓ вели **полювання на мамонтів** та великих звірів;
- ✓ перші **почали шити одяг** зі шкур;
- ✓ жили **первісним стадом**, поява **матріархату**;
- ✓ **зводили житла з кісток мамонта** та утеплювали шкурами тварин, або використовували печери;
- ✓ започаткували **образотворче мистецтво та релігійні вірування**;
- ✓ займалися **привласнювальним господарством** (в основному полюванням);
- ✓ вели **кочовий спосіб життя**;
- ✓ мали непорядковані статеві стосунки.

Неандерталець:

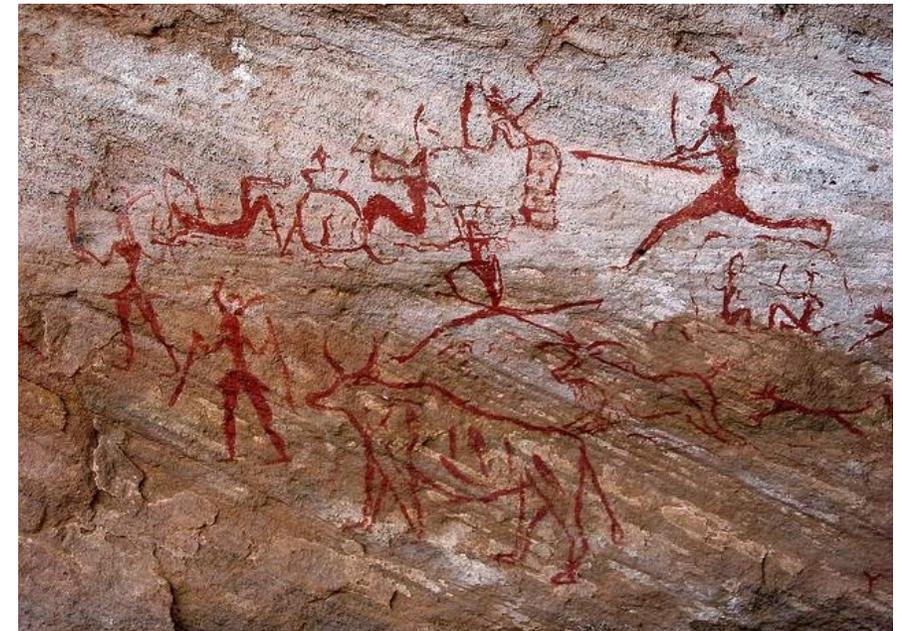
- ✓ кременезна, міцна статура;
- ✓ Зріст 156-168 см;
- ✓ масивна нижня щелепа;
- ✓ великий череп, масивні надбрівні валики;
- ✓ об'єм мозку 1410 см³;
- ✓ не є прямими предками людини.

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕАНДЕРТАЛЬЦІВ

Наскельні малюнки та різьблені
орнаменти на виробах

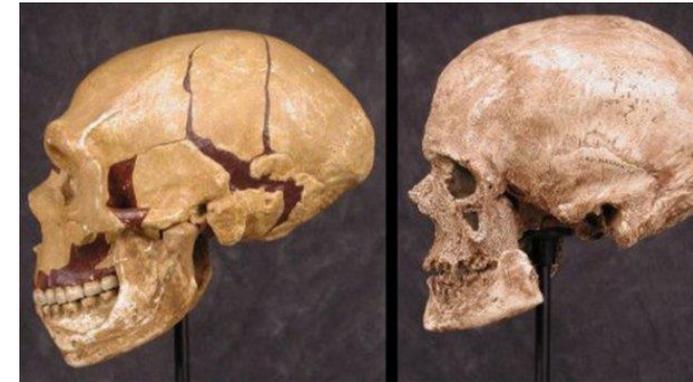
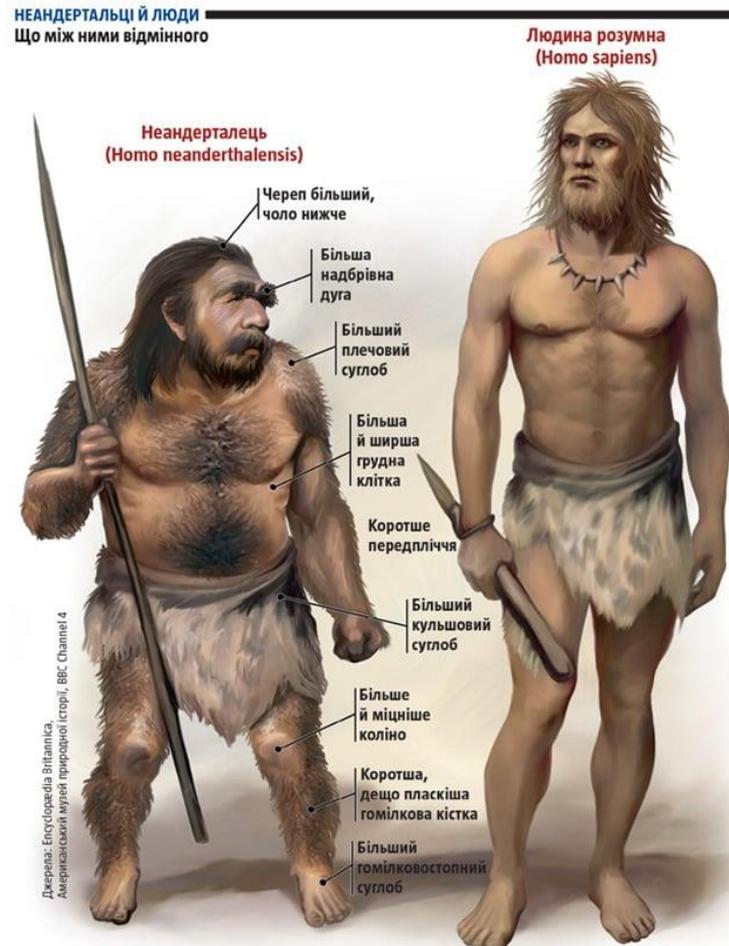

ПІЗНІЙ ПАЛЕОЛІТ (40-10 ТИС. РОКІВ ДО Н.Е.)

У **пізньому палеоліті** вже відступив льодовик. На території України зв'явилися **кроманьйонці** (*homo sapiens* – «людина розумна»), які певний час співіснували з неандертальцями (не пережили льодовик).

Діяльність кроманьйонця:

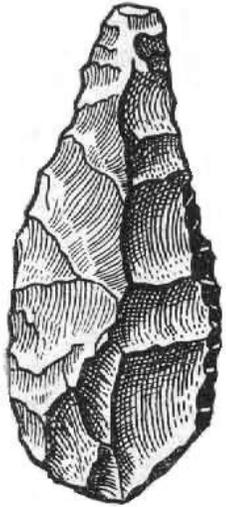
- ✓ нові знаряддя праці – **ножеподібні пластини, наконечники для списів, дротики, гарпуни, шила, голки;**
- ✓ **сучасний фізичний вигляд людини;**
- ✓ жили **родовими общинами** – колектив **кровних родичів**, що спільно проживають, ведуть спільне господарство (5-7 сімей). Потім формували **плем'я**;
- ✓ з'явилися парні сім'ї, спорідненість за материнською лінією – **матріархат**;
- ✓ **заборона шлюбів між членами одного колективу**, щоб не загострювати боротьбу між чоловіками і не привести до біологічного вимирання виду;
- ✓ займалися **привласнювальним господарством, загінне полювання** на великих тварин;
- ✓ **релігійні вірування і мистецтво.**

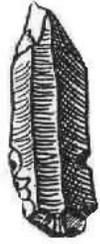
Кроманьйонець:

- ✓ тендітніший від неандертальця;
- ✓ мав здатність до абстрактного мислення (мистецтво, вірування, календар, міфи, лічба);
- ✓ вертикальний профіль обличчя, випнуте підборіддя (ознака мовлення);
- ✓ об'єм мозку 1400-1900 м³.

ДІЯЛЬНІСТЬ КРОМАНЬЙОНЦІВ

Рубило

Шкребок

Накінецьник
спису

Гарпун

Шкребло

Гострокінецьник

Мізинські музичні
інструменти (музичні
кості з бивнів
мамонта)

Мізинський меандровий
браслет

ПАЛЕОЛІТИЧНІ СТОЯНКИ

1) **с. Королеве** (Закарпатська обл.) – залишки д-ті пітекантропа, **найдавніша стоянка**;

2) **Межиріч** (Черкаська обл.) – рештки та житла кроманьйонця;

3) **Мізин** (Чернігівська обл.) – перша в світі колекція давніх музичних інструментів, меандрові браслети;

4) **Киїк-Коба** (АР Крим) – печера, стоянка неандертальців, поховання мами і дитини;

5) **Кирилівка** (м. Київ) – стоянка кроманьйонців.

Палеолітичні стоянки на території України.

Палеолітична стоянка – місце, де жили перші людиноподібні мавпи (та люди) і лишили сліди свого перебування.

РЕЛІГІЙНІ УЯВЛЕННЯ

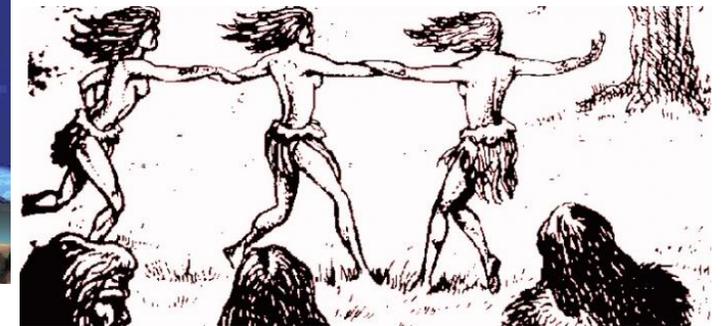
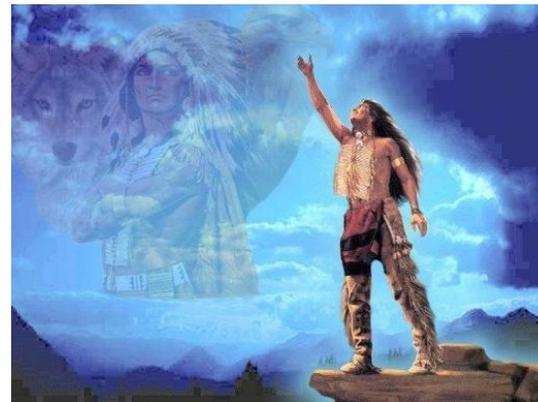
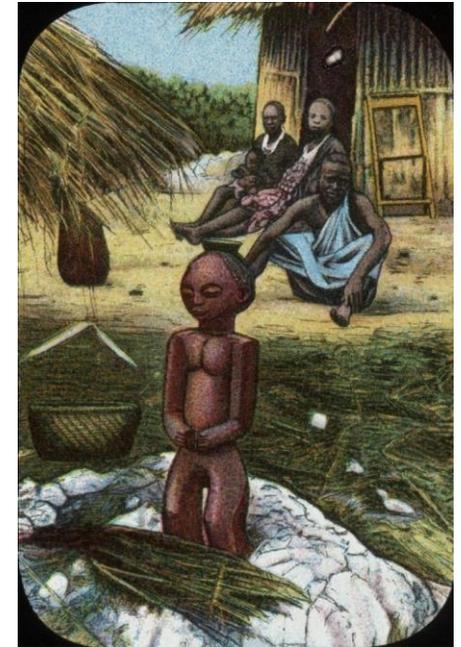
Первісні люди були язичниками. Вони намагалися пояснити для себе природні явища, поведінку тварин, природні стихії. Вірили в те, що існує сила, яка непідвладна людині.

Тотемізм – уявлення про кровну спорідненість людини з **тотемами** – тваринами, рослинами, предметами, явищами природи;

Фетишизм – культ неживих речей, поклоніння речам, віра у **надприродну силу речей** та предметів;

Анімізм – віра в **існування душі і духів**, одухотворення природи, тварин, рослин і предметів;

Магія – система **обрядів і ритуалів** з метою впливу на природній хід подій, докільця, людей тощо.

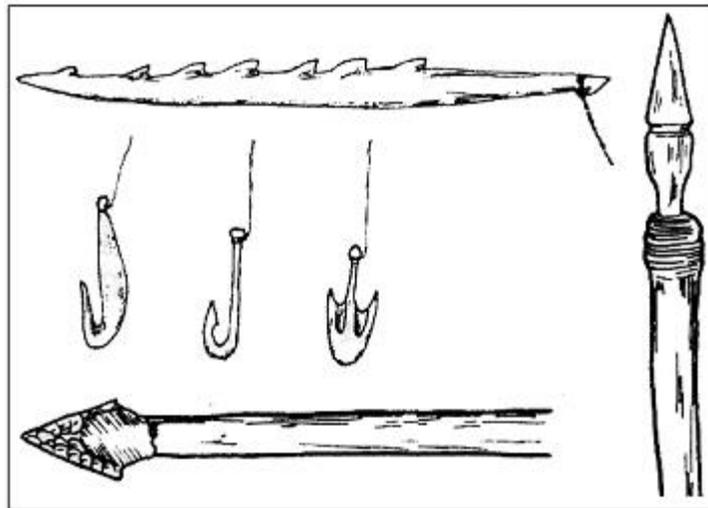

МЕЗОЛІТ

Мезоліт – середній кам'яний вік, який тривав від 10 тис. до 7 тис. років тому.

Кліматичні зміни:

- ✓ **завершення льодовикового періоду**, клімат став близьким до сучасного;
- ✓ потепління сприяло **появі значної кількості річок і сучасного тваринного світу**;
- ✓ **мамонти (вимерли)** й бізони поступилися копитним: оленям, кабанам;
- ✓ **появилися дрібні тварини**: зайці, лисиці, білки;
- ✓ **зростання чисельності населення**.

Особливості мезоліту:

- ✓ **мисливська криза**;
- ✓ **винайдено лук та стріли** (індивідуальне мисливство);
- ✓ **з'явилося рибальство**, човни і плоти;
- ✓ **вперше приручили першу тварину – собаку**;
- ✓ винайдено **маленькі знаряддя праці – мікроліти**: стріли, гарпуни, рибальські гачки.
- ✓ для **обробки дерева** створили сокиру, тесло, ножі, списи з крем'яними пластинами;
- ✓ для транспортування використовували **лижі, ручні нарти**.

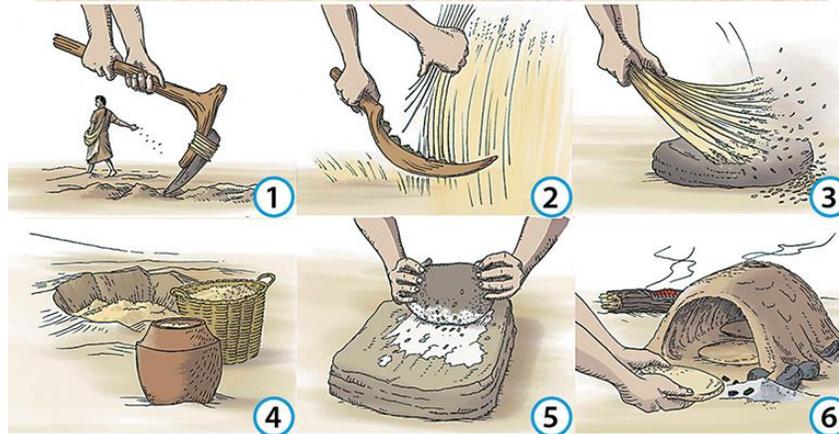
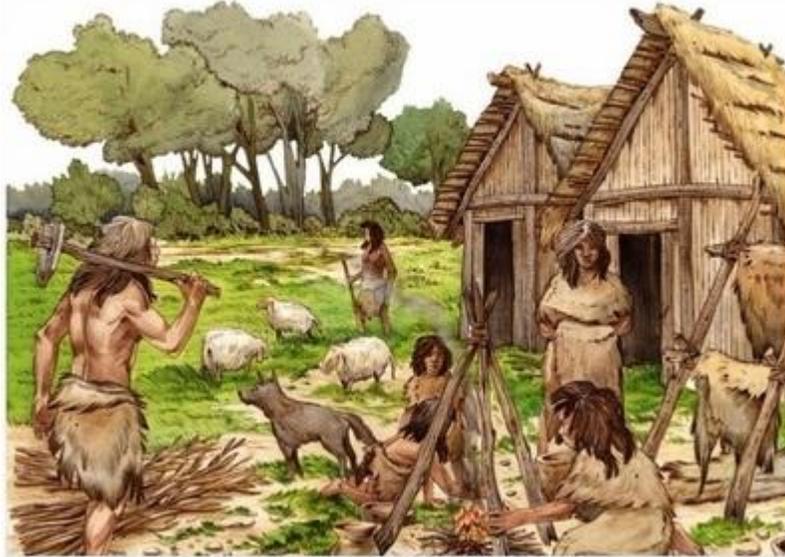
НЕОЛІТ

Неоліт – новий кам'яний вік, який тривав від **7 тис. до 5 тис. років тому**.

Неолітична революція – перехід від привласнювальної до відтворювальної форми господарства (від мисливства до скотарства, від збиральництва до землеробства).

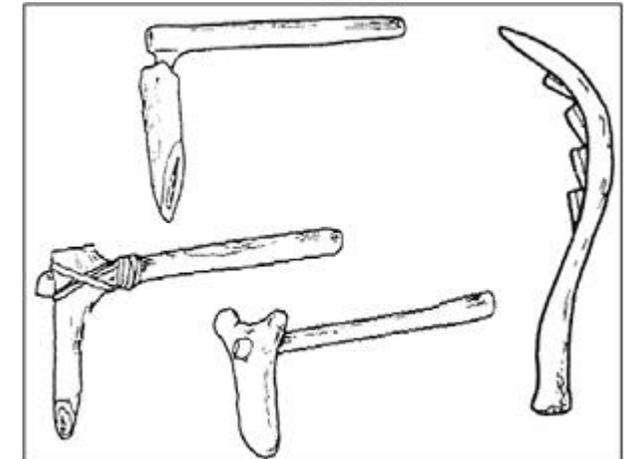
Особливості неоліту:

- ✓ **землеробство та скотарство** поширилося на Правобережжі;
- ✓ Лівобережжя залишилося мисливсько-риболовецьким;
- ✓ початок **осілого способу життя і поширення патріархату**;
- ✓ ранні землероби краще забезпечені їжею;
- ✓ **зросла тривалість життя, демографічний вибух**;
- ✓ **поклоніння силам природи**, які впливають на врожай і худобу;
- ✓ **формування нових археологічних культур**: Буго-Дністровська, Дніпро-Донецька, культура лінійно-стрічкової кераміки.

Технічні вдосконалення:

- ✓ **шліфування, свердління, розпилювання каменю**;
- ✓ поява **керамічного посуду, прядіння, ткацтва**;
- ✓ поява **мотики й серпа**;
- ✓ **худобу** використовували як **тяглову силу**.

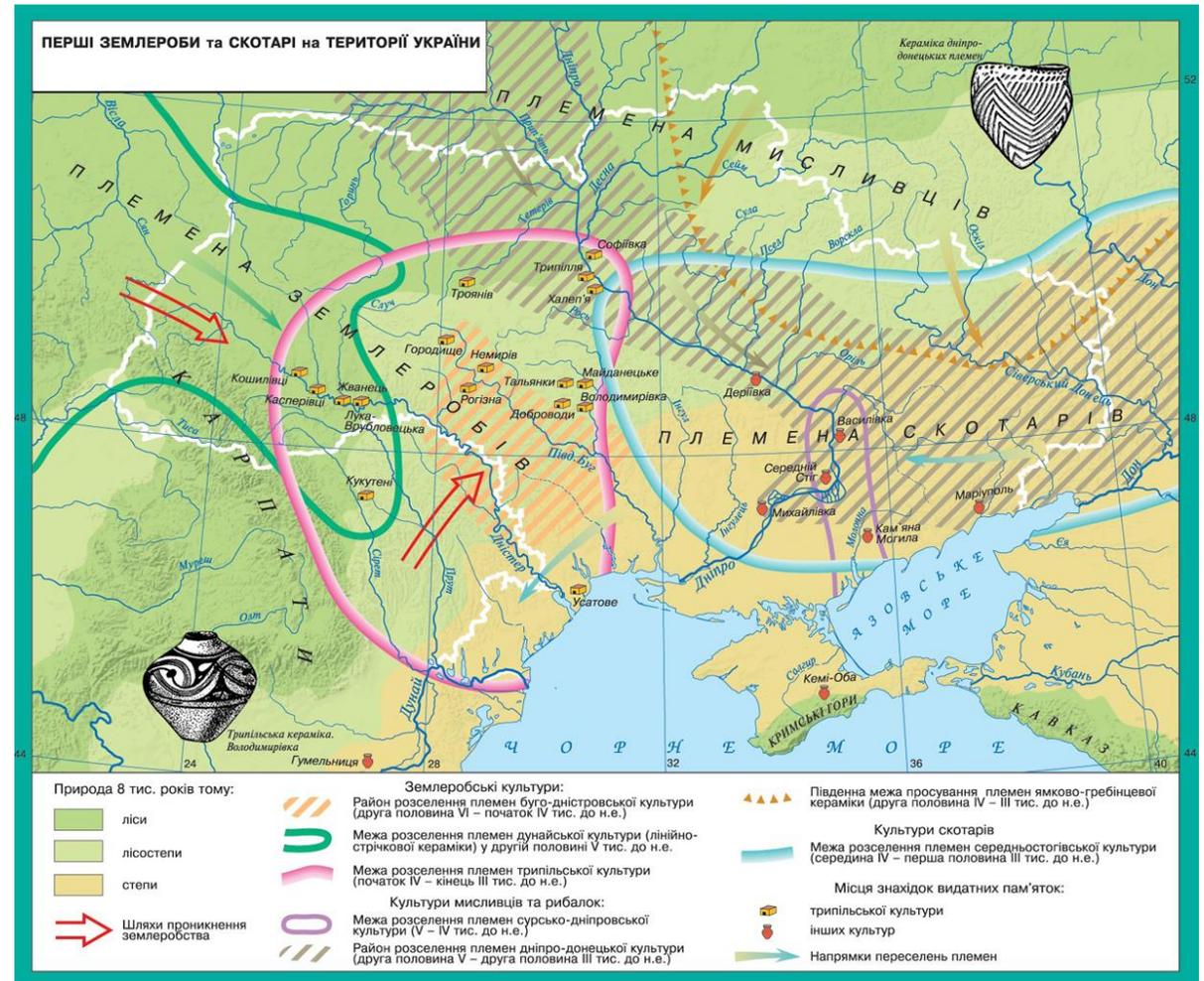
ЕНЕОЛІТ

Енеоліт – мідно-кам'яний вік, який тривав від **4 тис. до 3 тис. років тому**.

Мідь (м'який метал) використовують паралельно з каменем. Адже знаряддя праці з міді не змогли витіснити камінь через низьку міцність та брак міді.

Особливості енеоліту:

- ✓ початок обробки перших металів: мідь ($t=1080^{\circ}$), золото ($t=1064^{\circ}$);
- ✓ використовували методи **холодного кування**, згодом **плавлення та ливарства**;
- ✓ землеробство відокремилось від скотарства;
- ✓ **скотарство стало кочовим** (пастушим);
- ✓ **землеробство стало рільним** (рало, плуг – тяглова сила);
- ✓ скотарі **винайшли колесо та 4-х колісні вози**, що сприяло розширенню торгівельних контактів та розселення людей;
- ✓ перехід **від родової общини до сусідської** (територіальної);
- ✓ Поширилася **Трипільська і Середньостогівська археологічні культури.**

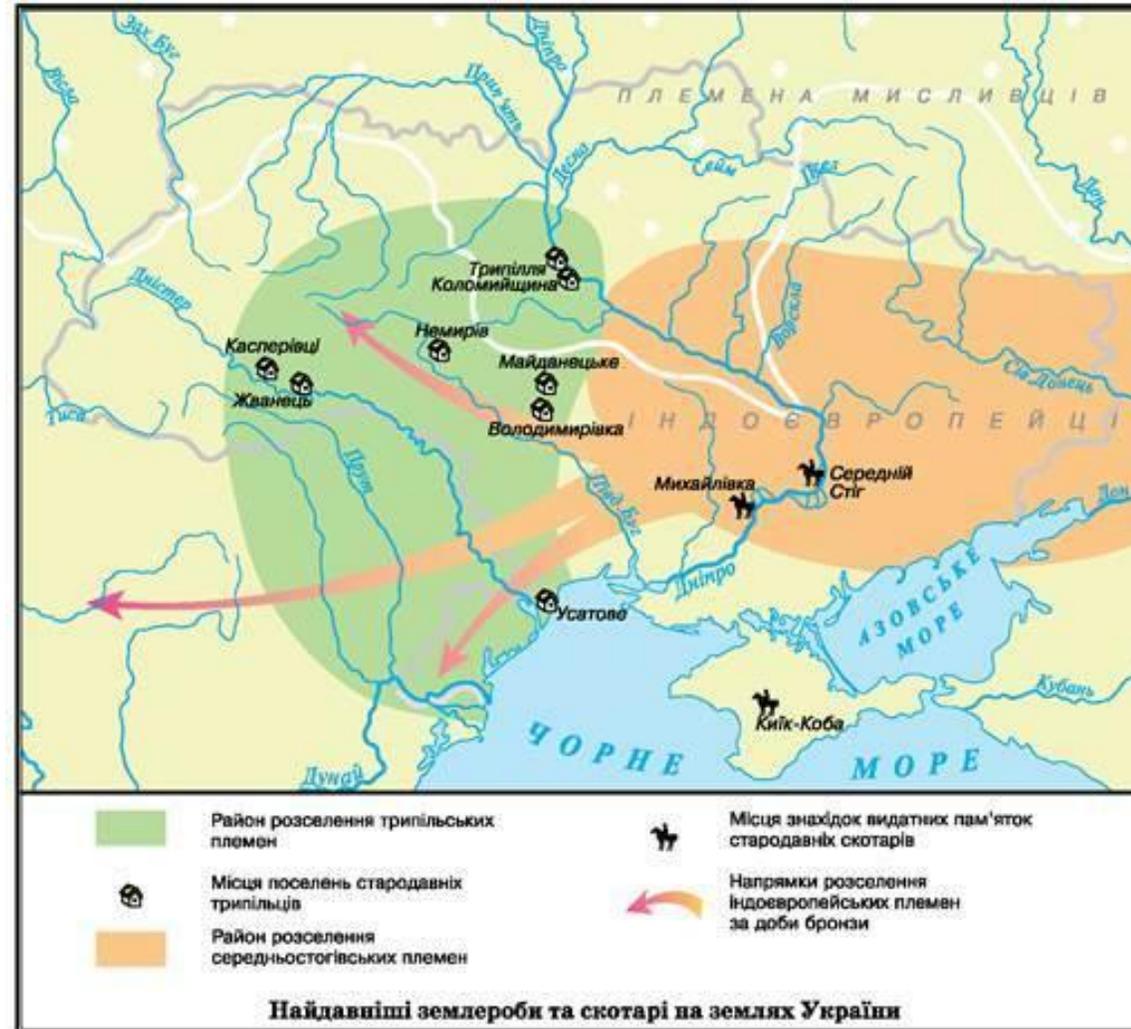

ПОЯВА АРХЕОЛОГІЧНИХ КУЛЬТУР

Археологічна культура – це сукупність подібних між собою археологічних пам'яток, що відносяться до одного часу й поширені в певній місцевості.

Ознаки археологічної культури:

- ✓ певний **обряд поховання**;
- ✓ повторювальні **форми прикрас**;
- ✓ приналежності **одягу**;
- ✓ характерні типи **знарядь, зброї, побутового інвентаря**;
- ✓ специфічні особливості в **облаштуванні жител і поселень**;
- ✓ форми **кераміки**.

Трипільська культура (IV-III тис. до н.е.) – поширена на Правобережжі (землероби);
Середньостогівська культура (IV-сер. III тис. до н.е.) – поширена на Лівобережжі (скотарі).

ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА

Трипільська культура (Кукутень) – землероби, які проживали на території сучасної Правобережної України, Румунії та Молдови у **IV-III тис. до н.е.**

Особливості:

- ✓ Відкрита Вікентієм Хвойкою у 1893 році;
- ✓ Назва походить від с. Трипілля (Київщина) та с. Кукутень (Румунія);
- ✓ Поширення – **межиріччя Пд. Бугу та Дністра**;
- ✓ Надалі розселялися до Середнього Подніпров'я, Пн. Причорномор'я та Полісся.
- ✓ **Перші землероби на території України.**

ГОСПОДАРСТВО ТРИПІЛЬЦІВ

Трипільську культуру називають культурою **«мальованої кераміки»** (нерівний, несиметричний посуд, ліпна кераміка).

Господарство:

- ✓ мали **осілий спосіб життя**;
- ✓ вирощували **пшеницю**, ячмінь, просо, горох;
- ✓ **займалися скотарством** (свині, велика та мала **рогата худоба**);
- ✓ використовували **кам'яні знаряддя праці**, мідну металургію;
- ✓ виготовляли **плоскодонну мальовану кераміку**, яку **розмальовували фарбами** (червона, жовта, чорна, біла). **Зображували спіралі та абстрактні орнаменти**, що відображали релігійні уявлення людей). Виготовляли безліч **жіночих фігурок** («Трипільські Мадонни»), які були пов'язані з релігійними уявленнями;
- ✓ торгували з населенням Малої Азії, Трансільванії, Кавказу.

ПОСЕЛЕННЯ І ЖИТЛО ТРИПІЛЬЦІВ

Протоміста – трипільські поселення, поширені на території України, Молдови та Румунії.

Поселення та житло:

- ✓ Проживали у **протомістах** до 10-15 тис. чоловік;
- ✓ найвідоміші поселення – **Майданецьке, Тальянське** (250-400 га);
- ✓ село мало **радіальне планування (по колу)**, у центрі розташовувався майдан із святилищем;
- ✓ **кожні 50-70 років переїжджали на нове місце** через виснаження ґрунту. Старі будівлі спалювали;
- ✓ глинобитні прямокутні **житла** з піччю та жертвником (здебільшого **двоповерхові з круглими вікнами**).

СУСПІЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ, РЕЛІГІЯ ТА КУЛЬТУРА ТРИПІЛЬЦІВ

Причини зникнення Трипільської культури:

- ✓ Господарська та екологічна криза (встановлення холоднішого та посушливішого клімату);
- ✓ Витіснення кочівниками.

Суспільна організація

- Жили **общинами**, очолювані вождем;
- об'єднувалися в племена, **формували племінні союзи**;
- **споріднення за материнською лінією**;
- поступовий **перехід до патріархату**.

Релігія

- **Головне божество – Богиня-Матір** (символ материнства і родючості);
- **Поклонялися Бику** (символ сонця та чоловічої сили), **Змієві** (знак вічності і вічного руху, охоронець дому).

Культура

- Мали **основу для появи писемності** у вигляді глиняних символів та знаків на кераміці.

КЕРАМІЧНІ ВИРОБИ ТРИПІЛЬЦІВ

Ліпна
кераміка
з глини та
каменю

СЕРЕДНЬОСТОГІВСЬКА КУЛЬТУРА

Середньостогівська культура – археологічна культура скотарів, що проживали на території Лівобережжя (степової України) у **IV-сер. III тис. до н.е.**

Особливості:

- ✓ поширена в **степовій** та лісостеповій **зоні басейнів Дніпра та Сіверського Дінця**;
- ✓ в степу легко випасали **худобу**;
- ✓ сучасники трипільської культури;
- ✓ **назва походить від урочища Середній Стіг** (Запоріжжя), де було відкрите їхнє поселення.

БРОНЗОВИЙ ВІК

Бронзовий вік – це період поширення виробів з бронзи, який тривав **3-2 тис. до н.е.**

Бронза – перший штучний метал. **Сплав міді та олова** (деколи миш'яку, сурми, свинцю).

Особливості бронзового віку:

- ✓ появились **центри металургії** – Донецький і Карпато-Дунайський регіони;
- ✓ з'явилася **майнова нерівність**;
- ✓ з роду виділилась парна сім'я, **утвердився патріархат**;
- ✓ із скотарів почав формуватися **окремий стан воїнів**;
- ✓ з'являється **лучник-вершник**;
- ✓ **поширення колісного транспорту**;
- ✓ **удосконалення зброї** (бойові сокири і стріли з твердими наконечниками);
- ✓ **остаточне відокремлення землеробства від скотарства** (перший суспільний поділ праці);
- ✓ **відокремлення ремесла від землеробства** (другий суспільний поділ праці).

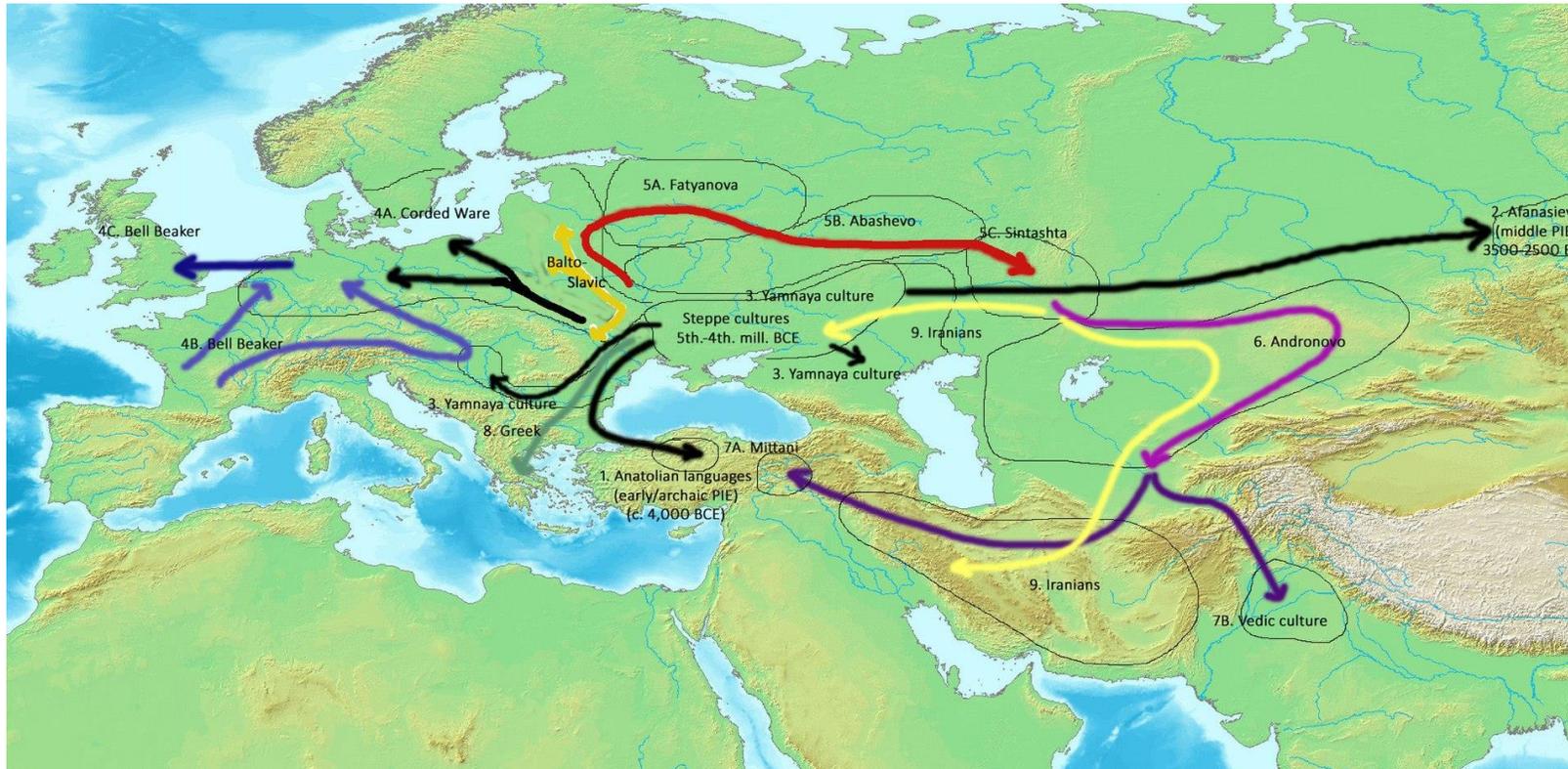

Бронза:

- ✓ краще плавиться ($t=800-900^{\circ}$);
- ✓ твердіша за мідь, витісняє мідні знаряддя праці і зброю)

БРОНЗОВИЙ ВІК

Індоєвропейці – носії індоєвропейських мов (вірмени, балти, германці, греки, індійці, іранці, італіки, кельти, слов'яни, фракійці тощо).

Індоєвропейці:

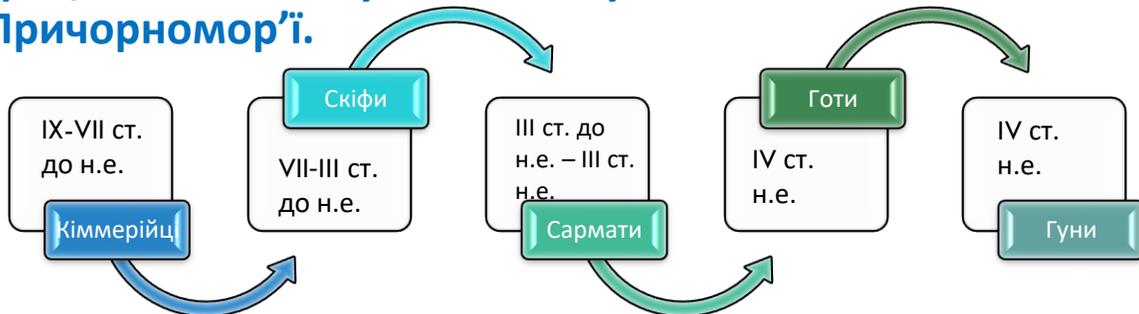
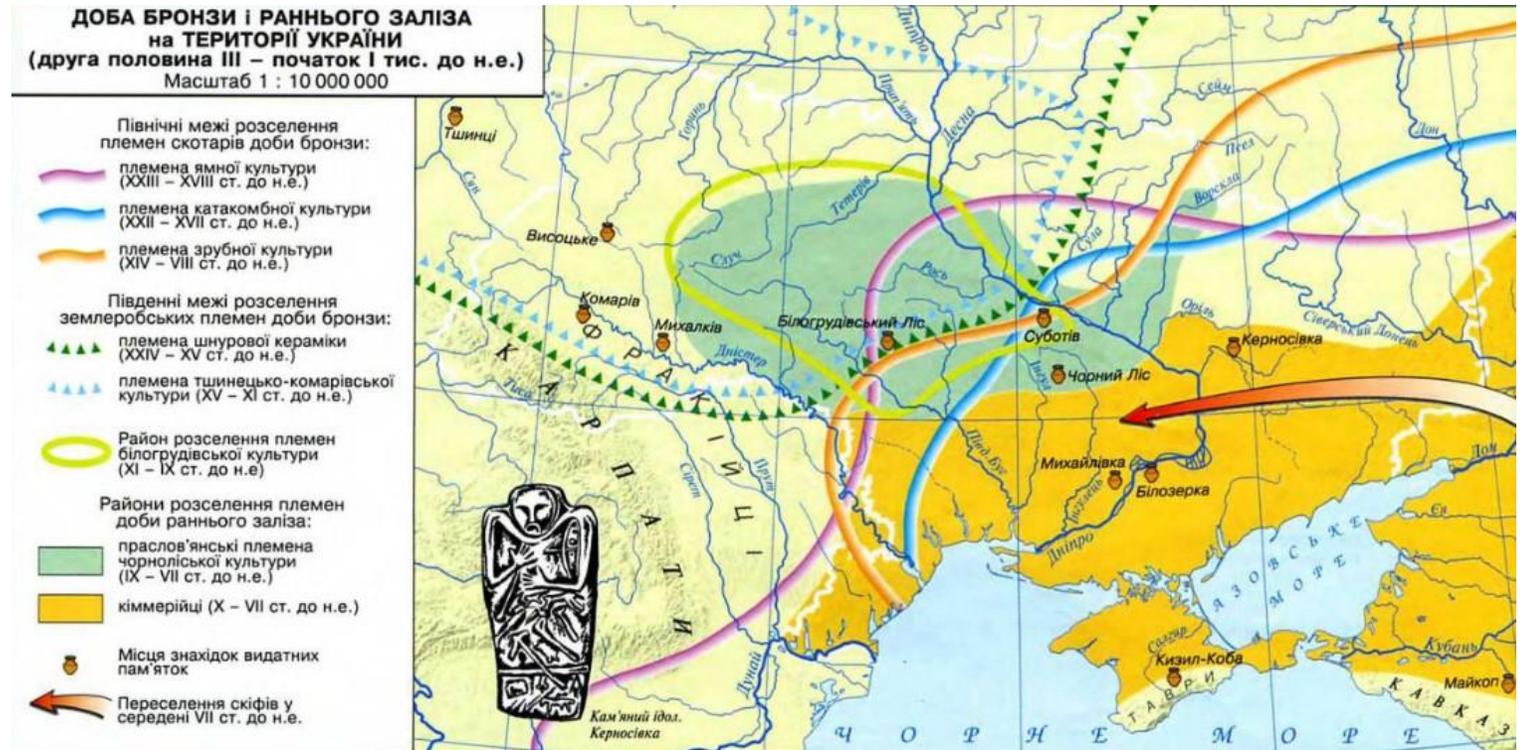
- ✓ **скотарі бронзового віку** сформувалися в індоєвропейську спільноту, з якої вийшло чимало народів, зокрема українці;
- ✓ **Батьківщина** індоєвропейців (арії, арійці) – **причорноморські та приазовські степи України**;
- ✓ **воїни-вершники**, озброєні луком і стрілами; **винайшли двоколісну колісницю**, запряжену двійкою коней;
- ✓ будували **перші укріплені поселення-фортеці**;
- ✓ **вогнепоклонники**, шанували сонце, **над могилами насипали високі кургани**.

РАННІЙ ЗАЛІЗНИЙ ВІК

Ранній залізний вік – період історії людства, коли люди почали використовувати залізо для виготовлення знарядь праці. Тривав від 1 тис. рр. до н.е. по XII ст. н.е.

Особливості раннього залізного віку:

- ✓ остаточне відокремлення ремесла від землеробства;
- ✓ товари стали виробляти не лише для власного споживання, а й на обмін;
- ✓ утвердження приватної власності і посилення майнової нерівності;
- ✓ початок формування перших держав;
- ✓ поява кочових племен зі Сходу та Заходу (кіммерійці, скіфи, сармати, готи і гуни) та грецьких колоній у Північному Причорномор'ї.

Залізо:

- ✓ наприкінці II тис. до н.е. люди навчилися виплавляти залізо ($t=1540^{\circ}$);
- ✓ **знаряддя міцніші та гостріші**, вдосконалення технологій, використання сиродутного горна).

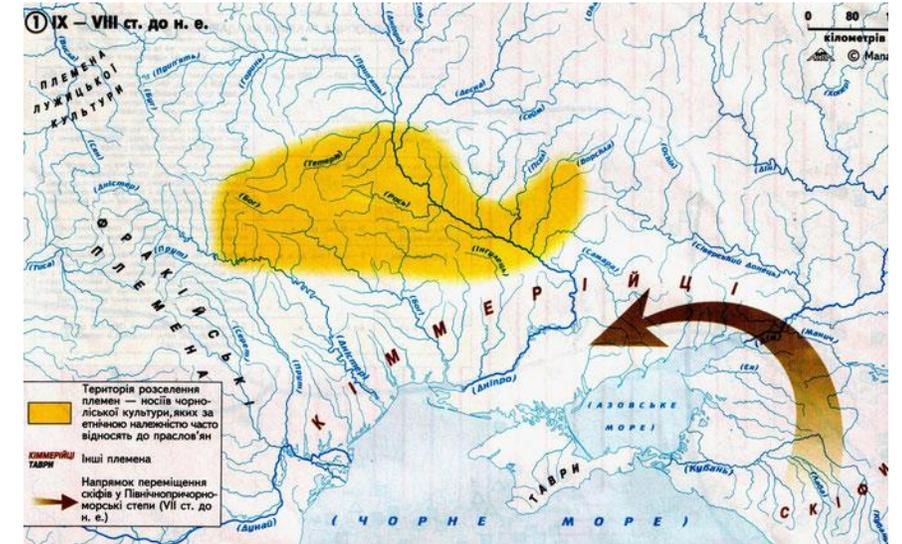
КІММЕРІЙЦІ

Кіммерійці – кочові іраномовні племена, які проживали на території Південної України у IX-VII ст. до н.е.

Кочівники – народ чи плем'я, які кочують; не мають постійного нерухомого житла, **переміщуються з місця на місце**.

Кіммерійці:

- ✓ **перший народ на території України, назва якого нам відома;**
- ✓ **згадується в ассирійських джерелах та «Одіссей» Гомера (давньогрецький поет), Україна тут описується як «кіммерійська земля» (Кіммерія);**
- ✓ **прибули на територію України зі Сходу і розселилися у степах Причорномор'я, Криму, на Кавказі;**
- ✓ **Займалися конярством і кочовим скотарством;**
- ✓ **основа війська – легка кіннота, озброєна залізними мечами, луками та стрілами, бойовими молотами та булавами.**

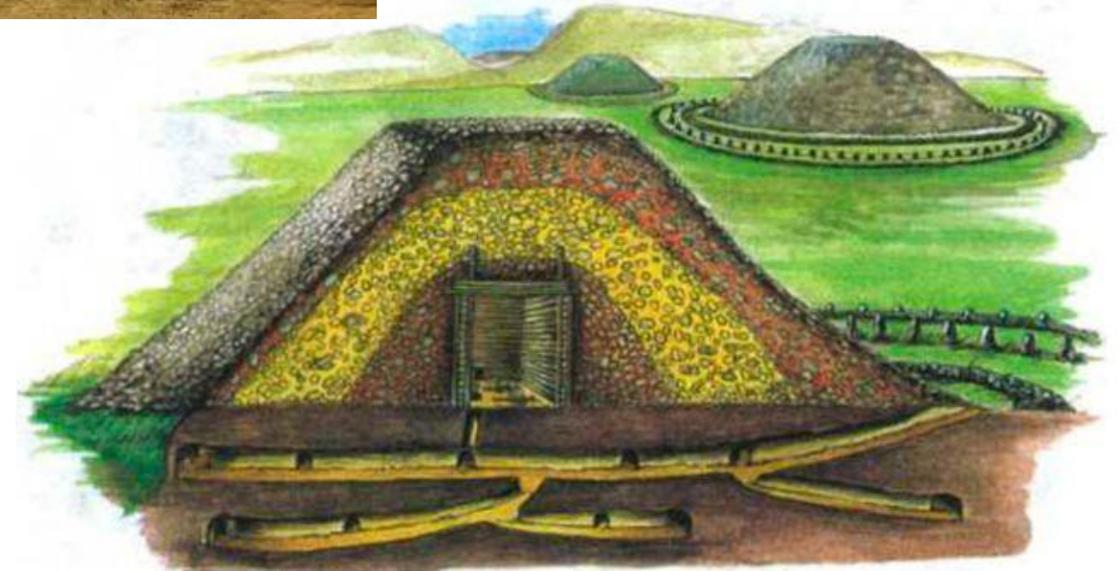
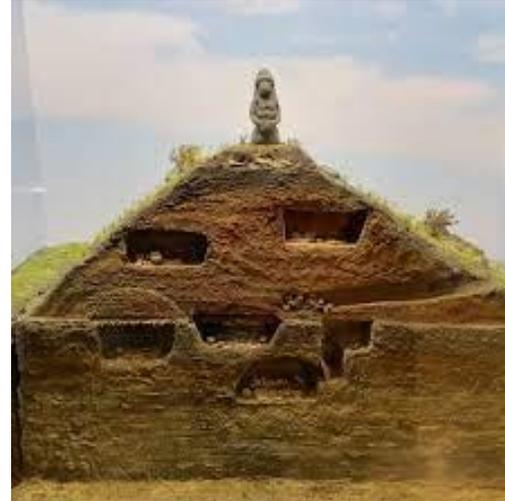

КІММЕРІЙЦІ

Курган (могила) – високий земляний насип над стародавнім похованням.

Кіммерійці:

- ✓ войовничі, **здійснювали завойовницькі походи на Малу Азію** проти Урарту, Ассирії, Лідії;
- ✓ **носили зручні для верхової їзди вузькі штани**, приталені сорочки, **гостроверхі шапки** і м'які шкіряні чоботи;
- ✓ **у курганах знайдено зброю, кінську упряж**, прикрашені геометричними орнаментами кіл, ромбів, спіралей;
- ✓ **над курганом встановлювали кам'яні стели**, на яких зображені озброєні фігури без голови;
- ✓ **витіснені скіфами у VII ст. до н.е.** Частина кіммерійців відійшла на Близький Схід, частина була асимільована скіфами.

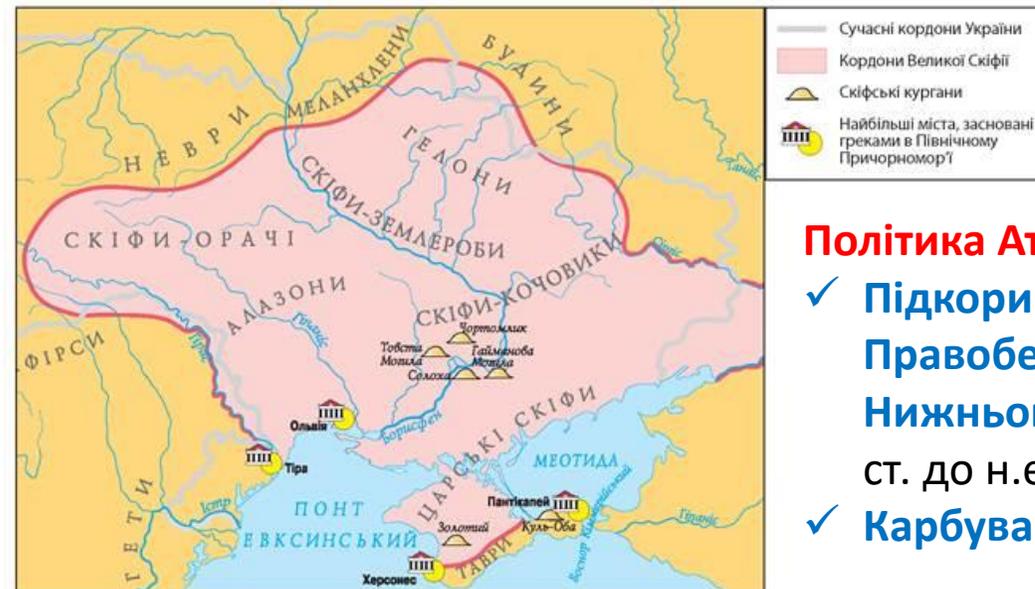
СКІФИ

Скіфи – кочові іраномовні племена, які проживали на території України впродовж VII-III ст. до н.е.

Атей – войовничий скіфський цар у середині IV ст.. Загинув у битві з македонським царем Філіпом II у 339 р. до н.е.

Скіфи:

- ✓ згадуються в «Історії» Геродота;
- ✓ витіснили кіммерійців у VI ст. до н.е.;
- ✓ створили власну державу – **Велику Скіфію** (кордони сучасної України);
- ✓ столиця – **Кам'янське городище** на Дніпрі;
- ✓ союз племен на чолі з царем, влада якого передавалася в спадок;
- ✓ держава поділялася на **номи**, очолювані призначеними царем вождями;
- ✓ розквіт Великої Скіфії припав на V-IV ст. до н.е. – правління царя Атея.

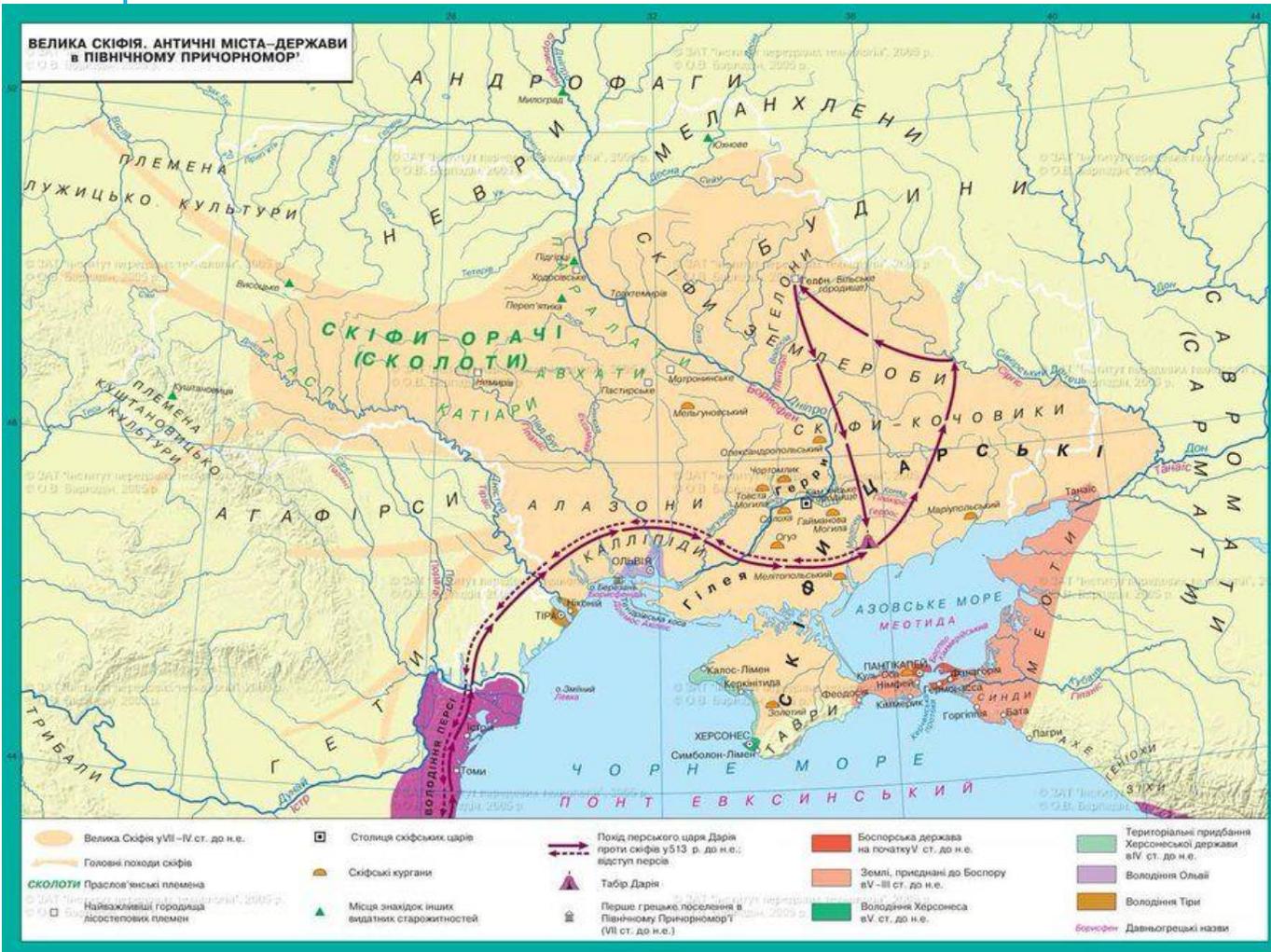

Політика Атея:

- ✓ Підкорив Добруджу, Правобережжя Нижнього Дунаю у сер. IV ст. до н.е.;
- ✓ Карбував власну монету.

СКІФИ

Геродот поділяв скіфів на: **скіфів-орачів, скіфів-землеробів, скіфів-скотарів та царських скіфів.**

Царські скіфи та скіфи-скотарі

- населяли **причорноморські та приазовські степи;**
- вели **кочове скотарство;**
- власники **курганів – Чортомлик, Солоха, Гайманова Могила, Товста Могила.**

Скіфи-орачі та скіфи-землероби

- населяли **лісостепову зону Подніпров'я** (ймовірно предки слов'ян);
- займалися **хліборобством;**
- центр лісостепової Скіфії – **Більське городище на Полтавщині (Гелон).**

СКІФИ

Звіриний стиль – зображення стилізованих оленів, пантер, коней, птахів, риб, фантастичних грифонів, якими скіфи прикрашали зброю, кінську упряж, одяг, предмети побуту.

Господарство

- **землеробство** (лісостеп), **скотарство** (степ), **промисли** (мисливство, рибальство, видобуток солі);
- **торгували з греками**: раби, пшениця, хутро; купували витвори мистецтва, кераміку, предмети розкоші;
- **карбування власної монети** – вплив греків.

Військова справа

- **ударна сила – важка кіннота**;
- озброєння – меч-акінак, спис, далекобійний лук;
- походи на Ассирію;
- **514 р. до н.е.** – **похід перського царя Дарія I на Скіфію** (зазнав поразки).

Релігія та культура

- скіфські божества уособлювали природні сили та явища – **вогось, небо, війну**;
- для знатних скіфів **над могилою насипали кургани**;
- у **мистецтві поширений звіриний стиль**.

Золота пектораль з кургану Товста Могила

Золотий гребінь з кургану Солоха

ЗАНЕПАД ВЕЛИКОЇ СКИФІЇ

Скіфів витіснили **сармати**.

Посушливість клімату;

Вторгнення сарматів – витіснення скіфів на південь (Крим) та захід (Румунія, Болгарія);

В Криму скіфи утворили державу Мала Скіфія зі столицею в м. Неаполь (Сімферополь).

Мала Скіфія проіснувала до IV ст. до н.е., поки не пала під гуннами.

САРМАТИ

Сармати (з перс. «оперезаний мечем») – кочові іраномовні племена, які проживали на території України з III ст. до н.е. по III ст. н.е.. Згідно з «Історією» Геродота – **нащадки союзів скіфів та амазонок** (жінок воїнів).

Сармати:

- ✓ союз племен аорсів, роксоланів, саків, аланів, язигів; сарматами їх називали греки та римляни;
- ✓ держава – **Сарматія**;
- ✓ займалися кочовим скотарством та полюванням, почали освоювати землеробство;
- ✓ зберегли пережитки матриархату – **жінка посідала поважне становище**, могла стати воїном;
- ✓ військо – важкоозброєна піхота та кіннота, наступали клином, вважалися непереможними;
- ✓ брали участь у війнах з Римською імперією;
- ✓ витіснені готами і гунами, частково асимілювалися під час Великого переселення народів.

Релігія та мистецтво

- поклонялися **сонцю і вогню**;
- мали **культ меча і коня**;
- наслідували звіриний стиль;
- використовували вставки з бірюзи, сердоліку, кольорового скла.

ГРЕЦЬКІ МІСТА-ДЕРЖАВИ

Колонізація – процес заселення та освоєння нових територій.

Поліс – місто-держава.

Давньогрецькі міста-держави (поліси) **виникли у Північному Причорномор'ї в VII ст. до н.е.** внаслідок грецької колонізації.

Причини колонізації – СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ:

- ✓ **перенаселення в Греції** – брак вільної землі;
- ✓ **пошук нових джерел сировини** та ринків;
- ✓ **політична боротьба** в Греції;
- ✓ **війни з Лідією та Персією**, від яких тікало населення.

Грецькі міста-держави:

- ✓ **Тіра** (суч. Білгород-Дністровський);
- ✓ **Ольвія** - «щаслива» (Бузький лиман, біля Миколаєва);
- ✓ **Херсонес** (суч. Севастополь);
- ✓ **Пантікапей** (суч. Керч);
- ✓ **Феодосія** (Кафа);
- ✓ **Керкінітіда** (суч. Євпаторія).
- ✓ **Фанагорія** (Таманський п-ів)

ГРЕЦЬКІ МІСТА-ДЕРЖАВИ

Грецькі міста-держави – рабовласницькі поліси, якими управляли колегії архонтів або одноосібно правитель-тиран.

Грецькі міста-держави:

- ✓ засновували поселення переважно в гирлах річок;
- ✓ облаштовували міста як на Батьківщині;
- ✓ вирощували пшеницю, городину, виноград;
- ✓ займалися ремеслами: виноробство, ремесла, гончарство, ювелірна справа;
- ✓ торгували зі скіфами (пшениця, шкури, раби).

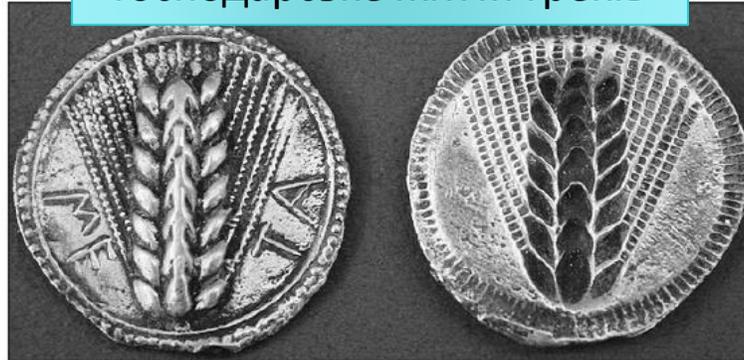

Монети Ольвії - дельфіни

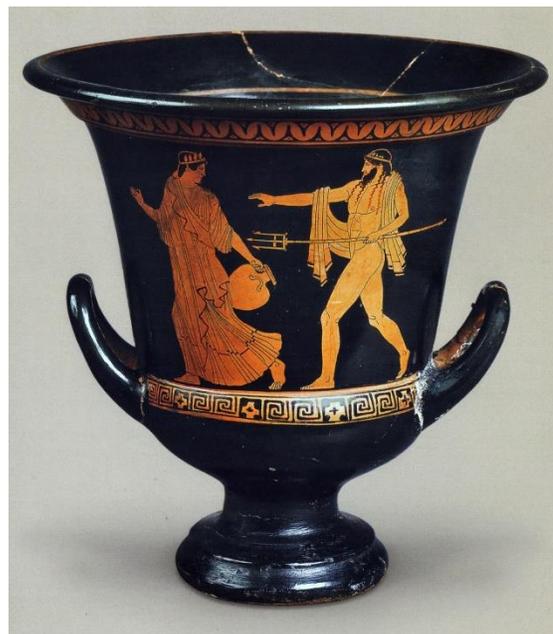
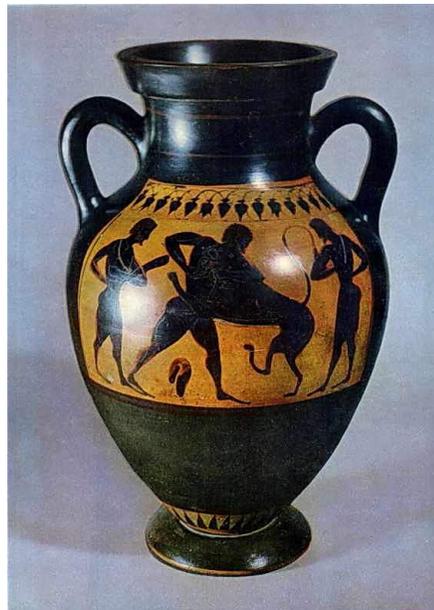
V ст. до н.е. – утворення **Боспорського царства** (столиця **Пантікапей**), було головним постачальником зерна до Греції.

Господарське життя греків

ГРЕЦЬКІ МІСТА-ДЕРЖАВИ

Грецькі амфори із зображенням богів та героїв

Культура та релігія:

- ✓ значна частина населення грамотна;
- ✓ мали вплив на скіфську культуру;
- ✓ мали власні театри (Херсонес і Пантікапей);
- ✓ культу давньогрецьких богів (Артеміда, Аполон, Афіна, Діоніс) та героїв (Геракл, Ахілл);
- ✓ у III ст. появилися перші християнські громади.

Занепад античних колоній

Напади кочівників (готи, гунн);

I ст. – Пн.
Причорномор'я потрапило в залежність до Римської імперії;
Херсонес та Пантікапей потрапили під владу Візантії.

Наслідки грецької колонізації

- Нові досягнення античної цивілізації для місцевих жителів;
- знайомство з демократичним устроєм;
- сприяли поширенню християнства.

ГОТИ

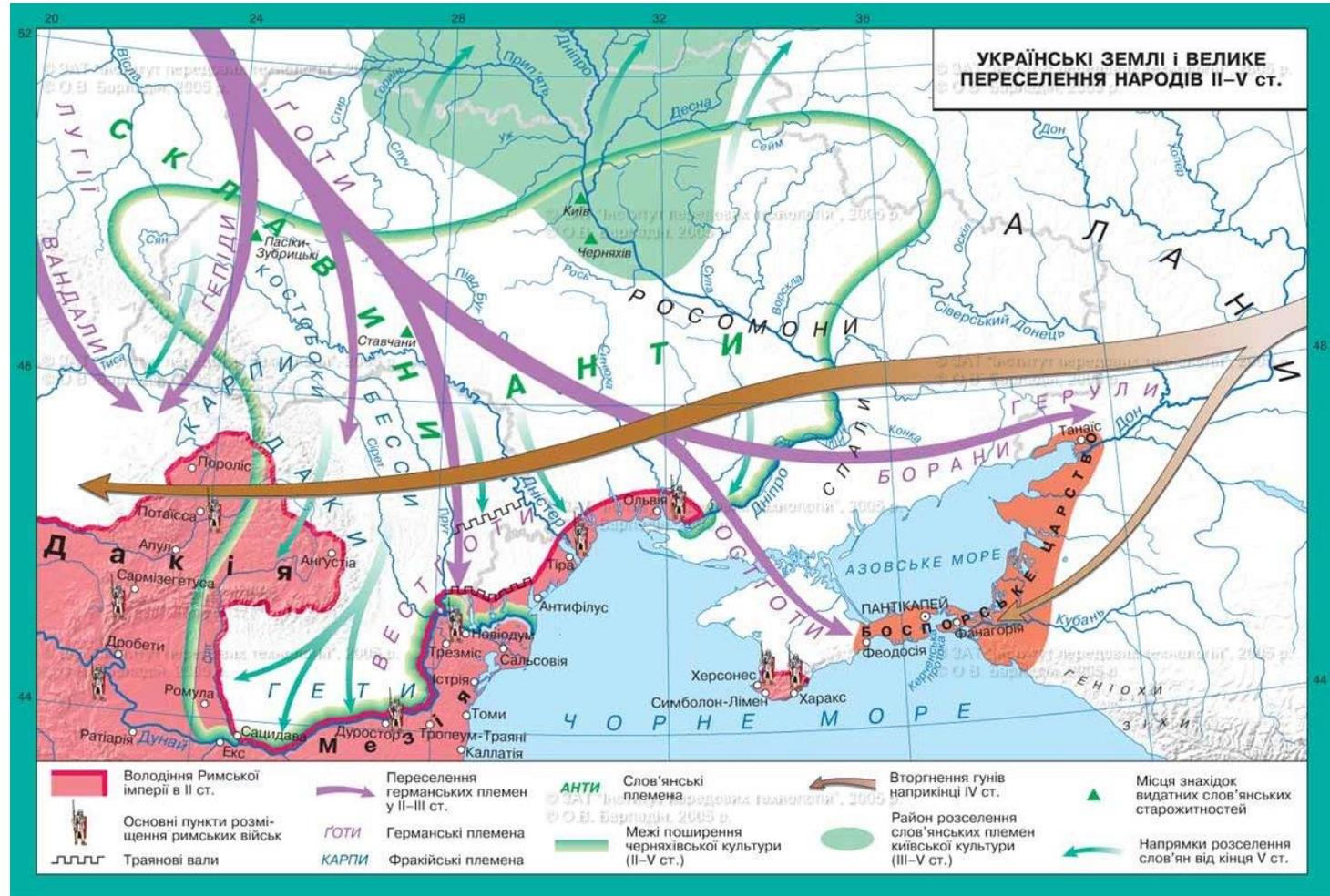
Готи – германські кочові племена, що в середині II ст. переселяються на територію України з Прибалтики і поступово **витісняють сарматів (III ст.)**.

← Вестготи (західні - Дністер)

→ Остготи (східні - Дніпро)

Готи:

- ✓ **здобули перемогу над скіфами в Криму та Боспорським царством;**
- ✓ **IV ст.** – остготи об'єдналися в державу на чолі з **королем Германаріхом** (територія від Балтійського до Чорного й Азовського морів);
- ✓ **із готами пов'язують черняхівську археологічну культуру;**
- ✓ **були витіснені гунами** у середині IV ст. й перейшли на правий берег Дунаю.

ГУНИ

Гуни – тюркомовні кочові племена, що вирушили зі степів на захід під тиском Китаю в III ст.

Гуни:

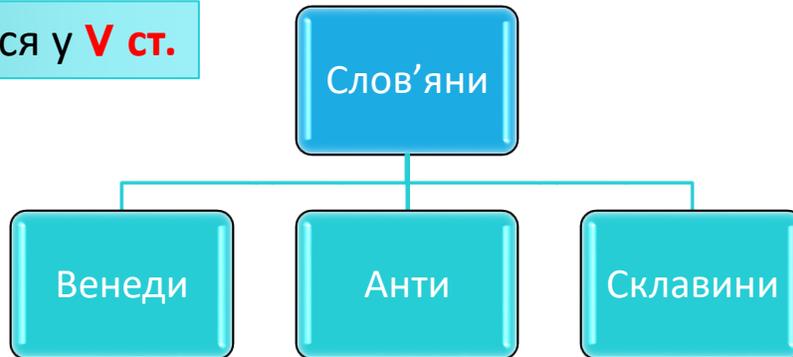
- ✓ зруйнували грецькі міста-держави (окрім Херсонесу та Пантікапею);
- ✓ у IV ст. розбили готів, панували в українських степах, робили набіги на Зх. Європу;
- ✓ 451 р. – битва на Каталаунських полях (Галлія);
- ✓ **453 р.** - занепад гунської держави після смерті правителя Аттіли;
- ✓ повернулися у причорноморські степи – остаточно розбили Боспорське царство та пізніх скіфів;
- ✓ 469 – були розбиті Візантією;
- ✓ вдосконалили сідло, їхній великий асиметричний лук зі стрілами пробивав навіть обладунки.

ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ

Слов'яни – місцеве індоєвропейське населення Центральної Європи.

Назва слов'яни вперше згадується у **V ст.**

- 1. Вениди (західні)** – вперше згадуються Плінієм Старшим і Тацитом (римські письменники), племена, що здійснювали набіги на римське прикордоння;
- 2. Анти (східні)** – вперше згадує Йордан (готський історик), племена, що жили в Подніпров'ї;
- 3. Славини (південні)** – вперше згадує Йордан, племена, що жили в Подунав'ї.

Взяли участь у конфлікті готів з гунами.

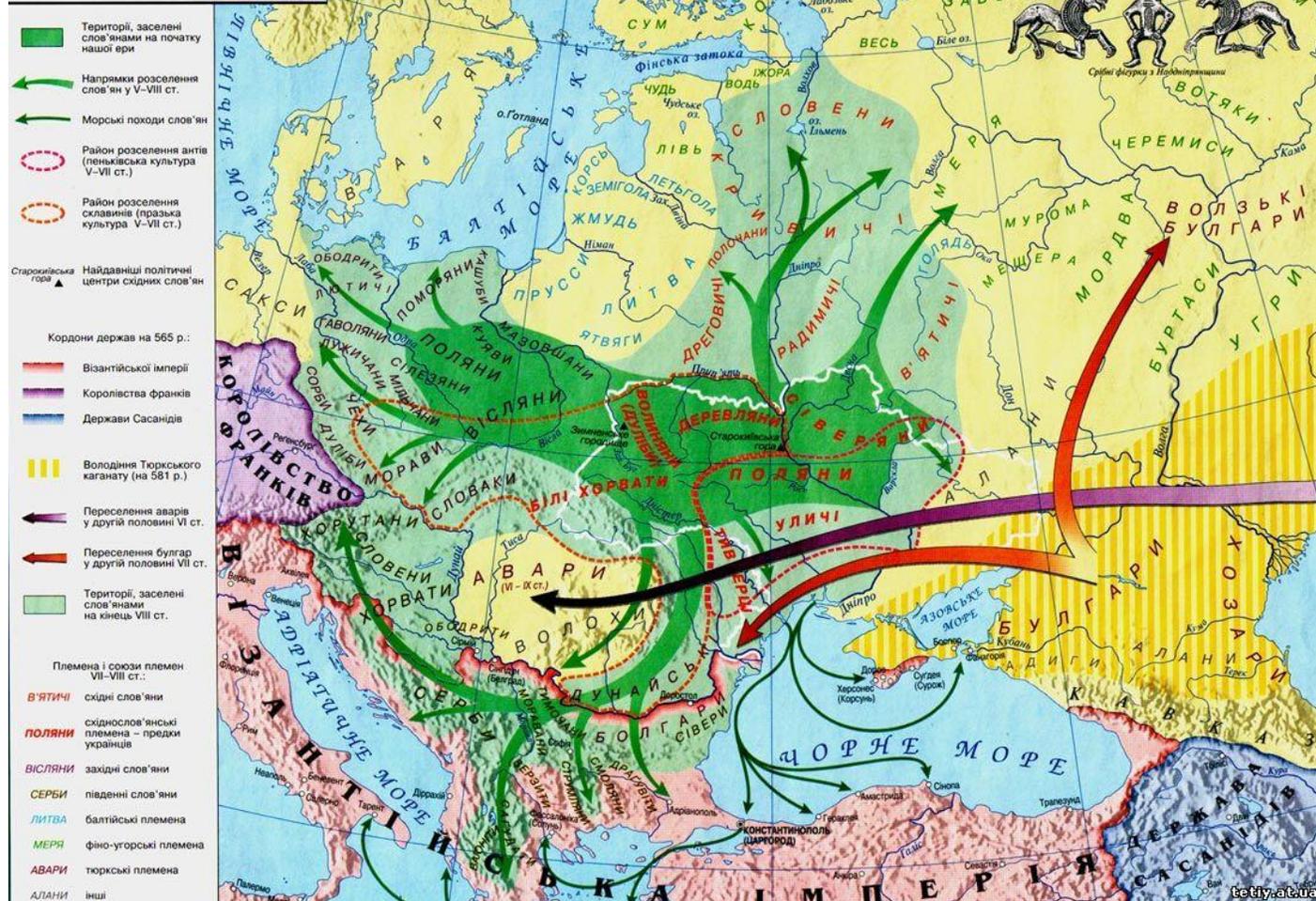

ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ

Велике розселення слов'ян – розселення слов'янських племен із їхньої прабатьківщини на сусідні землі **у V-VII ст.**

ВЕЛИКЕ РОЗСЕЛЕННЯ СЛОВ'ЯН V-VIII ст.
Масштаб 1 : 14 000 000

Причини:

- ✓ напади готів, гунів, аварів;
- ✓ демографічний вибух;
- ✓ розвиток господарства і торговельних зв'язків.

Наслідок:

- ✓ формування південних, західних та східних **слов'янських народів.**

ДАВНІ СЛОВ'ЯНИ

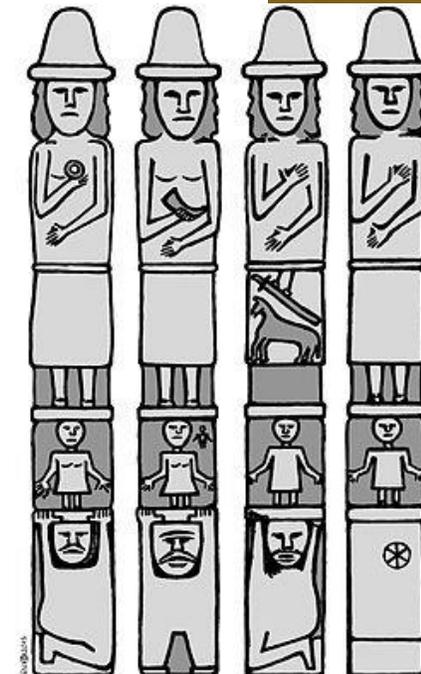
Язичництво – релігія предків українців, віра в природу. Основна релігія слов'ян до прийняття християнства.

Господарство

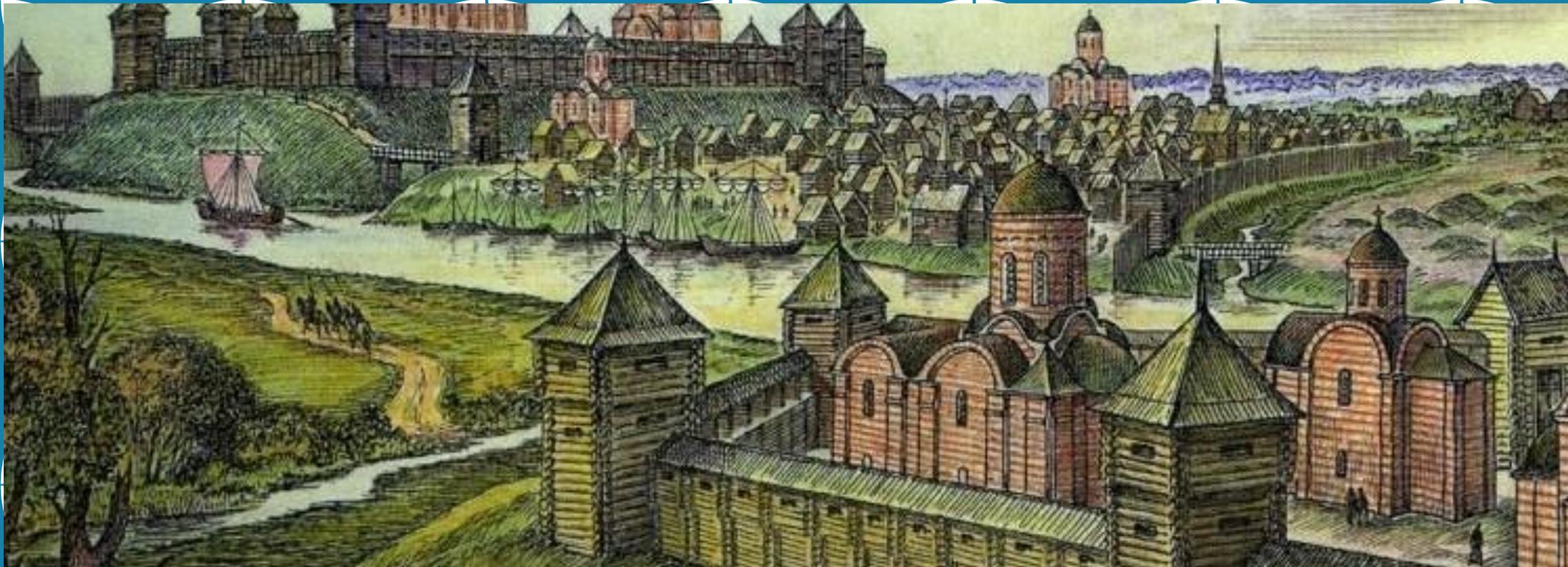
- **Двопільна система землеробства** (почергове використання двох полів);
- **домашнє скотарство**;
- промисли: полювання, рибальство, бортництво (бджільництво);
- **ремесла**: металургія, ковальство, зброярство, гончарство;
- торгівля, **контроль торгівельного шляху «з варяг у греки»** (від Балтійського моря до Чорного)

Релігія

- **Політеїстична релігія (багатобожжя)** – Дажбог (бог Сонця), Стрибог (бог вітру), Перун (бог грому і блискавки), Велес (бог худоби і багатства), Мокош (богиня родючої землі);
- **Культ Перуна**;
- **На капищах** (святилищах) проводили обряди і приносили жертви богам **волхви** (жерці);
- **померлих спалювали**, щоб швидше дісталися потойбіччя. В поховальну урну до праху клали необхідні речі в іншому світі.

Збруцький ідол
(вапняк)

НМТ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Тема 3:
Русь-Україна (Київська
Держава)

РОЗСЕЛЕННЯ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПЛЕМЕН

Племінні союзи східних слов'янських племен стали **основою формування українського народу**.

Племінні союзи східних слов'ян

на території України згідно з «Повістю минулих літ»:

- ✓ **поляни** (Середнє Подніпров'я);
- ✓ **деревляни** (басейн Прип'яті);
- ✓ **дуліби** (Волинь, згодом поділилися на волинян і бужан);
- ✓ **уличі** (між Південним Бугом і Дністром);
- ✓ **тиверці** (між Прутом і Дніпром);
- ✓ **білі хорвати** (Карпатський регіон);
- ✓ **сіверяни** (Лівобережжя).

Походження назви «РУСЬ»

Назви річок – Рось, Росава, Роставиця

Давньоскандинавське слово «рос» – «веслування», «судноплавання». «Рус» – мореплавець.

Самоназва слов'янських племен

ЗАСНУВАННЯ КИЄВА

Бл. VI – засновано місто Київ (центр полянського племінного союзу).

Легенда про заснування міста Київ описана у «Повісті минулих літ».

«Шлях із варяг у греки»

Заснування Києва:

- ✓ місто **засновано полянським князем Києм** на пагорбах над Дніпром (брати Кия – Щек, Хорив; сестра – Либідь);
- ✓ **Кий – реальна історична особа**, яка згадується у різних джерелах;
- ✓ **Київ – центр полян**, відігравав значну економічну роль, адже був **розташований на «шляху із варяг у греки»**;
- ✓ Київ став **центром новоствореної держави** Київської держави Русі України.

«Шлях із варяг у греки» - торгівельний шлях, який пролягав по річках від земель варягів (вікінгів, норманів) до Константинополя (столиці Візантії, населення називали греками).

Славія – північний центр слов'янських племен, **місто Новгород**. Правив **Рюрик**.

Куявія – південний центр слов'янських племен, **місто Київ**. Правив **Аскольд**.

УТВОРЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ (КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ)

Сер. IX ст. – київським правителем став **Аскольд** (ймовірно правив разом із Діром).

В **Києві** правила династія – **Києвичів**, у **Новгороді** правила династія – **Рюриковичів**.

Асколь і Дір:

- ✓ **Аскольд** – реальна історична особа, Дір – не доведено;
- ✓ ймовірно походять з **династії Києвичів**;
- ✓ **можливо правили разом**, або порізно;
- ✓ підпорядкували Києву племена древлян, дреговичів, частину сіверян;
- ✓ **860** – Аскольд здійснив **морський похід на Константинополь** (Царгород), **де прийняв християнство**. Охрестився під іменем Микола).
- ✓ **882** – їх **вбив воєвода Олег**, який прибув у Київ з військом і **малолітнім сином Рюрика – Ігорем**.

Князь – спадковий титул монарха.

Рюрик – варяг, ладозький князь, засновник Новгородського князівства. Після його смерті залишився малолітній син Ігор.

Олег – родич (швагро) Рюрика, який здійснив похід на Київ з умовою, що лише наслідник Рюрика може правити.

КНЯЗЬ ІГОР (912-945)

Ігор – князь Русі-України з династії Рюриковичів. Син Рюрика, який почав правити після смерті князя Олега.

Полюддя – збирання князем з дружиною данини (податку) з підлеглого населення.

Політика князя Ігоря:

- ✓ відновив владу над повсталими деревлянами та уличами, обклав їх даниною;
- ✓ **915** - вперше зіткнувся із кочовими племенами печенігів;
- ✓ здійснив вдалий похід на Закавказзя;
- ✓ **941 і 944** – здійснив два невдалі походи на Константинополь;
- ✓ жорстоко вбитий деревлянами під час повторного збору данини.

«Сказала дружина Ігорові: “...Піди-но, княже, з нами по данину, хай і ти добудеш, і ми”. І послухав їх Ігор, пішов у деревляни по данину. І добув він [собі ще] до попередньої данини... А взявши данину, він пішов у свій город [Київ]...»

Цитата із «Повісті минулих літ» про Ігоря

Похід 941

- Руські кораблі візантійці спалили **«грецьким вогнем»**.

Похід 944

- **Укладено мирну угоду:** заборона безмитної торгівлі, допомога одне одному у походах.

Цитата з «Повісті минулих літ» про смерть князя Ігоря:

Коли ж **почули деревляни, що він знову іде**, порадилися **деревляни з князем своїм Малом** і сказали: «Якщо внадиться вовк до овець, то виносить по одній усе стадо, якщо не вб'ють його. Так і сей: **якщо не вб'ємо його, то він усіх нас погубить**».

І послали вони до нього [мужів своїх], кажучи: «Чого ти йдеш знову? Ти забрав єси всю данину». І не послухав їх Ігор, і **деревляни, вийшовши на супроти з города Іскоростеня, убили Ігоря** і дружину його, бо їх було мало. І похований був Ігор, і єсть **могила його коло Іскоростень-города в Деревлянах** і до сьогодні.

КНЯГИНЯ ОЛЬГА (945-964)

Ольга – вдова князя Ігоря, яка правила до повноліття сина Святослава.

Віддавала перевагу дипломатії перед військовою силою, чим підвищила авторитет Русі. У XII столітті **визнана Святою** (рівноапостольна).

Політика княгині Ольги:

- ✓ **придушила повстання деревлян, спалила їхню столицю Іскоростень**, знищила деревлянську знать та ліквідувала місцеве княжіння;
- ✓ **провела податкову реформу**;
- ✓ позначила знаками князівської власності певні території, звідки йшли прибутки до державної скарбниці;
- ✓ **відвідала Константинополь** з дипломатичним візитом, де **охрестилася під іменем Олена** (хрещений батько – візантійський імператор Костянтин Багрянородний);
- ✓ **відправила посольство до німецького короля Оттона I**, який прислав до Києва християнську місію єпископа Адальберта зі Священної Римської імперії, **проте християнізація держави не відбулася**;
- ✓ намагалася повернути в християнство сина Святослава, але той був ревним язичником.

«Повість минулих літ»:

«...Ця (Ольга) була передвісницею християнської землі, як вранішня зоря перед сонцем і як зірниця перед світом...»

Податкова реформа

- **Устави** – порядок збору данини;
- **Уроки та оброки** – обсяги податків та повинностей;
- **Погости** – осередки для збору данини.

СВЯТОСЛАВ ХОРОБРИЙ (964-972)

Цитати Святослава:

- ✓ «Так не посоромимо землі Руської, а ляжемо тут кістьми, бо мертві сорому не мають»;
- ✓ «Іду на Ви!» (завжди попереджав ворогів про власний напад).

Похід 964-965

✓ **967** – перший болгарський похід, розгромив Дунайську Болгарію, хотів перенести столицю до міста **Переяславець на Дунаї** («Тут усі добра сходяться») – сучасна територія Добруджі;

✓ **970** – другий болгарський похід, розгромив війська візантійського імператора Іоана Цимісіяха;

✓ **971** – битва під **Доростолом**, поразка русичів від візантійців. **Святослав змушений покинути дунайські території**;

✓ **972** – по дорозі до Києва князя **Святослава зустріли печеніги**. Їхній **хан Куря вбив князя**, а з його черепа зробив чашу, з якої потім пив.

✓ **Хан Куря:**
«ти, княже, чужої землі шукаєш і пильнуєш, а свою покинув».

Похід 970-972

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ (980-1015)

Володимир Святославович (Великий, «красне сонечко») – князь Русі-України з династії Рюриковичів. Син Святослава, почав правити після міжусобної боротьби з братом Ярополком.

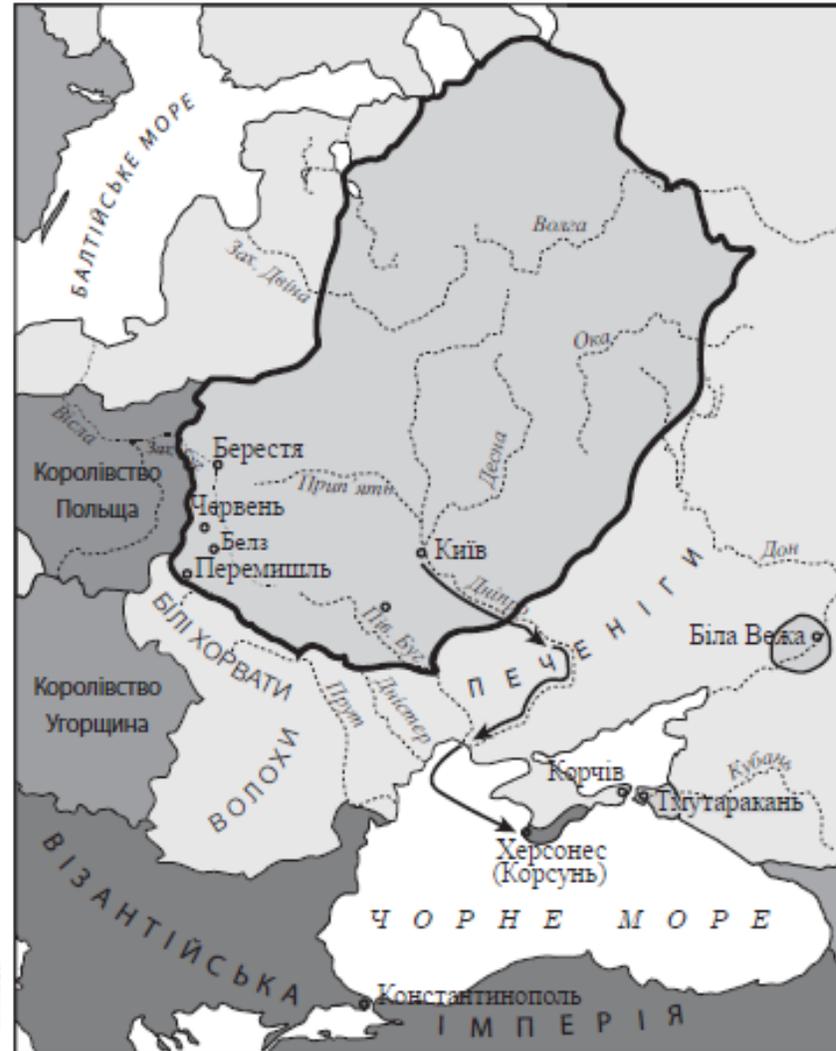
За хрещення Русі отримав прізвисько Великий.

Формування імперії (об'єднання земель):

- ✓ остаточно підкорив тиверців, уличів, в'ятичів, радимичів;
- ✓ захопив Червенські міста (Перемишль, Белз, Червень);
- ✓ приєднав Закарпаття і Придністров'я;
- ✓ за його правління утворилося **Тмутараканське князівство** (Керченський та Таманський півострови).

Територія Русі:

- захід** – Карпати;
- схід** - Ока і Волга;
- північ** – Онезьке озеро,
- південь** – Південний Буг.

Святослав розподілив владу між синами

Ярополк
(Київ)

Олег (Овруч
–
древлянські
землі)

Володимир
(Новгород)

Прихід до влади:

- ✓ **976** – початок міжусобної війни після того, як Ярополк вбив Олега;
- ✓ **980** – Володимир почав княжити в Києві.

Міжусобна війна - незгода, розбрат, боротьба за владу між суспільними групами або окремими особами в державі.

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ (980-1015)

«Повість минулих літ»: “Поставив ідолів на горбі над двором теремним: Перуна дерев'яного, а голова його срібна, а вус золотий, і Хорса, Дажбога, і Стри-бога, і Сімаргла, і Мокош.”

988 – охрестився в Херсонесі (Корсуні), **запровадив християнство на Русі як державну релігію.**

Внутрішня політика:

- ✓ **адміністративна реформа:** остаточно ліквідував **племінні князівства**, призначив намісниками своїх синів;
- ✓ **військова реформа:** сформував **військо з дружинників-слов'ян**, а не варягів; для оборони від кочівників звів **застави з військовими гарнізонами на кордонах** держави;
- ✓ **фінансова реформа:** почав **карбувати золоті та срібні монети (срібники і златники)**, на який зображували образи Христа, Володимира та тризуб;
- ✓ укріпив зв'язки з європейськими країнами шляхом династичних шлюбів.

Встановлення ідола бога Перуна

Релігійна реформа:

- ✓ **980** – реформував язичництво: зробив головними богами **Перуна**, Хорса, Дажбога, Сімаргла, Стрибога, Мокошу, щоб об'єднати державу;
- ✓ **монотеїстична релігія могла забезпечити єдність держави**, обирав між християнством, ісламом та юдаїзмом;
- ✓ **988** – прийняв хрещення, одружився з візантійською принцесою Анною;
- ✓ **насильницька християнізація**
- ✓ **в Києві побудував Десятинну церкву** (церква Пресвятої Богородиці – не збереглася).

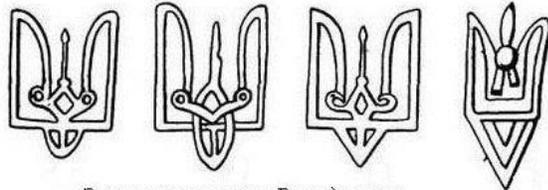
ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ (980-1015)

988 – Володимир Великий наказав знести язичницьких ідолів та охрестити жителів Києва у Дніпрі. Канонізований католицькою і православною церквою як рівноапостольний.

Значення хрещення Русі:

- ✓ укріплення влади князя;
- ✓ зміцнення становища Русі на міжнародній арені;
- ✓ об'єднання руських земель;
- ✓ розвиток архітектури, живопису, писемності, поширення освіти.

Срібники та златники

Знаки на монетах Володимира Святославича

Тризуб
Володимира
Великого

«Повість минулих літ»:
“І повелів він поскидати кумирів – тих порубати, а других вогню оддати. Перуна ж повелів він прив'язати коневі до хвоста і волочити з Гори по Боричевому узвозу на ручай...Потім **Володимир** послав посланців по всьому городу, говорячи: «Якщо не з'явиться хто завтра на ріці – багатий, чи убогий – той противником буде». А на завтра **вийшов Володимир з попами на Дніпро... і зійшлося людей без ліку, і лізли вони у воду... а попи, стоячи, молитви творили...»**

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ (1019-1054)

Ярослав Володимирович (Мудрий) – князь Русі-України з династії Рюриковичів. Син Володимира Великого, почав правити після міжусобної боротьби з братами.

Воював зі старшим братом Святополком Окаянним, що вбив своїх молодших братів, аби ті не забрали в нього київський престол. **У 1019 році Ярослав переміг Святополка на р. Альті.**

Політика Ярослава Мудрого:

- ✓ **1026-1036** – правив зі своїм братом **Мстиславом**, поділивши руські землі по Дніпру. Після **смерті Мстислава правив одноосібно**;
- ✓ **розширив територію Русі** – приєднав угрофінські племена (Прибалтика), **заснував там місто Юр'їв** (тепер Тарту, Естонія);
- ✓ **повернув Червенські міста**;
- ✓ **1036** – розбив печенігів під Києвом. **На місці битви збудував собор св. Софії (1037)**;
- ✓ **1043** – невдалий похід князя на Візантію, флот був знищений бурєю;
- ✓ **видав перше рукописне зведення законів – «Руська правда»**, де були описані норми звичаєвого права.

Отримав прізвисько Мудрий через його любов до книг, відкриття бібліотек, видання збірки законів «Руська правда».

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ (1019-1054)

«Повість минулих літ»:

«Заложив Ярослав город — великий Київ, а в города сього ворота є Золоті. Заложив він також церкву святої Софії, премудрості божої, митрополію, а потім церкву на Золотих воротах, кам'яну, Благовіщення святої Богородиці.»

Культурна політика:

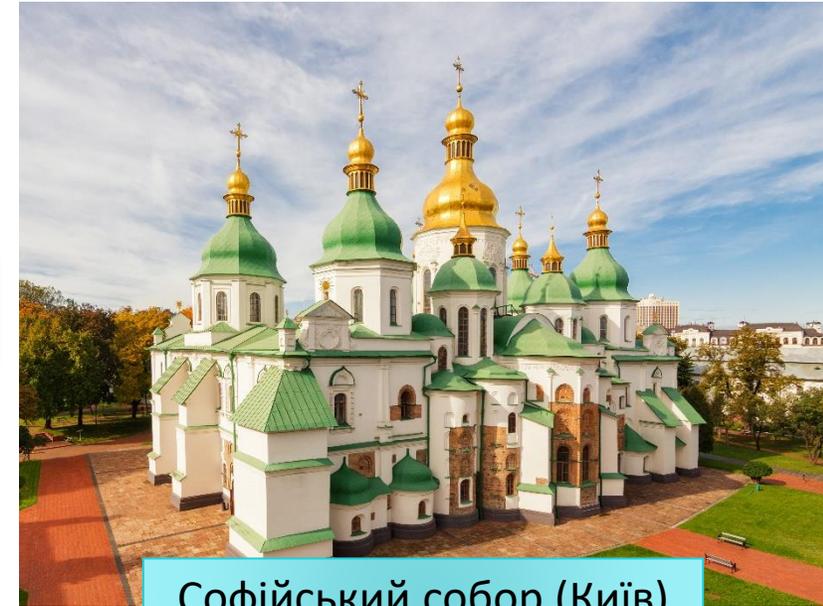
- ✓ **1051** – сприяв обранню першого руського митрополита Іларіона. Побудував Києво-Печерський монастир;
- ✓ розбудував Київ (Софійський собор, Золоті Ворота – парадний вхід в місто, церкви св. Ірини та св. Георгія – в честь себе та своєї дружини);
- ✓ при Софійському соборі засновано бібліотеку, де були зібрані твори античних авторів.

Шлюбна дипломатія

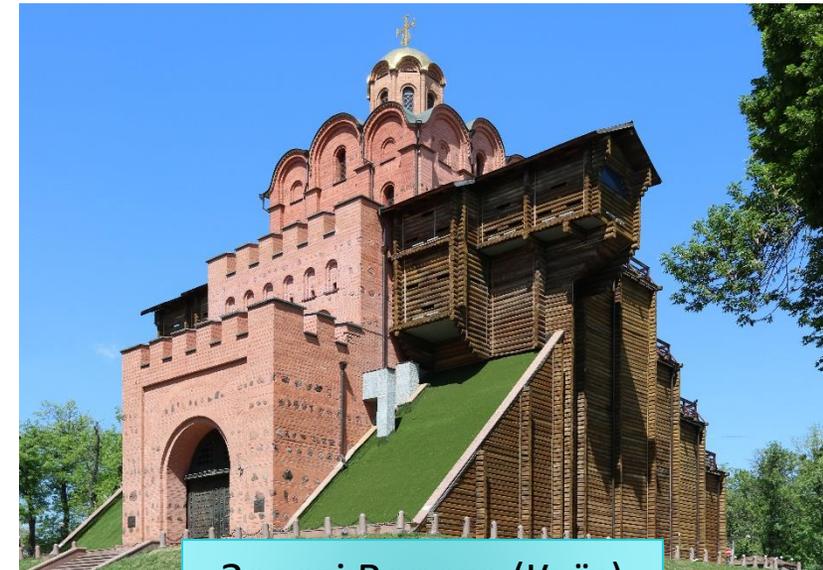
- Сприяв укладанню династичних шлюбів з європейськими монархами, через що отримав прізвисько «тесть Європи»;
- Одружив своїх дочок: Анну – з королем Франції, Єлизавету – з королем Норвегії, Анастасію – з королем Угорщини;
- Одружив своїх синів з німецькими та візантійськими принцесами;
- Сам князь був одружений з дочкою шведського короля Інгігердою (Ірина).

Заповіт Ярослава Мудрого

- Поділив землю на уділи (окремі володіння своїх синів);
- В Києві буде правити старший син (далі – за старшинством);
- Старші сини отримали головні міста;
- Ізяслав – Київ;
- Святослав – Чернігів;
- Всеволод – Переяслав;
- Наказав своїм синам жити в мирі і берегти державу.

Софійський собор (Київ)

Золоті Ворота (Київ)

ТРИУМВІРАТ ЯРОСЛАВИЧІВ (1054-1073)

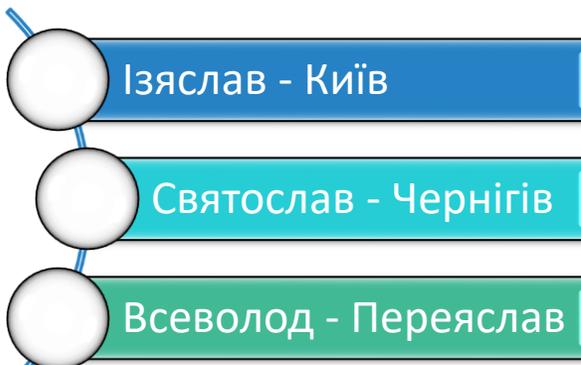

Триумвірат – союз між трьома однаковими політичними та військовими лідерами.

«Правда Ярославичів» - додаток до «Руської правди», виданий Ярославичами.

Політика Ярославичів:

- ✓ **придушували боротьбу за київський престол**, позбавляли молодших братів їхніх князівств;
- ✓ **1072 - ухвалили «Правду Ярославичів»**, де скасували кровну помсту за вбивство і збільшили штрафи за нанесення збитків власності;
- ✓ **1068 – битва на річці Альті, де князі зазнали поразки від нових кочівників – половців**, через що в Києві піднялося повстання проти князя Ізяслава;
- ✓ **1073 – триумвірат розпався, почалися міжусобиці**. Ізяслава вигнали до Польщі, згодом він вернув київський престол;
- ✓ **Князі по черзі правили Києвом**: Святослав (1073-1076), Всеволод (1076-1078), Ізяслав (1078), і знову Всеволод (1079-1093);
- ✓ **влада київського князя послабилася**, зростає кількість удільних князівств та їхня самостійність. Міжусобною боротьбою князів користувалися **кочівники-половці, які здійснювали грабіжницькі набіги на руські землі.**

ЛЮБЕЦЬКИЙ З'ЇЗД (1097)

Любецький з'їзд – з'їзд руських князів у місті Любеч в 1097 році, ініціатором якого був син Всеволода Володимир Мономах, з метою домовитися про припинення міжусобиць і об'єднання для боротьби проти половців.

За правління Святополка Ізяславича (1093-1113) та ініціативи переяславського князя Володимира Всеволодовича Мономаха скликано з'їзд князів у Любечі:

- ✓ новий порядок престолонаслідування – **вотчина**;
- ✓ удільні князі мають об'єднатися в боротьбі з половцями;
- ✓ володар Русі – київський князь, князівські міжусобиці мають припинитися.

Вотчина – успадкована земля (князівство). Сини успадковують князівства, які належали їхнім батькам.

«Повість минулих літ»:

«Пощо ми губимо Руську землю, самі проти себе зваду маючи? А **половці землю нашу розносять і раді є, що межі нами війна** донині. Відтепер з'єднаймося в одне серце і обережімо Руську землю. **Кожен хай держить отчину свою!**». І на цім вони цілували хреста: «А якщо відтепер хто на кого встане, то проти того будемо ми всі і чесний хрест».

«Нехай кожен держить отчину свою!»

Значення з'їзду:

- ✓ рішення стали необов'язковими і часто порушувалися, усобиці тривали;
- ✓ князі згуртувалися у боротьбі проти половців;
- ✓ провідну роль відіграв Володимир Мономах.

ВОЛОДИМИР МОНОМАХ (1113-1125)

Володимир Всеволодович (Мономах) – князь Русі-України з династії Рюриковичів. Син Всеволода Ярославича, почав правити після міжусобної боротьби з братами та на запрошення киян після смерті Святополка Ізяславича.

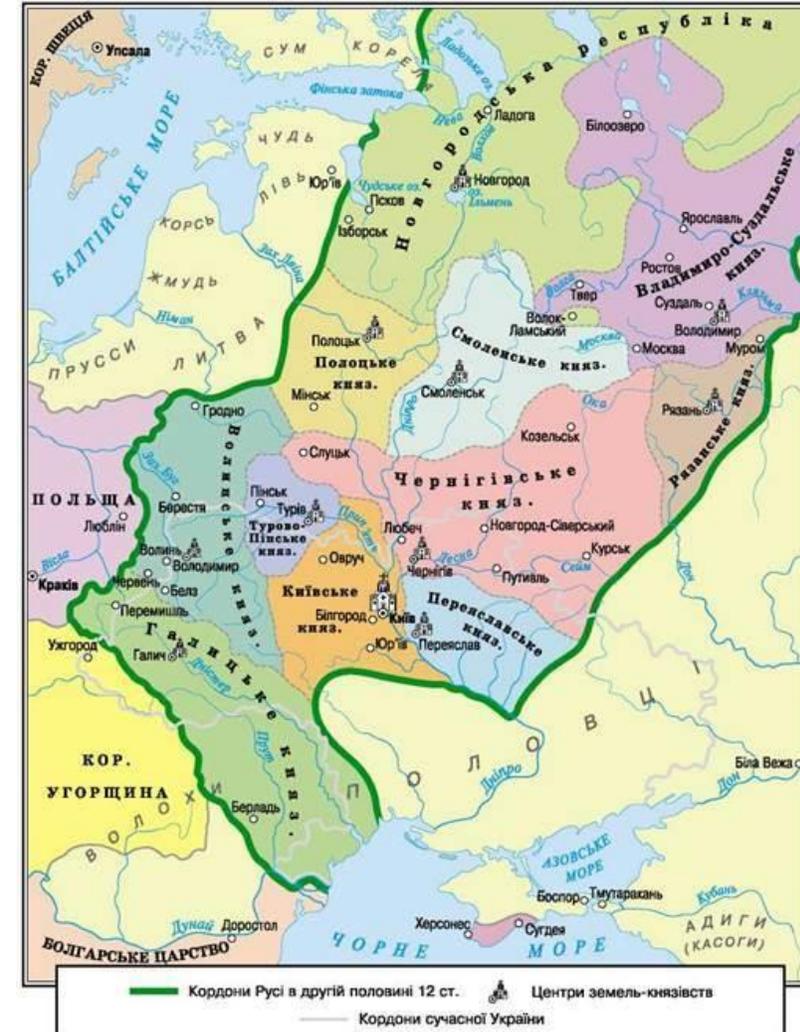
Політика Володимира Мономаха:

- ✓ відновив централізовану владу великого князя;
- ✓ придушив князівські міжусобиці;
- ✓ успішно боровся з половцями;
- ✓ Доповнив «Руську правду» «Статутом», знизивши податки і відсотки за позиками лихварів, обмежив використання праці рабів;
- ✓ написав «Повчання дітям» про любов до рідної землі, батьків, ближніх, змалював образ ідеального правителя;
- ✓ побудував міст в Києві через Дніпро;
- ✓ гальмував розпад держави і забезпечив її обороноздатність.

«Шапка Мономаха» – за легендою візантійський імператор Костянтин IX Мономах прислав своєму онуку по дочці символ імператорської влади.

«Повчання дітям»:
«Паче всього — убогих не забувайте, годуйте й подавайте сироті... не давайте сильним погубити людину... гордості не майте в серці і в умі. Старих шануй, як отця, а молодих — як братів. Лжи бережись, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погібає і тіло. А се вам основа всього, страх божий майте вище над усе...»

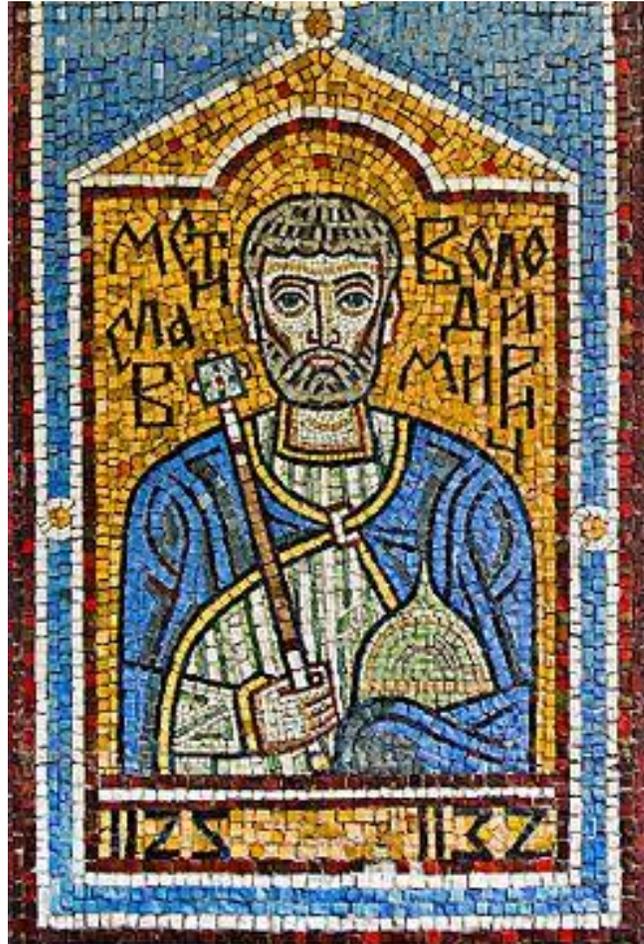

МСТИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ (1125-1132)

Мстислав Володимирович (Великий) – князь Русі-України з династії Рюриковичів. Син Володимира Мономаха, почав правити після смерті батька. Останній князь, що втримував єдність Русі. Зарахований до лику святих.

Політика Мстислава Великого:

- ✓ продовжував політику батька;
- ✓ підняв авторитет Русі за рахунок династичних зв'язків з європейськими державами;
- ✓ останній одноосібний правитель Русі, після його смерті почався період феодальної роздробленості;
- ✓ за його правління створене «Мстиславове Євангеліє».

РОЗДРОБЛЕНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Федеративна монархія – держава, що складається з досить самостійних державних утворень при збереженні єдиних законів, церкви і столиці.

Феодальна роздробленість – поділ середньовічної держави на малі та великі володіння, які не мали централізованої влади.

Феод – спадкове землеволодіння.

Феодал – власник землі.

Причини роздробленості

- **Перехід до вотчинного престолонаслідування** посилив удільних князів;
- Престол не залежив від великого київського князя;
- **Натуральне господарство** не потребувало об'єднання земель;
- **Зростання нових міст посилювало їх суперництво з Києвом**;
- Міжнародні торгові шляхи змістилися на захід через кочівників;
- **Київ втратив роль головного торговельного центру**;
- Різний етнічний склад не формувався в один народ.

Наслідки роздробленості

- **Вдосконалення системи управління уділами**;
- **Економічне та культурне піднесення руських земель** (міста, ремесло, торгівля, культура);
- Київське, Переяславське, Чернігово-Сіверське, Волинське, Галицьке князівства стали основою формування Української держави;
- Міжусобна боротьба підірвала сили князів;
- **Роздробленість послабила сили Русі перед зовнішніми загрозами.**

Удільні князівства

Київське

Чернігівське

Переяславське

Волинське

Галицьке

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ КНЯЗІВСТВ В II ПОЛ. XI – I ПОЛ. XIII СТ.

Удільне князівство - адміністративно-територіальна одиниця Давньої Русі, яка виникла внаслідок поділу її земель між членами правлячої династії Рюриковичів. Територія удільного князівства являла собою окреме регіональне володіння під управлінням князя.

Київське

- **Політичний і церковний центр Русі;**
- Не було нічиєю вотчиною, центр боротьби за владу;
- **Часта зміна князів** (2-3 роки);
- **1169 – володимиро-суздальський князь Андрій Боголюбський захопив і розграбував Київ**, викрав ікону Вишгородської Богоматері;
- Князівство найрозвиненіше і найбільш густозаселене.

Чернігівське

- Володіло містом Тмутаракань на Керченському п-ів;
- Князі мали династичні зв'язки з половцями і залучали їх до міжусобиць;
- Новгород-Сіверське князівство підпорядковувалося Чернігову, але фактично було самостійним;
- **1185 – невдалий похід новгород-сіверського князя Ігоря на половців** («Слово о полку Ігоревім»)

Переяславське

- Щит для Русі від кочівників;
- Потребувало продовольчої допомоги через напади кочівників;
- Тут правили князі, які мали зайняти київський престол;
- **1169-1187 – князь Володимир Глібович вів успішну боротьбу проти половців.** У зв'язку з його смертю в літописі **вперше згадується назва «Україна»**: «За ним Україна багато потужила» **(1187)**

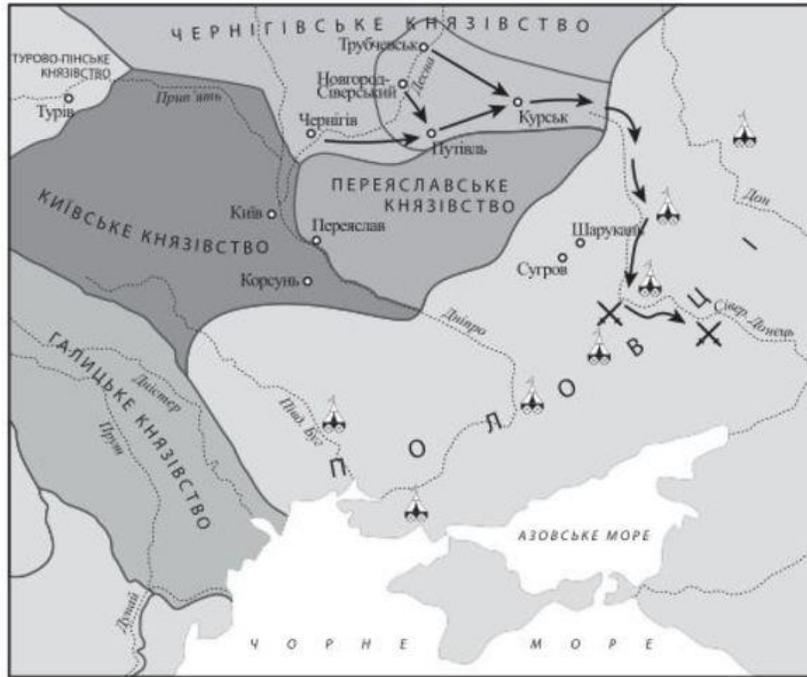
Волинське

- Мало потерпало від кочівників;
- Правили нащадки Мономаха;
- **1170-1205 - найбільшої могутності досягло за князювання Романа Мстиславича, який об'єднав Володимирське князівство з Галицьким.**

Галицьке

- Вийшло з-під влади Києва ще наприкінці XI ст.;
- Галицькі землі об'єдналися навколо Перемишля;
- Мало великі поклади солі – важливого експортного товару;
- **Головна політична проблема – свавільні бояри;**
- **1152-1187 – князювання Ярослава Осмомисла** (розквіт князівства), **розширив території до пониззя Дунаю.**

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ КНЯЗІВСТВ В II ПОЛ. XI – I ПОЛ. XIII СТ.

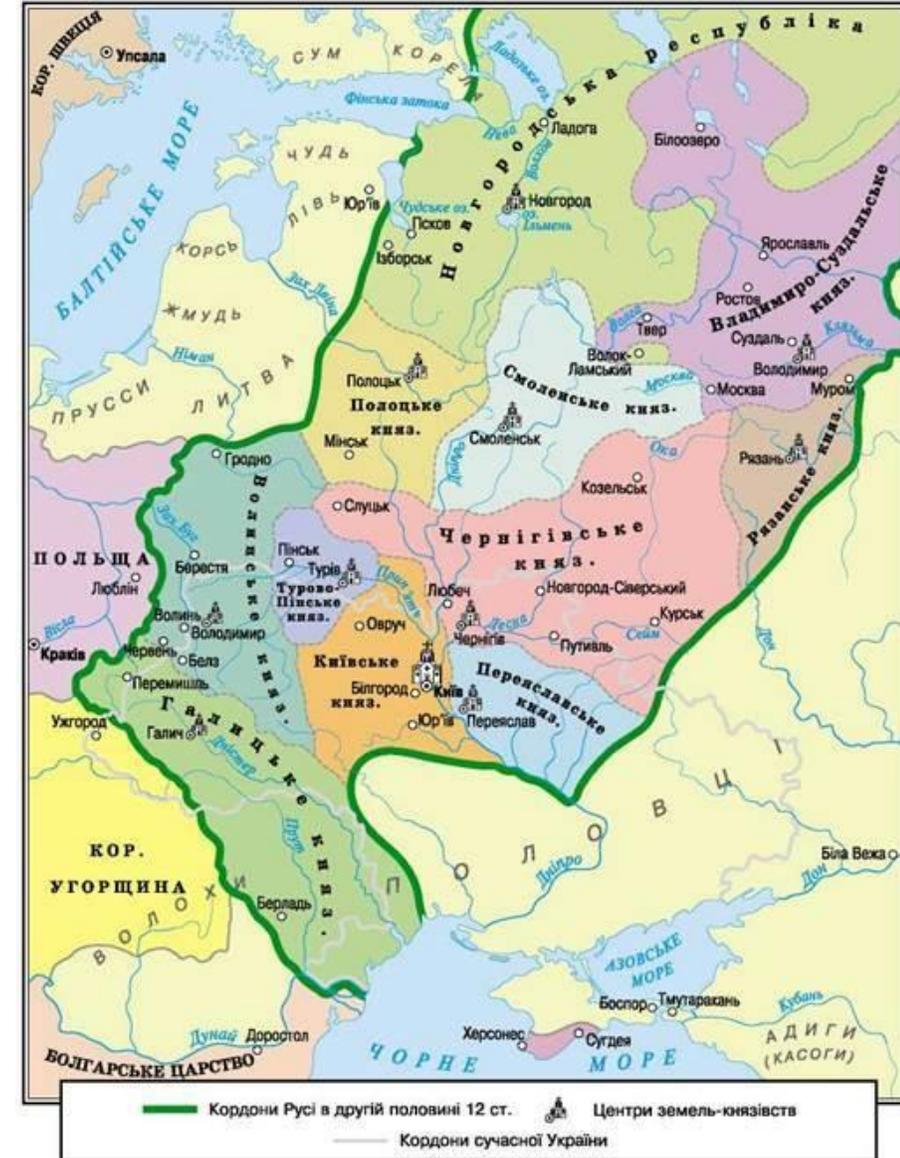

«Слово о полку Ігоревім»:

«**Галицький Осмомисл Ярослав!** Високо сидиш ти на своїм золотокованім престолі, **підперши Гори Угорські** (тобто Карпати) своїми залізними полками, заступивши королеві дорогу, **зачинивши ворота Дунаю**, справляючи суди аж до Дунаю! Гроза твоя по землях тече!»

«**Глянув Ігор на ясне сонце та й побачив — військо тьма покрила**, і сказав до дружини-вояцтва: "Браття мої, друзі вірні! Лучче нам порубаними бути, ніж полону зазнати!"»

1185 – під час походу князя Ігоря Святославича проти половців відбулося сонячне затемнення, що за віруваннями віщує невдачу у розпочатих справах.

ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ РУСИ-УКРАЇНИ

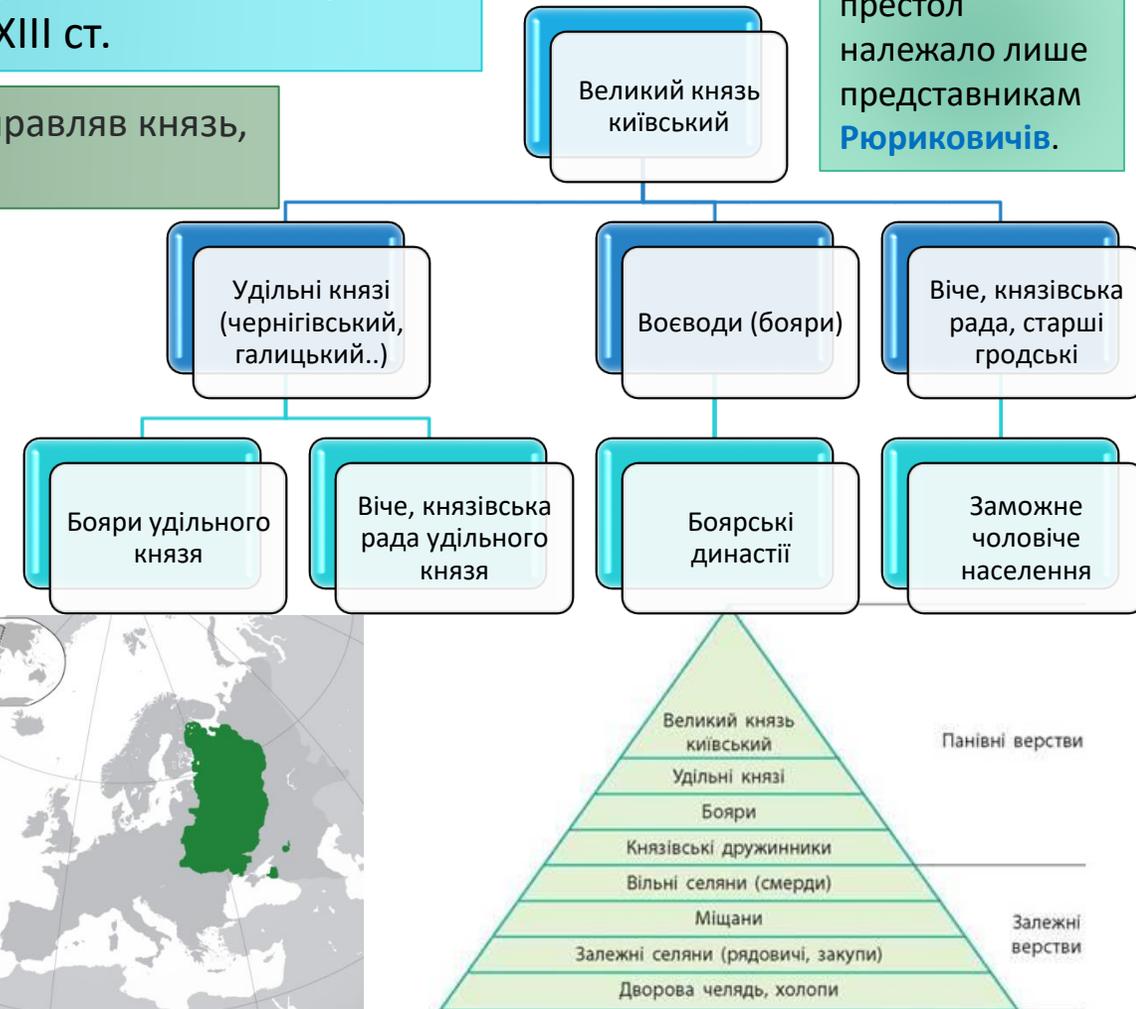
Київська Русь (Русь-Україна, Русь) – східноєвропейська феодальна монархічна держава зі столицею у Києві, що існувала впродовж IX – XIII ст.

Уділ — адміністративно-територіальна одиниця на Русі, якою управляв князь, залежний від великого київського князя.

Право на престол належало лише представникам **Рюриковичів**.

Політичний устрій:

- ✓ **князь** – титулувався «Великим київським князем», **верховний правитель держави**, формальний власник землі, керував законодавчою, виконавчою, судовою та вищою військовою владою;
- ✓ **удільний князь** – міг **самостійно розпоряджатися своїми землями**, намісники київського князя не могли втручатися в його справи;
- ✓ **воєводи (бояри)** – **радники князя**, обіймали **державні посади**, формували боярські династії. **Боярами могли стати дружинники** за особливі заслуги перед князем;
- ✓ **князівська рада** – **дорадчий орган влади при князеві** для вирішення важливих державних проблем, складався із старійшин, заслужених дружинників та бояр;
- ✓ **старші гродські** – **вищі посадові особи у містах**, їм допомагали представники князя;
- ✓ **віче** – **збори чоловічого населення**, спочатку вільного, потім – заможного. Скликалися у разі потреби для вирішення важливих питань.

Феодальний лад — це лад, коли землевласник дає залежним селянам землю в обмін на їхню працю.

СУСПІЛЬСТВО РУСІ-УКРАЇНИ

Станове суспільство – суспільство з вибудованою ієрархічною структурою, що складається із закритих груп (класів), належність до яких визначалася за народженням. Перехід зі стану до стану ускладнений, деколи – неможливий.

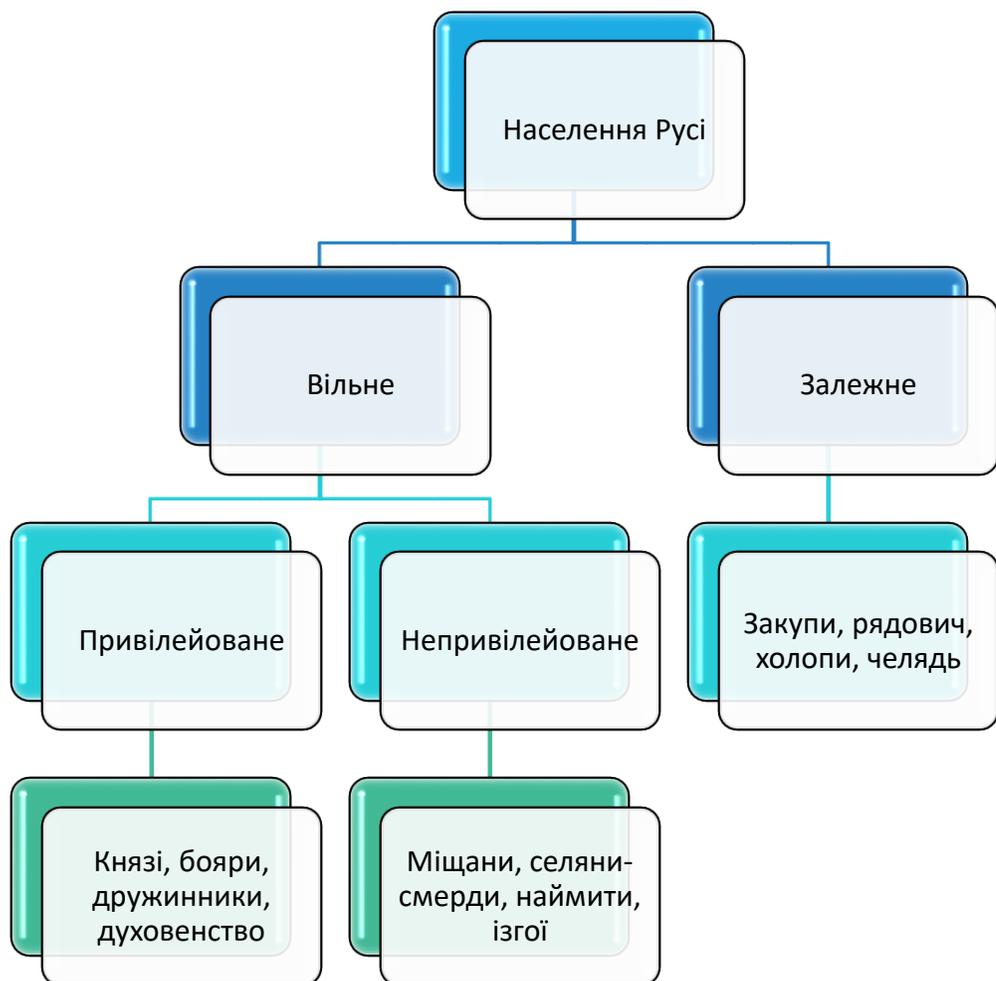
Суспільство:

- ✓ все населення Русі поділяється на **вільне** (привілейована та непривілейоване) **та залежне**;
- ✓ привілейоване населення – **представники військового стану** (**князі, бояри, дружинники**, які отримували землю за службу) **та духовенство** (церковні діячі);
- ✓ непривілейоване населення – **міщани** (**ремісники, купці**), вільні **селяни-смерди, наймити та ізгої** (люди, що втрачали зв'язок зі звичним середовищем, але охоронялися законом – князі без князівства, смерди без землі тощо);
- ✓ залежне населення – це **селяни, які заборгували землевласникові: закупи та рядовичі, холопи, челядь**.

СУСПІЛЬСТВО РУСИ-УКРАЇНИ

Соціальна верства — велика група людей, становище якої в суспільстві визначається певним обсягом прав і обов'язків.

Привілейоване (вільне)

- **Князі** – правителі, власники земель;
- **Бояри** – радники князя, вища знать;
- **Дружинники** – воєводи, могли стати боярами;
- **Духовенство** – церковні діячі (вищі – митрополити, нижчі – священники)

Непривілейоване (вільне)

- **Міщани** – жителі міст;
- **Ремісники** – люди, які займаються виробництвом за допомогою ручної праці;
- **Купці** – люди, що займаються торгівлею;
- **Селяни-смерди** – особисто вільні люди, найбільша частина населення;
- **Наймити** – вільні люди, що наймалися на роботу;
- **Ізгої** – люди, що втратили зв'язок зі звичним середовищем, вигнанці.

Залежне

- **Закупи** - селяни, які з різних обставин втратили своє господарство й змушені були працювати на землевласника за грошову позичку (купу);
- **Рядовичі** - селяни, що уклали із землевласником договір (ряд) про найм і відповідно до нього працювали в його господарстві;
- **Челядь** – раби-полонені;
- **Холопи** – особи, що потрапили в рабство через борги.

СУСПІЛЬСТВО РУСИ-УКРАЇНИ

закупи

холопи

духовенство

бояри

князь

дружинники

удільні князі

рядовичі

челядь

міський патриціат

ремісники

купці

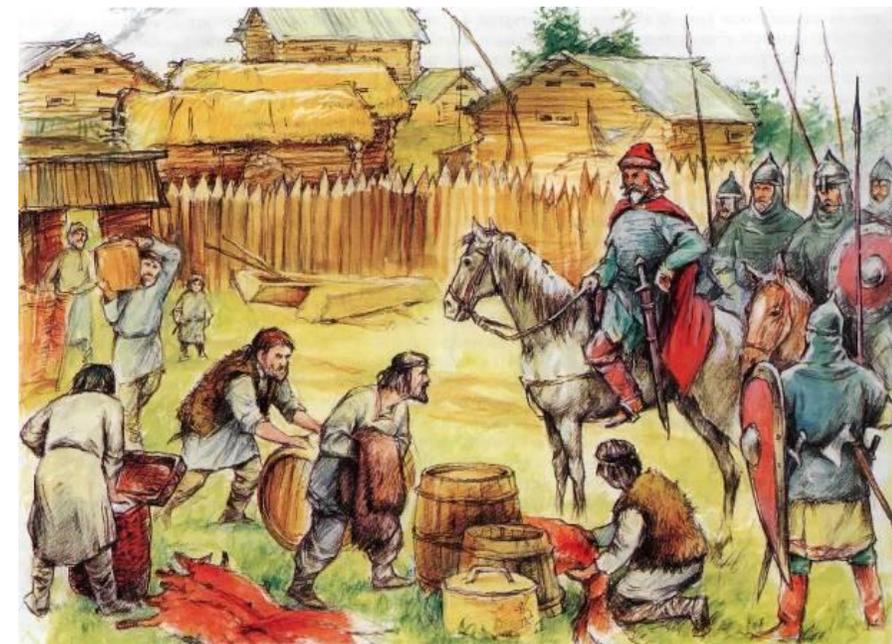
смерди

СЕЛЯНСЬКІ ПОДАТКИ І ПОВИННОСТІ

Податки – обов'язкові платежі, що мають натуральну форму і грошову форму у Київській Русі. Стягувались на утримання княжого двору, близько 1/3 зібраної данини князь брав на свої особисті потреби, а решта йшла на утримання дружини, органів управління, ведення війни.

Податки та повинності:

- ✓ **Данина (полюддя)** – збирання князем з дружиною данини (податку) з підлеглого населення. Князь об'їжджав усі землі з дружиною;
- ✓ **Княгиня Ольга провела податкову реформу**, в якій визначила **обсяг данини (уроки та оброки)**, **порядок збору данини (устапи)** та **місця збору данини (погости)**;
- ✓ **Селяни сплачували податки з господарства (диму)**, пізніше – **поземельний податок** від плуга чи рала у **натуральній** (частина продуктів з господарства) **чи грошовій формі**;
- ✓ **Смерди відпрацьовували повинності** – **повоз** (надання коней і транспорту на потреби князя) **та будівництво міст і укріплень**.

ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ ТА РЕМЕСЛА РУСИ

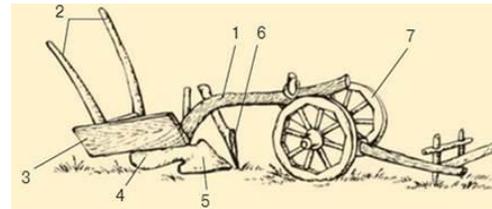
Великий князь київський надавав іншим князям землю у **тимчасову умовну власність**, оскільки земля була державною. Така форма власності називалася **вотчина** – закріплена за певним князем і переходила у спадок.

Господарство:

- ✓ основна господарства – **землеробство**;
- ✓ дво- і трипільна система **сівозміни** (половина або третина орної землі залишалася під паром – відпочинком);
- ✓ для **обробки землі** використовували **плуг, рало**, соху;
- ✓ вирощували жито, пшеницю, ячмінь, просо, овес, городництво (капуста, огірки, ріпа, морква, гарбузи, цибуля), садівництво (вишні, яблуні, груші, сливи);
- ✓ розводили велику рогату худобу, свиней, коней (тяглова сила).

Вотчинне землеволодіння

переходило в повну власність, свідчило про послаблення князівської влади

Ремесла

Чорна металургія

Гончарство

Ткацтво

Ювелірна справа

Деревообробка

Виробництво заліза

Мисливство

Рибальство

Бджільництво

Промисли

МІСТА І ТОРГІВЛЯ

Гривня – зливки у формі ромба, прямокутника, шестикутника тощо, зі срібла найвищого гатунку; відрізнялися вагою залежно від князівства. Використовували в гуртовій торгівлі, для дрібних розрахунків їх рубали («рубль»).

Міста і торгівля:

- ✓ у IX – X ст. на Русі налічувалося понад 20 міст: Київ, Чернігів, Новгород, Переяслав тощо. Більшість міст мали статус державних і слугували резиденціями великого або удільного князя;
- ✓ місто – центр ремесла та торгівлі;
- ✓ гроші – худоба та хутро, використовували римські денарії або арабські срібні диргеми;
- ✓ кін. X ст. – початок карбування власних монет (срібників та златників);
- ✓ Зовнішня торгівля: Багдад, Персія, Сирія, Туркестан, Польща, Богемія, німецькі князівства;
- ✓ з Русі експортували рабів, хутро, зброю, ювелірні прикраси, мед, віск;
- ✓ імпортували прянощі, скляні та ювелірні вироби, мідь, коштовні тканини, вино.

Гривня

Срібники та златники

Найголовніший торговельний шлях – «із варяг у греки»

Залізний шлях – до Кавказу, арабського Сходу

Солоний шлях – до Криму, Дону, Волги

ПИСЬМЕННІСТЬ, ОСВІТА ТА НАУКА РУСИ

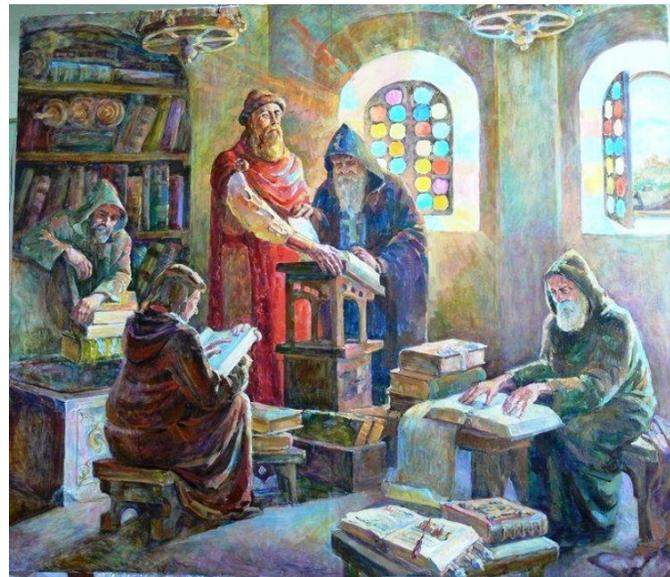
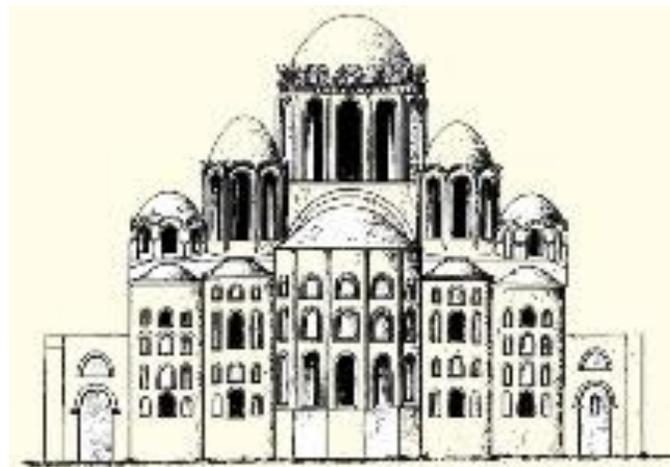
Культура Київської Русі формувалася під впливом візантійської культури, взаємодіяла із західноєвропейською та азійською культурами. Вплив на культуру мало християнство.

Писемність:

- ✓ **дві системи письма – глаголиця** (ієрогліфічне письмо) **та кирилиця** (створена братами-проповідниками Кирилом і Мефодієм на основі грецького алфавіту). Згодом **кирилиця витіснила глаголицю**;

Освіта:

- ✓ єдиної системи світської освіти не існувало;
- ✓ **школи при церквах і монастирях**, окремі представники знаті навчалися у Візантії;
- ✓ перша школа була відкрита за Володимира Великого;
- ✓ **сер. XI ст. – Анна Всеволодівна (Янка)**, сестра Мономаха, **відкрила школу для дівчаток при Андріївському монастирі**;

Києво-Печерський монастир – центр підготовки духівництва, лікарів, літописців, перекладачів:

- ✓ **Засновник – св. Антоній Печерський** (за правління Ярослава Мудрого);
- ✓ У XI ст. - ігумен св. Феодосій запровадив чернечий статут;
- ✓ **Лікарі: Агапіт, Даміан.**

Бібліотека при Софійському соборі налічувала понад 900 книг (не збереглася донині)

ЛІТЕРАТУРА І КНИГИ

Обмежене тиражування книжок починається після прийняття християнства.
За ціною книги можна було придбати будинок або 12 га землі.

Книги:

- ✓ **«Слово про закон і благодать»** митрополита **Іларіона** - перший оригінальний художній твір, в якому обгрунтовано ідею рівноправності Русі серед інших християнських держав та визначено статус Києва як столиці;
- ✓ **«Ізборник»** **Святослава Ярославовича (1073)** – збірка фрагментів улюблених творів князя, на одній із сторінок є портрет родини Святослава;
- ✓ **Галицьке Євангеліє (1144)** – перша руська редакція Нового Заповіту;
- ✓ **Києво-Печерський патерик (перша третина XIII ст.)** – збірка оповідань про життя святих;
- ✓ **«Слово о полку Ігоревім»** **анонімного автора (1187)** – оповідь про невдалий похід новгород-сіверського князя Ігоря проти половців (1185).

Билини – жанр героїчного епосу.

Усна народна творчість, що виникла в дописемні часи

- Казки, легенди, билини, пісні, прислів'я
- **Цикл билин про трьох богатирів – Іллю Муромця** (похований у Софійському соборі), **Альошу Поповича, Добриню Микитича**, що служили при дворі Володимира Великого.

ЛІТОПИСАННЯ

Літопис – історико-літературний твір на Русі, оповідь в якому велася за роками. Писався переважно церковнослов'янською мовою.

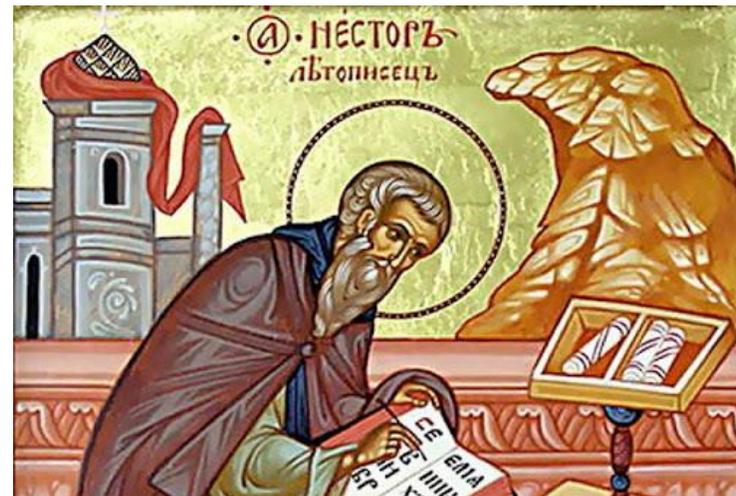

Літописи:

- ✓ **«Літопис Аскольда» (II пол. IX ст.)** – перший історичний літописний твір, примірник не зберігся;
- ✓ **«Повість минулих літ» Нестора Літописця (1113)** – перший літопис, що дійшов до наших днів і зберігся у кількох списках (Лаврентійський та Іпатіївський рукописи).

«Повість минулих літ» описує:

- ✓ Історію східних слов'ян;
- ✓ Руських князів;
- ✓ Утвердження християнства;
- ✓ Оповіді про виникнення слов'янської писемності;
- ✓ Руське суспільство;
- ✓ Перекази, оповідання, повісті, легенди.

АРХІТЕКТУРА

Розвиток оборонних споруд і містобудування. **Дерев'яна архітектура з кінця X ст. почала поступатися кам'яній** (князівські палаці, храми, ворота).

Архітектура:

- ✓ **хрестово-купольне планування соборів:** склепіння з центральним куполом опиралося на 4 стовпи, утворюючи хрестоподібну композицію;
- ✓ **стіни соборів викладали з рядів каменю**, які чергуються, і плінфи – пласкої, майже квадратної цегли;
- ✓ **перша кам'яна київська церква – Десятинна (Богородиці)**, що не збереглася до наших днів.

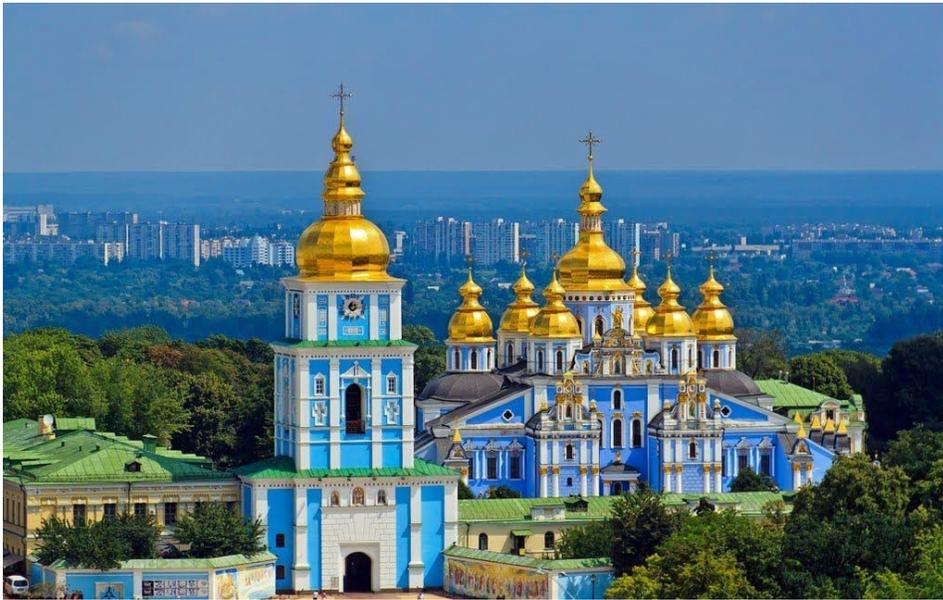

Софійський собор (Київ, 1037) – початково побудована у **візантійському** (романському) стилі, побудована на місці перемоги Ярослава Мудрого над печенігами (1036). У XVII-XVIII ст. **реставрована у стилі українського бароко**.

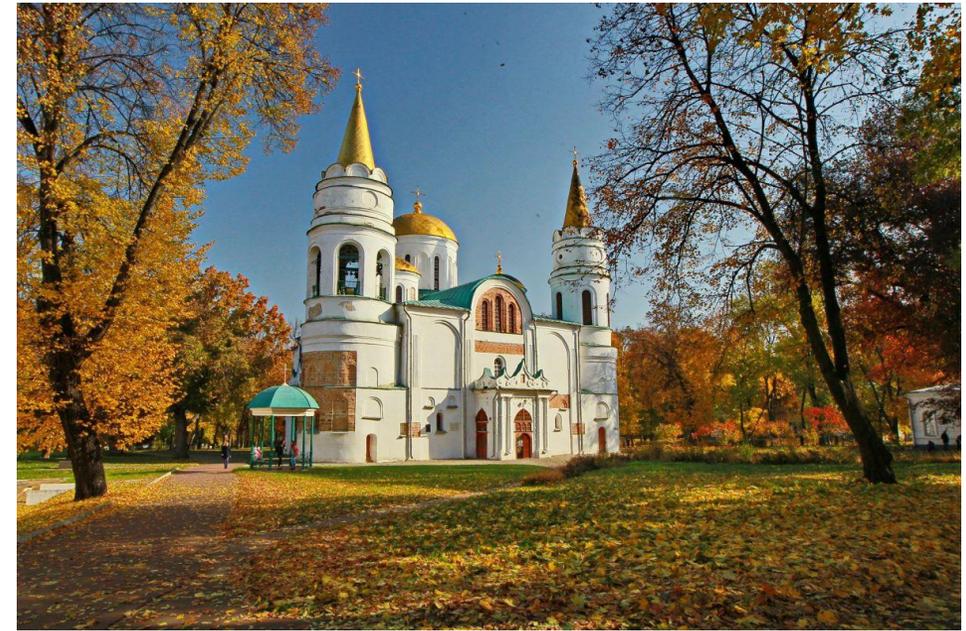

П'ятницька церква (Чернігів, кін. XII – поч. XIII ст.) – давньоруська архітектура.

АРХІТЕКТУРА

Спасо-Преображенський собор (Чернігів, XI ст.) – давньоруська архітектура

Михайлівський золотoverхий собор (Київ, I пол. XI ст.) – зруйнований радянською владою у 1930-х роках і відновлений у 1998 у стилі бароко

Успенська соборна церква Києво-Печерського монастиря (Київ, 1073-1087) – початково побудована в візантійському (романському) стилі. Зруйнована радянською владою у 1941 і відновлена у 2000 у стилі бароко).

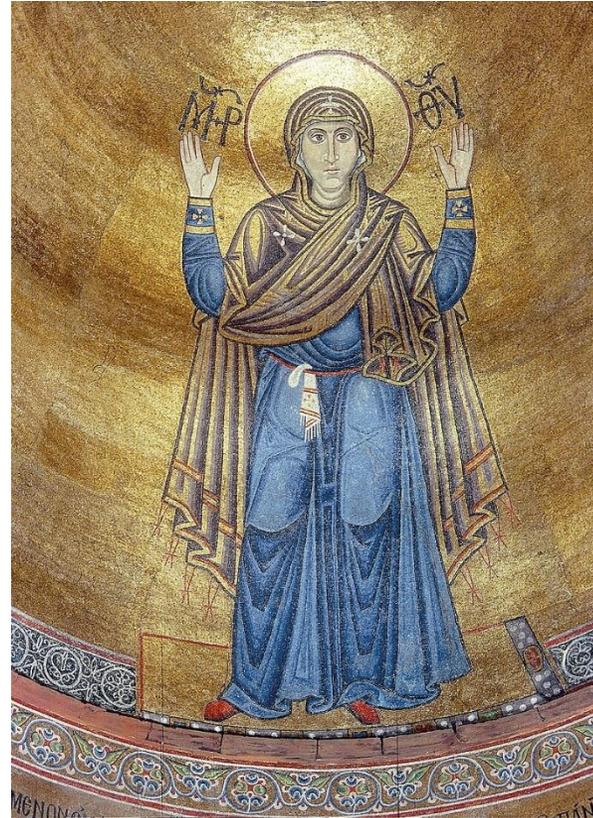
ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Провідні жанри: мозаїка, фреска, іконопис, книжкова мініатюра, яка розвивалися за візантійським каноном (правилами).

Образотворче мистецтво:

- ✓ **Монументальний живопис** (фрески, мозаїки) **прикрашав стіни храмів**, князівських та боярських хоромів;
- ✓ **Мозаїка Богоматері Оранти та Христа Вседержителя Софійського собору в Києві**;
- ✓ У XII ст. зникло мистецтво мозаїки;
- ✓ **Перші руські іконописці – Григорій та Алімпій** (виконував роботи для Михайлівського золотоверхого собору, ймовірно автор Вишгородської ікони Богоматері XII ст.);
- ✓ **Вишгородська ікона Богоматері** (Київська обл.) – **викрадена князем Андрієм Боголюбським** під час грабіжницького походу на Київ, зараз в росії відома як Володимирська.

Мозаїка Богоматері Оранти (Софійський собор, Київ)

Мозаїка – зображення чи візерунок, виконані з кольорових каменів, смальти скла), керамічних плиток тощо.

Фреска – настінний живопис водяними фарбами по вологій штукатурці.

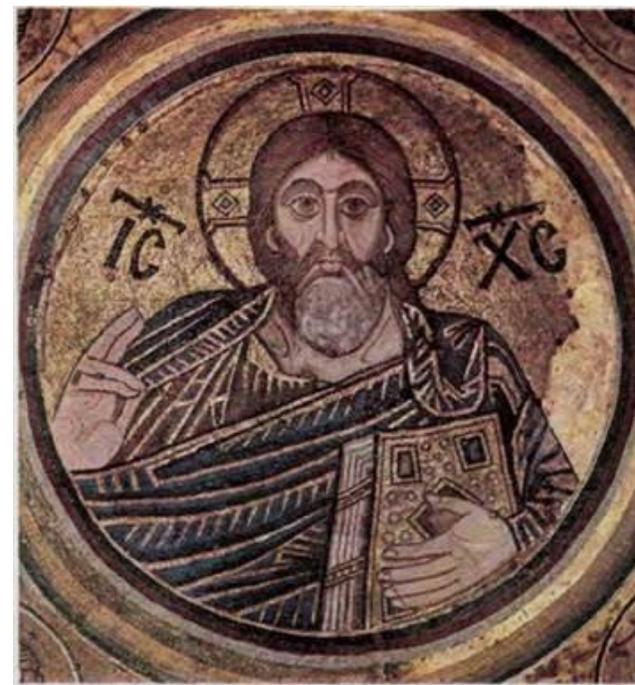
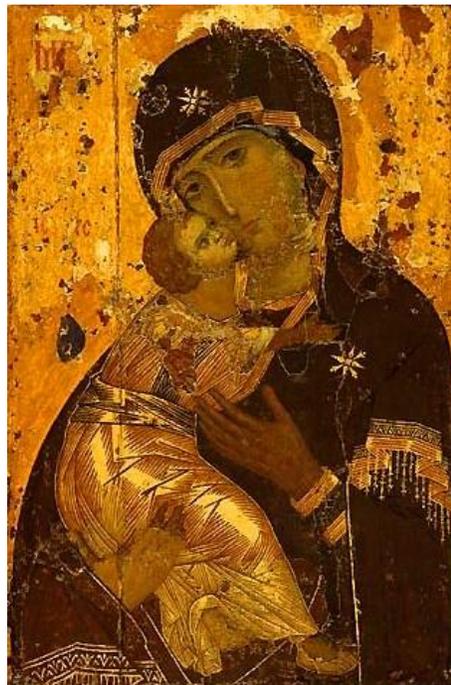
Образотворче мистецтво

Книжкова мініатюра – зроблений від руки малюнок, кольорова ілюстрація в рукописній книзі

Іконопис – мистецтво писання ікон.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Вишгородська ікона Богородиці (I пол. XII ст.) - візантійська традиція.

Мозаїка Христа Вседержителя Софійського собору (Київ). Купол храму.

Образотворче мистецтво:

- ✓ Книжкова мініатюра ілюструє рукописні книги;
- ✓ **Остромирове Євангеліє (1056-1057)** – найдавніша ілюстрована книга, що збереглася до наших часів, виготовлена дияконом Григорієм;
- ✓ **Мініатюра з «Ізбоника» Святослава Ярославича (1073)** із зображенням родини князя.

Євангеліст Лука. Книжкова мініатюра Остромирового Євангеліє.

Родина князя Святослава Ярославича («Ізборник» 1073).

ЗНАЧЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Термін «Русь-Україна» підкреслює історичну, культурну, звичаєву, мовну і світоглядну спадкоємність сучасної України від княжої та королівської доби Русі.

Значення Русі-України:

- ✓ **Вперше об'єднала східнослов'янські племена в єдиній державі**, що прискорило економічних, політичний, культурний розвиток східних слов'ян, долучило їх до активної міжнародної політики;
- ✓ **захистила східнослов'янські землі від нападів іноземних держав і кочовиків** – Польщі, Угорщини, Візантії, варягів, печенігів, половців тощо;
- ✓ завдяки своєму розташуванню Русь **стала своєрідним бар'єром між Західною Європою і Степом**;
- ✓ Київську державу порівнюють з імперією Карла Великого в Західній Європі (VII-VIII ст.).

LEOPOLIS
Parsus Austriae licta primum
republica unquam Orientalis
Europae

НМТ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Тема 4:
Королівство Руське (Галицько-
Волинська держава).
Монгольська навала

ОБ'ЄДНАННЯ ГАЛИЦЬКОГО ТА ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВ

Галицько-Волинське князівство, Королівство Руське (1199-1340) – середньовічна монархічна держава у Центрально-Східній Європі, що успадкувала політичну традицію Київської Русі. Засновником став волинський князь Роман Мстиславич.

Передумови об'єднання:

- ✓ спільна боротьба з поляками та угорцями;
- ✓ етнічна однорідність населення обох князівств;
- ✓ припинення династії Ростиславичів у Галицькому князівстві після смерті Володимира – сина Ярослава Осмомисла у 1199 році.

1199 – володимирський князь Роман Мстиславич приєднав Галицьке князівство, утворивши єдину **Галицько-Волинську державу**.

Волинське князівство

- Правила князі династії **Мономаховичів**;
- Князь Роман Мстиславович об'єднав Волинське і Галицьке князівство в одну державу;
- **Столиця – місто Володимир**.

Роман Мстиславич

Галицьке князівство

- Правила князі династії **Ростиславичів**;
- Останній князь Володимир Ярославович (син Ярослава Осмомисла);
- **Столиця – місто Галич**.

РОМАН МСТИСЛАВИЧ (1199-1205)

Роман Мстиславич – руський волинський князь з династії Рюриковичів, титулувався князем київським, володимирський, галицький. Засновник Галицько-Волинського князівства. Основоположник правлячого роду Романовичів.

«Самодержець вся Русі», «Володар Руської землі».

Галицько-Волинське князівство
за Романа Мстиславича

«Добрий порядок на Русі»:

Великий київський князь обирається шістьма найвпливовішими князями (ідею не підтримали).

Політика Романа Мстиславича:

- ✓ **придушив свавілля галицьких бояр;**
- ✓ князю приписують слова: «*Не вбивши бджіл, не поласуєш медом*»;
- ✓ **взяв Київ**, залишив там правити луцького князя;
- ✓ запропонував проєкт «доброго порядку на Русі» для подолання міжусобиць;
- ✓ **приєднав землі ятвягів** (литовців);
- ✓ успішно **боровся з половцями**;
- ✓ підтримував дружні відносини з Візантією, Угорщиною, Тевтонським орденом;
- ✓ **став правителем майже всієї Південно-Західної Русі, окрім Чернігівщини.**

1 – Галицьке, 2 – Волинське, 3 – Київське, 4 – Чернігівське, 5 - Переяславське.

Значення діяльності:

Галицько-Волинська держава за правління князя створила сприятливі умови для економічного розвитку краю, зміцнила свої політичні позиції на тлі роздробленості руських земель.

Загинув у 1205 біля польського міста Завихвіст, потрапивши у засідку під час походу проти польського короля Лешка Білого.

Галицько-Волинський літопис:

«Був він **самодержцем всієї Руської землі** ... кидався був на поганих як той лев, ... і переходив землю їх, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він **ревно наслідував свого предка Мономаха**».

БОЯРСЬКА СМУТА (1205-1238)

Боярська смута в Галицько-Волинському князівстві – період тимчасового розпаду Галицько-Волинської держави внаслідок боротьби галицького боярства за владу. Тривала від смерті князя Романа Мстиславича (1205) до початку правління його синів Данила та Василька (1238).

Причини смути:

- ✓ **загибель Романа Мстиславича та малолітство наступників**, його синів Данила і Василька;
- ✓ **Спротив галицького боярства централізаторській політиці.**

Період смути:

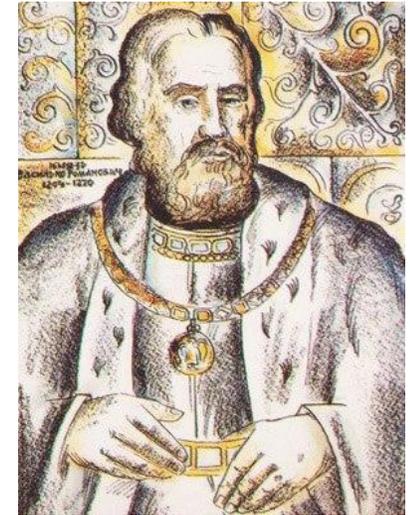
- ✓ **на Волині правила вдома Романа Анна (Галицька)**, яка стала регентом при неповнолітніх синах Данилові і Васильку;
- ✓ **на Галичині тривала боротьба за престол**, в якій брали участь чернігівські князі, Угорщина та Польща;
- ✓ **кілька місяців тут князував боярин Владислав Кормильчич** – єдиний випадок на Русі, коли князівський престол посів не представник роду Рюриковичів;
- ✓ **Данило Романович з 1219 року** (повноліття) **розпочав боротьбу за повернення батьківської спадщини**, яка завершилася у 1238 році.

Галицькі бояри – панівний прошарок в Галицькому князівстві

Данило Романович

Василько Романович

Галицько-Волинський літопис:

«...По смерті ж великого князя Романа, вікопомного самодержця всеї Русі, який одолів усі поганські народи, мудрістю ума додержуючи заповідей божих..., велика смута постала в землі Руській. Зосталися ж два сини його, один, Данило, чотирьох літ, а другий Василько, двох літ.»

ДАНИЛО РОМАНОВИЧ (1238-1264)

Данило Романович (Галицький) – король Русі, князь галицький, володимирський, Великий князь Київський. Представник роду Романовичів, гілки Володимирських Мономаховичів із династії Рюриковичів. Син Великого князя Київського Романа Мстиславича та доньки візантійського імператора Ісаака II Ангела Анни.

Внутрішня політика:

- ✓ **правив спільно з братом Васильком;**
- ✓ **став Київським князем** напередодні облоги Києва монгольським військом 1240;
- ✓ створив озброєне піхотне військо із селян та міщан, щоб не залежати від галицьких бояр;
- ✓ озброїв кінноту рицарським обладунком на зразок західноєвропейського;
- ✓ **укріплював старі міста і заснував нові (Холм, Львів - 1256);**
- ✓ **переніс столицю в Холм;**
- ✓ **визнав себе васалом золотоординського хана**, щоб уникнути подальшого розорення земель. Зміг зберегти незалежність у зовнішній та внутрішній політиці.

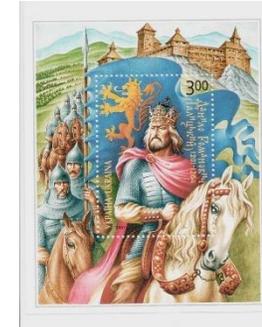
Коронація Данила Галицького 1253:

«У той же час прислав Папа послів достойних, що **принесли Данилові вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан**, кажучи: **“Сину! Прийми од нас вінець королівства...Ти матимеш поміч од Папи...”**»

Василько –
на Волині

Данило – у
Галичі

1253 – коронований у Дорогочині, надісланою Папою Римським, **став королем Русі**. Хотів організувати антимонгольський союз з Папою та європейськими монархами. **Папа обіцяв організувати хрестовий похід – допомога не надійшла.**

Король Данило
Галицький

Королівство
Руське

Лев
Данилович

Данило
Романович

Шварно
Данилович

Василько
Романович

Мстислав
Данилович

Роман
Мстиславич

ДАНИЛО РОМАНОВИЧ (1238-1264)

Помер у Холмі у 1264. Похований у церкві св. Богородиці, яку сам збудував. Літописець, оплакуючи його смерть, назвав короля «другим по Соломоні».

Зовнішня політика:

- ✓ **1238** – у битві під Дорогочином розгромив Тевтонський орден хрестоносців, оволодів Перемишлем, Галичем і відновив єдність батькової держави;
- ✓ **1245** – під Ярославом переміг об'єднані сили поляків, угорців та галицьких бояр, які прагнули повернути Галичину – **розбито боярську опозицію**;
- ✓ **відвоював Люблінські землі у Польщі** – розширив кордони;
- ✓ **приєднав ятвягів, завоював Чорну Русь** (пн-зх. Білорусь);
- ✓ займався «шлюбною дипломатією»; уклав союз із Угорщиною, Польщею, Литвою, Тевтонським орденом та Папою Римським;
- ✓ **Королівство Руське – найбільша держава Європи.**

Угорська принцеса – дружина Лева;
Наступниця Австро-Штирійського трону – дружина Романа;
дочка литовського князя Міндовга – дружина Шварна.

Битва під Дорогочином 1238:

«**Данило вийшов з військом із Холма та на третій день став у Галичі... увійшов у свій город... та прийняв стіл батька, та проголосив перемогу, заткнувши свою хоругву на Німецьких воротах...**»

Значення діяльності:

Кордони від Карпат до Дунаю. Королівство Руське – перша національна держава.

Битва під Ярославом 1245:

«**І коли побачив Данило, що ляхи кріпко йдуть на Василька.., то рушив на [них]... і розтрощив військо [ляхів], і хоругов [їхніх] роздер навпіл. Побачивши ж це, Ростислав побіг, і повернули угри навітікача...**»

МОНГОЛЬСЬКА НАВАЛА НА ПІВДЕННО-ЗАХІДНІ ЗЕМЛІ РУСИ

Чингізхан (Темуджин) – великий монгольський хан, засновник і каган Монгольської імперії.

Батий – монгольський хан і полководець. Онук Чингізхана. Організатор походів монголів у Східну Європу у 1237-1243.

Золота Орда – західний улус держави монголів (Батия).

Передумови:

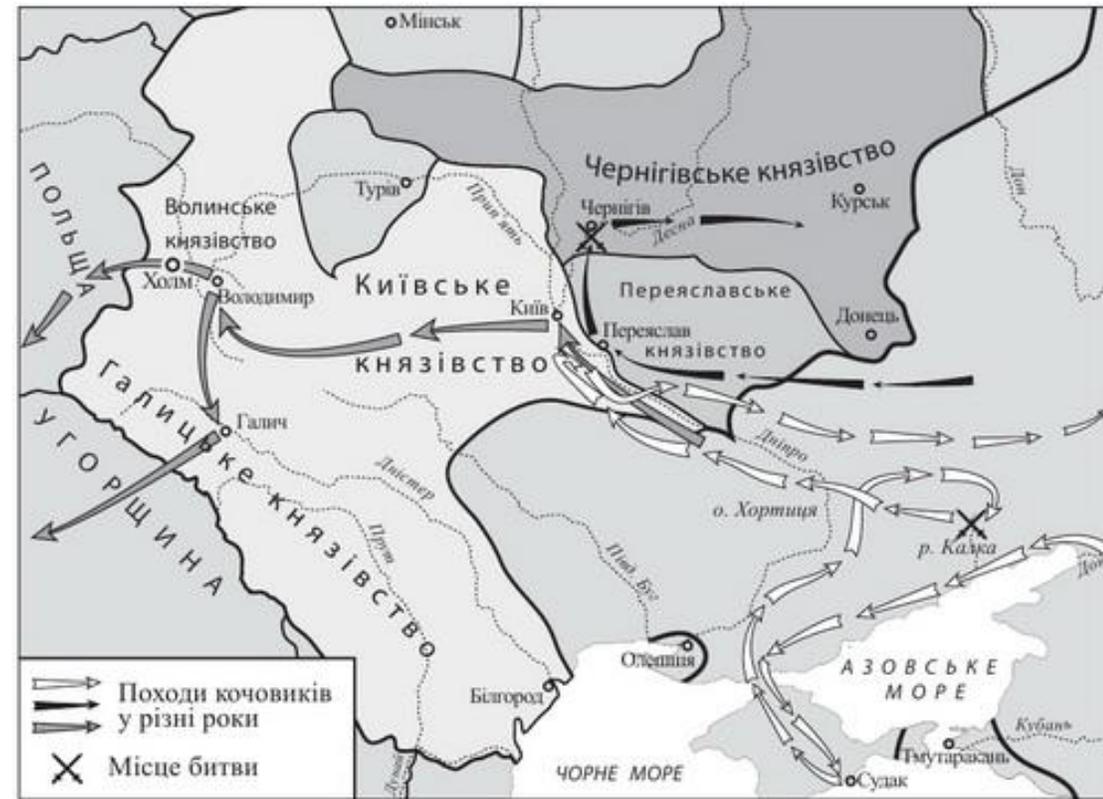
- ✓ **1206** – Чингізхан став правителем Монголії і розпочав завойовницькі походи;
- ✓ завоював Пд. Сибір, Пн. Китай, Середню Азію, Закавказзя, **завдав першої поразки половцям**.

Завоювання Русі:

- ✓ половці просили допомоги у руських князів;
- ✓ **1223** – битва на річці Калка, де **русько-половецьке військо зазнало страшної поразки** через неузгодженість дій воєначальників;
- ✓ у битві брав участь **Данило Романович**, був поранений у груди і відступив з поля битви;
- ✓ **1237** – **похід монголів на Пн.-Сх. Русь**. Князівства були розгромлені та не змогли об'єднатися;
- ✓ **1239** – хан Батий розгромив Чернігів та Переяслав.

Події перед битвою на р. Калка:

«Була **рада всіх князів у місті Києві**, і вирішили на раді так: **“Краще нам зустріти їх на чужій землі, ніж на своїй”**. На раді були Мстислав Романович київський, Мстислав ковельський і чернігівський і Мстислав Мстиславич галицький – вони були старішими князями Руської землі...»

Битва на річці Калка 1223:

«На річці Калці татари встріли їх, війська половецькі й руські. Мстислав Мстиславич тим часом повелів Данилові попереду перейти з полками річку Калку... Коли зітнулися війська між собою, то **Данило виїхав наперед... Ударили вони в полки татарські... Данило поранений був у груди...**»

МОНГОЛЬСЬКА НАВАЛА НА ПІВДЕННО-ЗАХІДНІ ЗЕМЛІ РУСИ

«Поставив Батий стінобитні гармати у міста біля Лядських воріт... Знаряддя били безперестанку день і ніч і пробили стіни... Коли [воєвода] Дмитро був поранений, татари ввійшли на стіни і займали їх у той день і в ту ніч... Городяни ж побудували нову стіну біля церкви Богородиці Десятинної... І взято було місто... Дмитра ж татари взяли в полон пораненим і не вбили заради його хоробрості...»

Облога Києва 1240:

- ✓ На той час **Данило Романович** був Київським князем, який **вирушив на захід організувати опір**;
- ✓ **обороною Києва керував воєвода Дмитро Єйкович**;
- ✓ **вересень-грудень 1240 – облога Києва**;
- ✓ **місто було майже повністю зруйноване**, населення зменшилося з 50-60 тис. до 2 тис. мешканців. **Десятинна церква була знищена**.

Похід монголів на Західну Русь:

- ✓ **на Західній Русі були зруйновані міста** Київського та Галицько-Волинського князівств, вистояли лише Кременець, Данилов, Холм;
- ✓ монголи **вдерлися на територію Польщі, Угорщини, Чехії**;
- ✓ **1242 – припинили похід та повернулися назад**.

Оборона Києва 1240:

«**І взяли татари місто Київ, місяця грудня в 6 день... а Дмитра воєводу привели пораненого до Батия**, і не велів Батий убивати його ради його мужності...»

«У той же час **поїхав був Данило в Угри до короля (Бели)**, бо він іще не чув про прихід татар на Київ. **А коли Батий узяв Київ і почув він про Данила, що той в Уграх є, то рушив сам до (города) Володимира...»**

МОНГОЛЬСЬКА ДЕРЖАВА

Ярлик – грамота золотоординського хана, що давала дозвіл на управління окремими підлеглими їй областями або державами.

Ярлик – грамота монгольського хана, що надавалася в обмін на сплату данини.

Монгольська імперія

Монгольська держава:

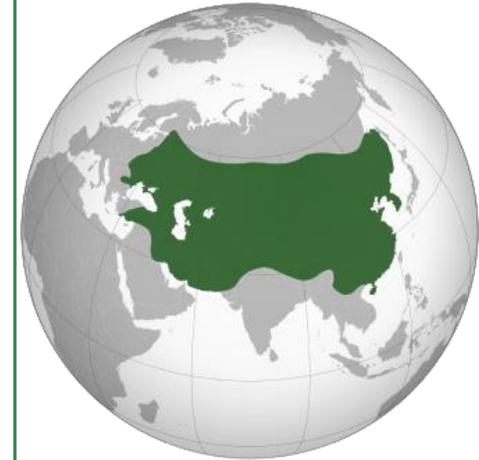
- ✓ Монгольська імперія **утворена внаслідок завоювань**;
- ✓ Держава поділяється на **улуси**;
- ✓ **Західний улус Джучі** – столиця м. **Сарай-Бату**. Згодом отримала **назву Золота Орда**. **Голова улусу** – хан **Батий**;
- ✓ **руські князівства потрапили в залежність** від Золотої Орди, але не входили до її складу.

Залежність від Золотої Орди:

- ✓ **сплата данини**, яку збирали баскаки;
- ✓ **князі мали делегувати до монгольського війська воїнів та брали участь у походах** на вимогу хана;
- ✓ **право на князювання підтверджувала грамота** – **ярлик**;
- ✓ **винятком була Галицько-Волинська держава**, яка не сплачувала данину і не утримувала баскаків;
- ✓ **1245 – Данило Романович приїхав до князя Батия за ярликом.**

Поїздка Данила Романовича до Батия:

«Тим часом |хан| **Могучий прислав до Данила й Василька посла свого зі словами: "Дай Галич!"** | Данило| був у печалі великій, тому що не укріпив він був землі своєї городами. |, порадившись з братом своїм, **поїхав він до Батия**, кажучи: **"Не дам півотчини своєї, а їду до Батия сам..."**»

Баскак – намісник хана Золотої Орди, збирач податків.

Після отримання ярлика Данило Галицький поїхав до Папи Римського Інокентія IV з проханням про організацію хрестового походу проти монголів.

МОНГОЛЬСЬКА НАВАЛА

Боротьба з монголами стала головною віссю політики
Данила Галицького.

На відозви Папи Римського до хрестового походу проти монголо-татар ніхто з європейських монархів не відгукнувся:

- ✓ Хан Бурундай прийшов на землі Галичини й Волині з великим військом;
- ✓ Зруйновано фортеці Луцьк, Кременець, Данилов. Зберігся лише Холм;

1264 – Данило Галицький помер в Холмі:

- ✓ Після його смерті Руське королівство певний час перебувало від владою Василька Романовича;
- ✓ Згодом держава розпалася на уділи, які дісталися синам Данила;
- ✓ Після смерті Василька верховним правителем став Лев Данилович.

Наслідки монгольського панування на Русі:

- ✓ великі людські та матеріальні втрати;
- ✓ загибель військової, культурної та релігійної верхівки;
- ✓ законсервовано роздробленість Русі;
- ✓ послабленням Русі скористалися Польща, Литва, Угорщина, які згодом поділили українські землі.

ЛЕВ ДАНИЛОВИЧ (1264-1301)

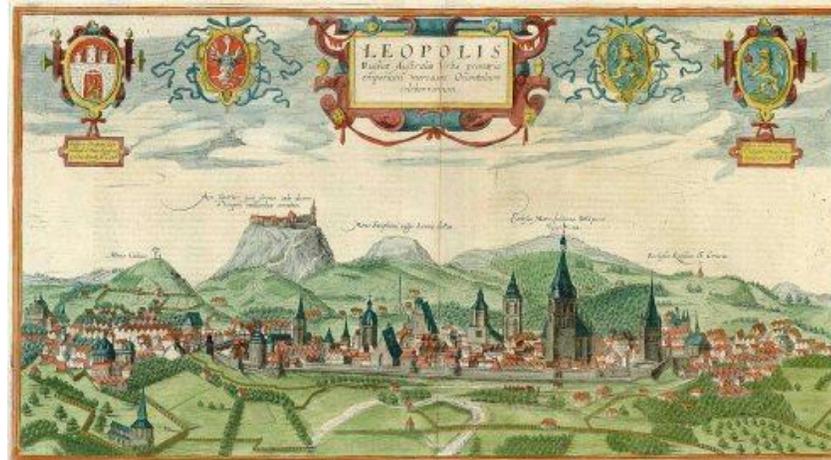
Лев Данилович – князь галицький, перемишльський, белзький. Представник роду Романовичів, гілки Володимирських Мономаховичів із династії Рюриковичів. Син короля Русі Данила Галицького та Анни Мстиславівни. Чоловік угорської принцеси Констанції.

Політика:

- ✓ перебував у васальній залежності від Золотої Орди;
- ✓ мало уваги приділяв економічному зростанню князівства;
- ✓ віддавав перевагу завоюванню нових територій;
- ✓ приєднав Закарпатську Русь та Люблінську землю;
- ✓ переніс столицю до Львова та розбудував його;
- ✓ підтримував дипломатичні відносини з Німецьким орденом, Угорщиною, Чехією, Польщею, Литвою;
- ✓ його співправителем був двоюрідний брат – Володимир Василькович (1271-1289). Після його смерті Лев Данилович став одноосібним правителем.

«...Переніс свою столицю у місто Львів, що сам будував ще за батька. Він жив у злагоді з татарами, з ханами їх Ногаєм та Тулабугою ходив на Польщу, ...здобув для сина свого Юрія город Люблін. З цими ж таки ханами ходив він і на Литву та на Угорщину... Усіляко старався втримати в Галичині батьківські порядки...»?

В західноєвропейських джерелах його називали королем Русі, хоча в руських джерелах ніколи так не титулувався.

ЮРІЙ І ЛЬВОВИЧ 1301-1308

Юрій I Львович – король Русі, князь галицько-волинський, белзький. Представник роду Романовичів, гілки Володимирських Мономаховичів із династії Рюриковичів. Син галицько-волинського князя Лева Даниловича та угорської принцеси Констанції.

Політика:

- ✓ став другим королем Русі;
- ✓ переніс столицю у Володимир;
- ✓ втратив Закарпаття та Люблінські землі;
- ✓ розширив дипломатичні контакти;
- ✓ дбав про економічний і культурний розвиток держави;
- ✓ **1303 - відновив Галицьку митрополію;**
- ✓ був залежним від Золотої Орди.

Титулувався королем Русі та князем Володимирії.

Є ймовірним засновником монастиря на Святоюрській горі у Львові – місце, де зараз стоїть собор св. Юра.

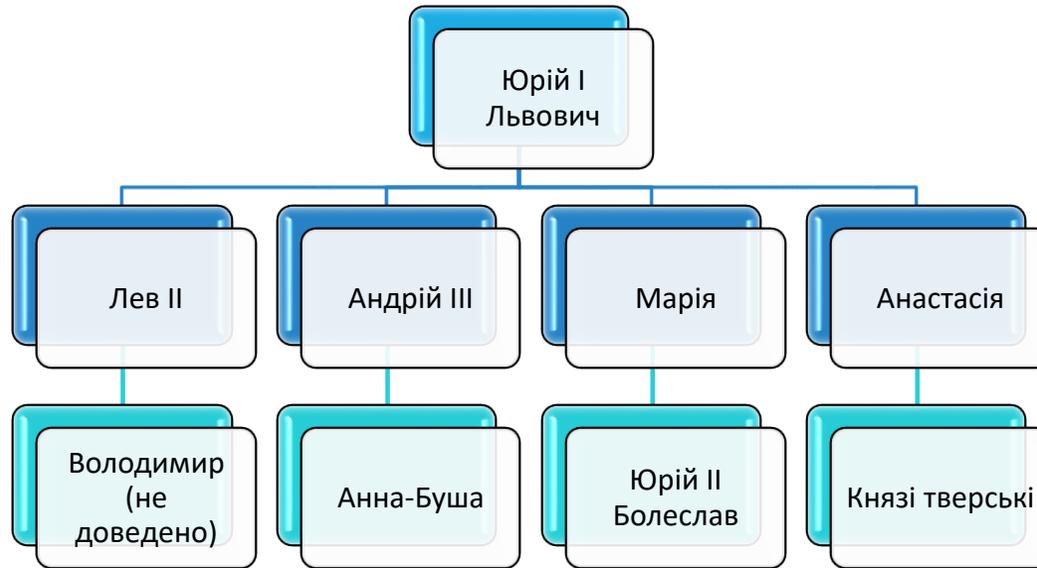

АНДРІЙ ТА ЛЕВ ЮРІЙОВИЧІ 1308-1323

Лев II Юрійович та Андрій III Юрійович – князі галицько-волинські. Представники роду Романовичів, гілки Володимирських Мономаховичів із династії Рюриковичів. Сини короля Русі Юрія Львовича та Єфимії Куявської. Співправителі Королівства Русі.

Політика:

- ✓ були **співправителями Руського королівства**;
- ✓ вели **боротьбу проти Золотої Орди**;
- ✓ загинули у битві з монголами;
- ✓ **після їхньої одночасної загибелі припинилася династія Романовичів за чоловічою лінією**;
- ✓ маленький син Андрія помер;
- ✓ князівство перейшло до сина їхньої сестри і **мазовецького князя – Юрія II Болеслава**.

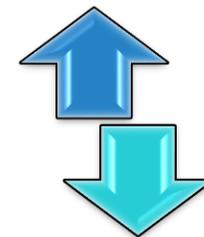
Лев II Юрійович

Андрій III Юрійович

Печатка Лева II Юрійовича

Лев - Галич

Андрій - Володимир

«Андрій і Лев, Божою милістю князі всієї Руської, Галицької та Володимирської землі»

ЮРІЙ ІІ БОЛЕСЛАВ 1325-1340

Юрій ІІ Болеслав Тройденович – князь і господар земель Волині та Галичини . Представник династії мазовецьких П'ястів. Син мазовецького князя Тройдена і його дружини Марії Юріївни, дочки князя Юрія Львовича.

Політика:

- ✓ Прийшов до влади завдяки боярам;
- ✓ намагався **централізувати владу й обмежити боярський вплив**;
- ✓ у найбільші міста замість воєвод призначив своїх намісників;
- ✓ провадив **мирну зовнішню політику**: зблизився з Литвою, уникав конфліктів з Ордою;
- ✓ Сприяв переселенню німців і поляків в українські землі, **лояльно ставився до католицизму і його поширення в Україні**;
- ✓ **Невдоволені бояри отруїли князя**, чим скористалися сусідні держави.

1340 – припинення існування Галицько-Волинського князівства як єдиної держави.

*«Божою милістю був князем і дідичем королівства Русі, ...**став розмножати число латинників і їх віру**, ...принаджував з різних країв католицьких священників і богословів, **бажаючи зацепити їхню віру в русинів...**»*

Поляк, який охрестився за православним обрядом під іменем Юрій. Не мав дітей.

Після його смерті почався період боротьби за галицько-волинські землі.

РОЗПАД РУСЬКОГО КОРОЛІВСТВА 1340-1387

Після смерті Юрія II Болеслава князівство (королівство) розпалося: **Волинь захопив литовський князь Любарт, а Галичину захопив польський князь Казимир.**

Політика іноземних держав на галицько-волинських землях:

- ✓ князь Любарт був формальним правителем Галичини, хоча реальна влада належала боярину Дмитрові Дедьку;
- ✓ Любарт намагався відновити міць Галицько-Волинської держави;
- ✓ Воював з поляками та угорцями.

1349 – поляки загарбали Галичину і Волинь.

1387 – поляки остаточно завоювали Галичину і приєднали до складу Польщі, ліквідували Галицьке князівство. Галицько-Волинська держава остаточно припинила своє існування.

Князь Любарт – великий князь волинський і галицький. Син великого князя литовського Гедиміна (династія Гедиміновичів). Чоловік дочки князя Андрія III Юрійовича Анни-Буші.

Хроніст Ян із Чарнкова про розпад Руського королівства:
«Року Божого 1339 померла згадана королева пані Анна, а наступного року, коли **Болеслав**, син мазовецького князя Тройдена, **одностайно обраний русинами князем і паном, був знищений з допомогою отрути, бо прагнув змінити їхнє право на віру, Любарт, син литовського князя Гедиміна, зайняв це Руське князівство, до котрого потім року Божого 1349 король Казимир вступив з потужним військом і цілком опанував ним, разом з усіма містами і замками; Любарту ж він з власної доброї волі відступив тільки єдине місто Луцьк з його повітом.»**

РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

Бояри – представники правлячого стану на Русі, які посідали друге, після князів, панівне становище в управлінні державою. Верхівка тогочасного суспільства.

Суспільно-політичний устрій:

- ✓ не відрізнявся від решти Русі-України, проте мав певні особливості;
- ✓ впливові галицькі бояри – могли запрошувати князів і виганяти їх з престолу, роздавати міста і землі;
- ✓ за правління Юрія II Болеслава **закони набували сили тільки після ухвалення Боярською радою;**
- ✓ бояри мали величезні **землеволодіння**, через що були свавільні та самостійні;
- ✓ близько 20 років державою **управляли два фактично рівноправні князі** – Данило (Галичина, Холмщина, Белжчина) і Василько (Волинь);
- ✓ створення **лицарства;**
- ✓ поширення **західноєвропейського права.**

Економіка князівства

- Основа економіки – сільське господарство (землеробство);
- Провідні ремесла – ливарство, зброярство, обробка шкіри, гончарство, ювелірна справа;
- У Галичині розвинене солеваріння;
- Товари провідних ремесел часто вивозили на експорт;
- Імпортували вовну, сукно, предмети розкоші, вина і спеції.

ОСВІТА ТА ЛІТЕРАТУРА КОРОЛІВСТВА РУСЬКОГО

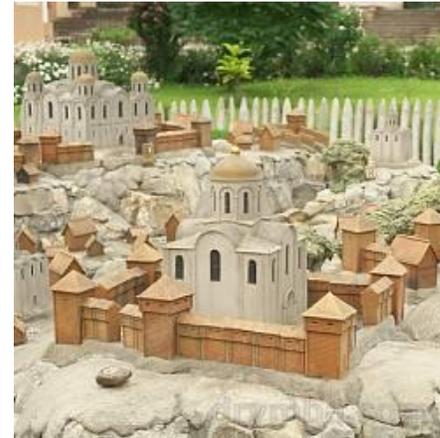
Галицько-Волинська держава продовжила культурно-освітні традиції Київської Русі. Піднесенню культури сприяв вплив культури Західної Європи, економічний розвиток та зростання міст.

Освіта

- Початкову освіту здобували в міських школах або школах при церквах і монастирях;
- При князівських дворах Холма, Володимира, Галича існували школи вищого ступеня, де вивчали основи філософії та права, книгописну справу;
- Окремі представники знатних родів навчалися у Візантії та західноєвропейських університетах.

Література

- **«Повість про засліплення Василька»** – про князівські усобиці в Галичині (світський характер);
- **Галицько-Волинський літопис (XIII ст.)** – складається з «Літописа» Данила Галицького та Волинського літопису. Не дотримано суворої хронології.

АРХІТЕКТУРА КОРОЛІВСТВА РУСЬКОГО

Великий вплив на розвиток архітектури мала західноєвропейська архітектура.

Архітектура

- Активна розбудова міст Данилом Романовичем;
- Муровані замки (запозичення західноєвропейської архітектури);
- Ротонда (круга споруда), вітражі, романський стиль;
- Церква св. Пантелеймона в Галичі (XII ст.) – європейський вплив;
- Успенський собор у Володимирі (XII ст.) – візантійська традиція

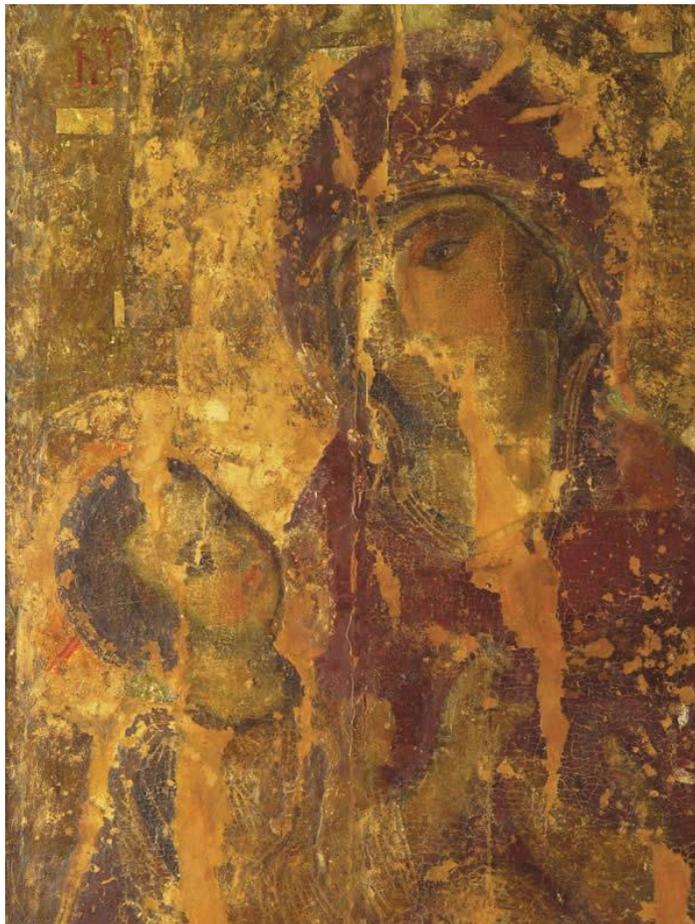
Успенський собор у Володимирі (1160) – архітектура Київської Русі, візантійська традиція.

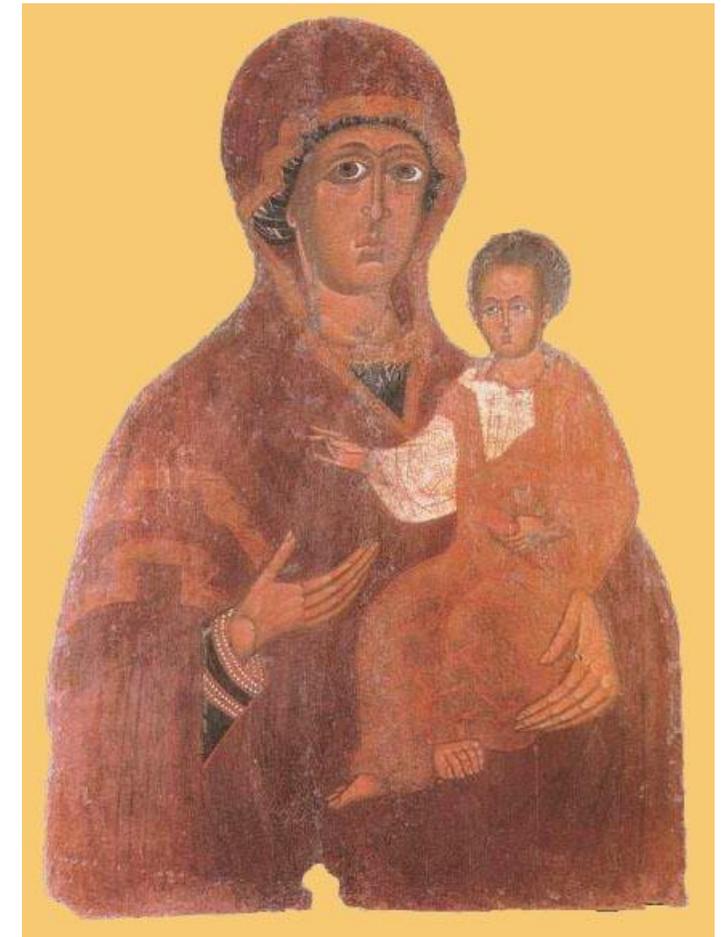
Церква св. Пантелеймона у Галичі (XII ст.) – романський стиль, найстаріший зі збережених мурованих храмів Галичини.

ЖИВОПИС КОРОЛІВСТВА РУСЬКОГО

- ✓ Ікона Богородиці, виконана у візантійському стилі, була привезена Данилом Галицьким до Холма в 1220-х роках і пізніше отримала назву Холмської;
- ✓ Дорогобузька ікона Богородиці (XIII ст.).

Холмська ікона Богородиці (XI ст.) – візантійська традиція.

Дорогобузька ікона Богородиці (XIII ст.) – волинський іконопис.

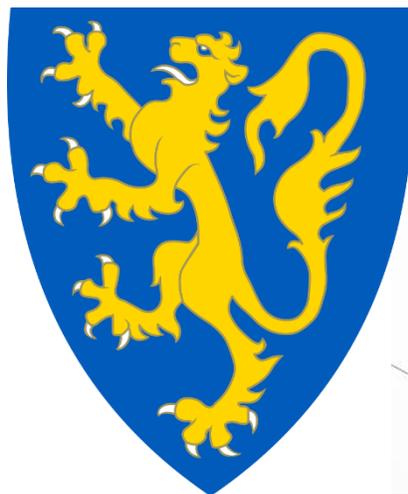
ЗНАЧЕННЯ РУСЬКОГО КОРОЛІВСТВА

Галицько-Волинська держава (Королівство Руське) – спадкоємиця Київської держави.

Печатка Юрія Львовича

Значення:

- ✓ продовжила культурні традиції Київської держави;
- ✓ перша власне українська держава, яка **забезпечила безперервність державності** на українських землях;
- ✓ захистила від загарбання та асиміляції східних слов'ян;
- ✓ сприяла відкриттю доступу до українських земель західноєвропейських культурних впливів.

A large stone fortress with multiple towers and a river in the background. The fortress is built on a grassy hillside. The towers have conical roofs. A river is visible in the background. The sky is cloudy.

НМТ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Тема 5:

Руські удільні князівства у складі іноземних держав у II половині XIV – I половині XVI ст. Кримське ханство

ЗМАГАННЯ ЗА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКУ СПАДЩИНУ

Після смерті князя Юрія II Болеслава (1340) розпочинається боротьба за Галицько-Волинські землі між Литвою та Польщею.

Ситуація, що склалася на Галицько-Волинських землях після смерті Юрія II Болеслава:

- ✓ за землі змагалися три держави (КП, ВКЛ, КУ);
- ✓ претензії на Галицько-Волинські землі заявив литовський князь Любарт;
- ✓ Галичиною фактично управляли бояри на чолі з Дмитром Дедьком;
- ✓ **1340** – Любарт Гедимінович захопив Волинь;
- ✓ **1349** – король Казимир III завоював Галичину і частину Волині (Холм і Белз);
- ✓ конфлікти між Литвою і Польщею тривали до укладення Кревської унії (1385).

Поділ галицько-волинської спадщини між КП та ВКЛ:

«...опір полякам завдало лише одне місто, Холм, інші ж міста...не були укріплені і тому були зайняті Казимиром без бою...»

«Оксамитове

проникнення» – тактика Литви під час приєднання українських та білоруських земель, яке розпочалося у 1320-х рр.

Князь Любарт – великий князь волинський і галицький. Син великого князя литовського Гедиміна (династія Гедиміновичів). Чоловік дочки князя Андрія III Юрійовича Анни-Буші.

Українські землі між собою розділили

ВКЛ – основна територія України

Королівство Польща – Галичина, Зх. Поділля

Королівство Угорщина - Закарпаття

Молдавське князівство - Буковина

Кримське ханство - Крим

Московське князівство – Чернігово-Сіверщина

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ

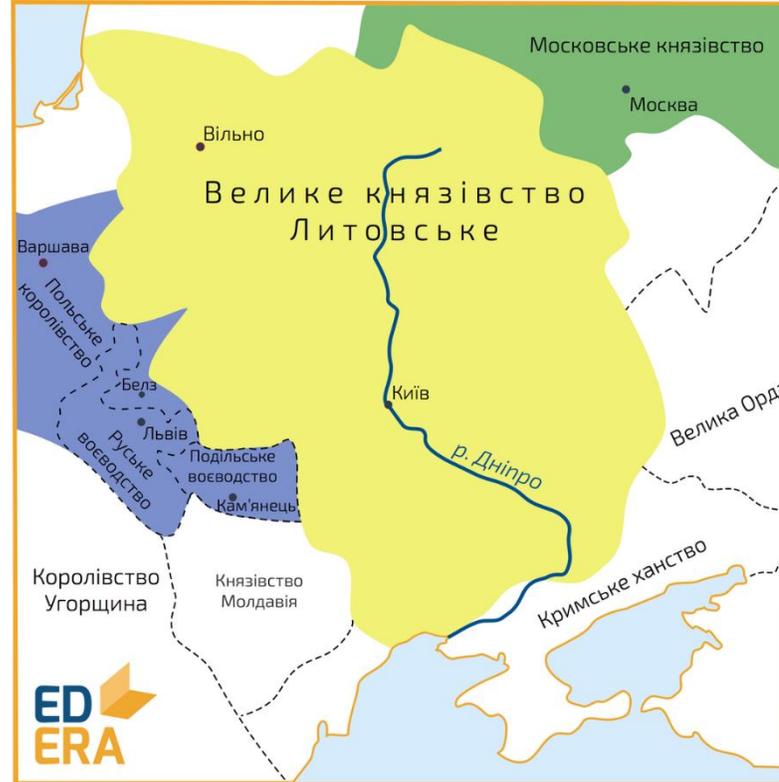
Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське – монархічна держава у Східній Європі часів середньовіччя та нової доби. До складу ВКЛ входили Київщина, Чернігівщина, Волинь, Сх. Поділля, згодом приєднала території Дикого поля.

Велике князівство Литовське:

- ✓ держава утворена на поч. XIII ст. під загрозою рицарів-хрестоносців;
- ✓ протягом XIV ст. розширило свої володіння;
- ✓ **Любарт** керував **Волинню (міста Володимир і Луцьк об'єднані у Волинське князівство)**;
- ✓ князі **Коріатовичі** зайняли частину Поділля (племінники Ольгерда);
- ✓ **1362** – битва на р. Сині Води, в якій Ольгерд завдав поразки татарам, приєднав Київщину, Чернігівщину, Переяславщину, Поділля;
- ✓ **1432** – великий литовський князь Сигізмунд в обмін на підтримку віддав Польщі Зх. Поділля.

Ольгерд приєднав українські землі (Сині Води):

«Народ же цей... спустошені землі заселяв своїми людьми й на знесилених русів владу свою поширив. І поволі з часом усю [землю руську] перейняв від татар у своє володіння й став володіти широкими її просторами, і баскаків, що збирали з неї данину для заволзького царя [хана], прогнав...»

ВКЛ:

- ✓ **Засновник** – князь **Міндовг** 1230-1263 (приєднав західноруські землі – Білорусь);
- ✓ **Зміцнив** – **Гедимін** 1316-1341 (приєднав пд.руські землі – українські);
- ✓ **Любарт** – приєднав **Волинь (номінально вважався Галицько-Волинським князем)**;
- ✓ **Ольгерд** 1345-1377 – приєднав **основну частину руських земель.**

Пд.-Зх. Русь увійшла до складу ВКЛ в результаті боротьби із Золотою Ордою.

Густинський літопис про битву на р. Сині Води: «В це літо **Ольгерд** переміг трьох царьків Татарських з ордами їх, Котлубаха, Качзея, Дмитра; **і звідти до Поділля вигнав** владу Татарську. Цей **Ольгерд** й інші Руські держави у владу свою взяв, і Київ з-під Федора-князя, ставленика хана, взято і посадив в ньому Володимира, сина свого, і **почав над ними володіти...».**

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ

До кінця XIV ст. ВКЛ залишалася федерацією земель-князівств у складі Київщини, Чернігівщини, Волині й Поділля.

Політика ВКЛ ґрунтувалася на принципі «Старого не змінюємо, нового не впроваджуємо».

Політична система

- відновлена **удільна система князівств, на чолі яких поставлені представники династії Гедиміновичів**;
- **удільні князі – васали великого князя**, сплачували йому данину й надавали збройну допомогу;
- **ВКЛ запозичувала руський досвід** військової організації, зведення фортець, оподаткування та адміністрації;
- Київське князівство мало право карбувати власну монету.

Релігійно-культурне життя

- **руська мова – державна**;
- **династичні шлюби** між литовцями та українцями;
- **судочинство за «Руською правдою»**;
- **православна церква** посідала панівне становище.

Оцінки становища українських земель у складі ВКЛ

- ВКЛ продовжувало розвиток князівського періоду;
- **спочатку ВКЛ – литовсько-руська держава**;
- **після підписання Кревської унії (1385) – знищується незалежність України-Русі**;
- **поступово ліквідувала удільні князівства**;
- Литва – загарбник, який позбавив Україну незалежності.

Про литовців:

«Народ же цей даниною руським князям служив. Коли ж відчув, що його господарі [руські князі] розтрощені татарами, він змужнів і на знесилених русів владу свою поширив, а з часом всю руську землю перейняв у татар у своє володіння і став володіти її широкими просторами...»?

КОРОЛІВСТВО ПОЛЬСЬКЕ

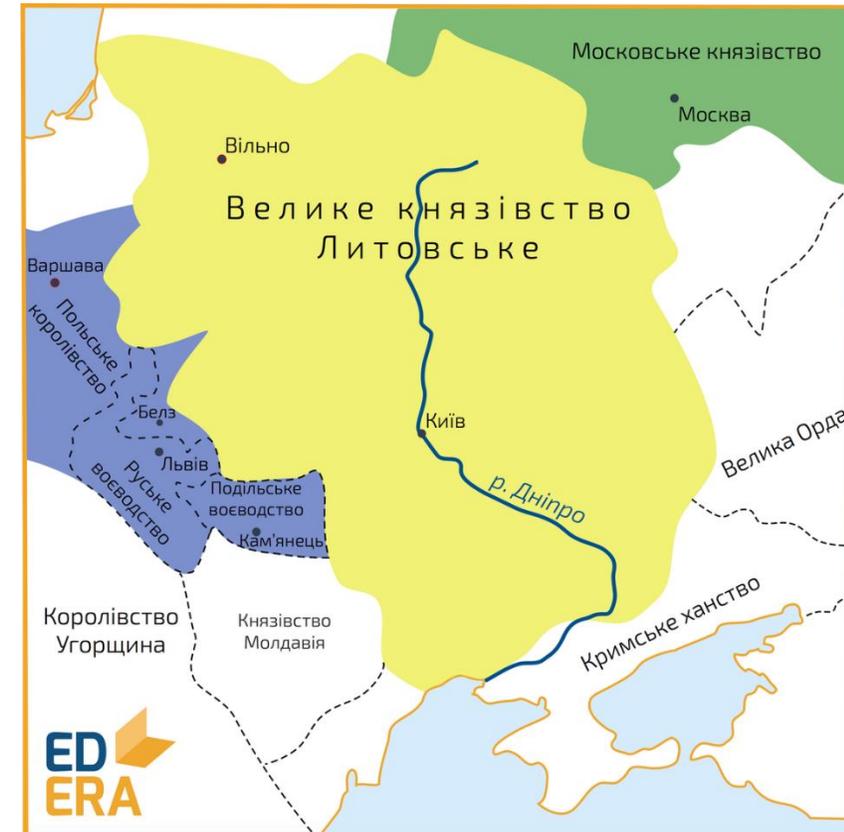
Королівство Польське – монархічна держава у Центрально-Східній Європі часів середньовіччя та нової доби. До складу КП входили Галичина, частина Волині та Зх. Поділля.

Королівство Польське:

- ✓ після смерті Юрія II Болеслава поляки захопили Перемишль;
- ✓ **1349** – король Казимир III завоював Галичину і частину Волині (Холм і Белз);
- ✓ **1432** – великий литовський князь Сигізмунд в обмін на підтримку віддав Польщі Зх. Поділля.
- ✓ держава поділена на воєводства, де встановлювали польську адміністрацію та законодавство;
- ✓ поширення католицизму (церква, чернечі ордени);
- ✓ впровадження магдебурзького права;
- ✓ поширення західноєвропейської культури, вплив ідей Відродження;
- ✓ частина селян стає залежною.

Про Галичину у складі КП:

«Після смерті короля Казимира III Великого цей край перейшов під владу Угорщини. Однак після укладення Кревської унії Польща знову набирає силу і остаточно приєднує його до своїх володінь і утворює на його теренах Руське воєводство»

КРЕВСЬКА УНІЯ 1385

«...**государ Ягайло**, великий князь, з усіма своїми ще нехрещеними братами, ближніми, ...що проживають на його землях, жагуче **бажає й просить прийняти їх у католицьку віру** святої римської церкви... Нарешті, князь Ягайло **обіцяє свої литовські й руські землі навек приєднати до королівства Польського**»

Причини укладення:

- ✓ **наступ Тевтонського ордену** на землі Литви та Польщі;
- ✓ **претензії Московського князівства** на руські землі;
- ✓ **необхідність спільно протистояти** нападам татар.

Зміст:

- ✓ **Великий князь Литовський Ягайло одружився з польською королевою Ядвігою та отримав титул короля;**
- ✓ **Польща і Литва об'єднувались у єдину державу, хоча Литва зберігала формальну незалежність;**
- ✓ **у Литві поширювалося католицизм.**

Ягайло (ВКЛ) + Ядвіга (КП) = ❤️

Територія Волинсько-Галицької держави за останніх князів (близько 1340 р.)	Етапи приєднання західноукраїнських земель до Польського королівства
Землі польської корони за правління Казимира III (1333–1370 рр.)	1349 р.
Перемога польсько-литовсько-руського війська над тевтонськими лицарями в 1410 р.	1432 р.
Землі, приєднані до Польщі після поразки Тевтонського ордену (1466 р.)	1366 р.
Велике князівство Литовське наприкінці правління Гедиміна (1316–1341 рр.)	1447 р.
Землі, приєднані до Великого князівства Литовського за Ольгерда (1341–1377 рр.)	— Західна межа земель, що завоював великий князь московський до першої половини XVI ст.
за Вітовта (1392–1430 рр.)	— Місія битви із турками й татарами
за Казимира (1440–1492 рр.)	— Західноукраїнські землі в складі Угорського королівства (1377–1387 рр.)
	— Кревська унія між Польщею та Литвою (1385 р.)

Наслідки укладення:

- ✓ Унія сприяла **розгрому Тевтонського ордену у Грюнвальдській битві (1410)**, де **перемогли польсько-литовсько-руські сили;**
- ✓ **поширення католицизму** на українських землях;
- ✓ викликала **опір литовської знаті**, на чолі якої став князь Вітовт;
- ✓ **1471** — **остаточно ліквідовано Київське князівство.**

Унія – об'єднання, союз двох або кількох монархічних держав під владою однієї династії.

ПРАВЛІННЯ ВІТОВТА (1392-1430)

Вітовт (1350-1430) – великий князь литовський, руський і жемайтський, князь луцький. Представник династії Гедиміновичів, син Кейстута, онук Гедиміна, небіж Ольгерда, двоюрідний брат Ягайла.

Внутрішня політика:

- ✓ Визнаний **довічним правителем Литви**, незважаючи на Кревську унію;
- ✓ **Ліквідував найбільші удільні князівства з метою посилення своєї влади**;
- ✓ **Створив литовські провінції**, якими управляли великокнязівські намісники;
- ✓ **Розбудовував систему прикордонних укріплень**;
- ✓ **Сприяв висвяченню митрополита київського** і литовського всупереч волі константинопольського патріарха.

Зовнішня політика:

- ✓ **Завоював частину українського Причорномор'я**, установив кордон з Московським князівством по р. Угра;
- ✓ Кілька російських князівств визнали васальну залежність від Литви;
- ✓ Після **поразки від татар на р. Ворксла (1399)** шукав союзу з Ягайлом і погодився на повернення Литви до Польщі після своєї смерті;
- ✓ Став одним із **переможців у Грюнвальдській битві (1410)** з Тевтонським орденом.

Найбільші удільні князівства:

Київське (1471), Волинське (1452), Новгород-Сіверське, Подільське.

Значення діяльності:

- ✓ ВКЛ стало централізованою державою, розгорнувся наступ на українську автономію.

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО РУСЬКЕ 1432-1435

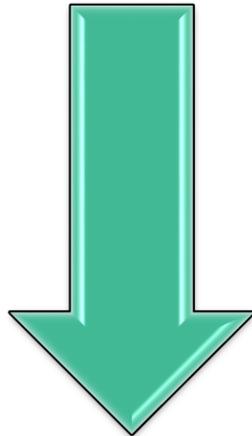
Велике князівство Руське — державне утворення на території Литовсько-Руської держави, що існувало з вересня 1432 р. до літа 1435 р. Виникло внаслідок громадянської війни у ВКЛ (1432—1438). До складу ВКР входила вся територія України в складі ВКЛ, а також Полоцька, Вітебська та Смоленська землі. Українські, білоруські та частина литовських князів підтримала Великого князя Литовського Свидригайла в його боротьбі з поляками та їх ставлеником — князем Сигізмундом.

Передумови проголошення:

- ✓ після смерті Вітовта розпочалася **боротьба української знаті проти наступу польських магнатів і католицької церкви, яку очолив великий князь литовський Свидригайло Ольгердович (1430-1432);**
- ✓ **поляки окупували Поділля і Волинь, а Свидригайла оголосили недійсним князем, адже його обрали без згоди польського короля. Замість нього в 1432 обрали молодшого брата Вітовта Сигізмунда Кейстутовича.**

Свидригайло Ольгердович — прагнув обмежити і розірвати стосунки з Польщею, підтримка українців та білорусів

Сигізмунд Кейстутович — підтримка литовців та поляків.

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО РУСЬКЕ 1432-1435

1434 - КП утворює воєводства

- Руське – центр Львів;
- Подільське – центр Кам'янець;
- Белзьке (1462) – центр Белз;

Події:

- ✓ українські та білоруські князі посадили Свидригайла на «Велике княжіння Руське», до складу ВКР увійшли Київщина, Чернігівщина, Сіверщина, Поділля, Волинь, Смоленщина, Вітебська і Полоцька землі;
- ✓ Литва розкололася – литовці підтримали Сигізмунда, українці і білоруси – Свидригайла;
- ✓ 1435 – вирішальна битва під Вількомиром (Литва), де Свидригайло зазнав поразки, ВКР було ліквідоване.

Результат:

- ✓ руська знать програла в боротьбі за власну державність і збереження православних традицій.

173

Про події громадянської війни у ВКЛ:

«Коли прийшов Свидригайло в Полоцьк і на Смоленськ, і князі руські й бояри посадили князя Свидригайла на велике княжіння Руське»,

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО РУСЬКЕ

Володарі Поділля князі Коріатовичі, яких згодом вигнали поляки на Закарпаття:

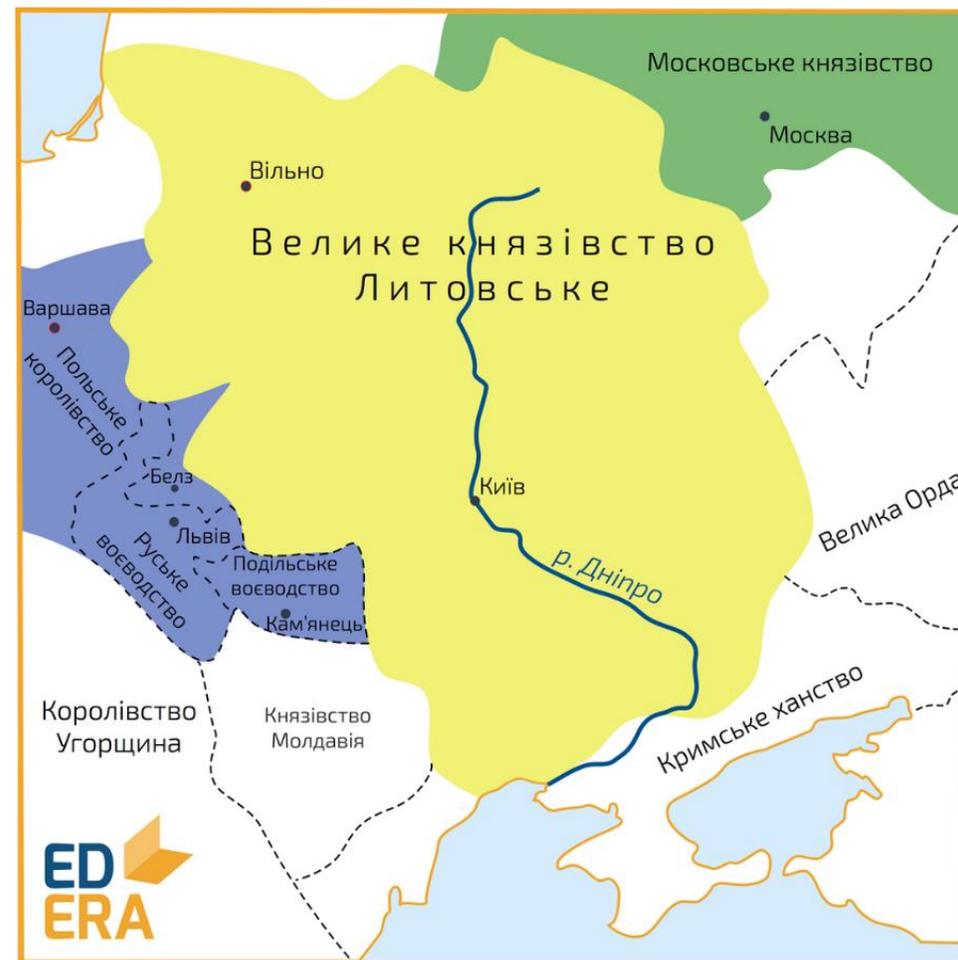
«А був братом литовського князя Ольгерда князь Коріат... Княжата Коріатовичі, брати — князі Юрій, Олександр, Костянтин і Федір, за призволенням великого князя Ольгерда і з поміччю Литви пішли в сю землю й стали володарювати в ній»

Наслідки поразки Свидригайла:

- ✓ Після смерті Сигізмунда **великим князем обрано Казимира Ягайловича** (1440), який **визнав Свидригайла князем удільного Волинського князівства та відновив Київське князівство**;
- ✓ **У Києві панувала династія Ольгердовичів**. За правління Олелька (1441-1451) та його сина Семена (1455-1470) князівство суттєво розширилось;
- ✓ **Засновано Київську православну митрополію**, що остаточно розділило українську та московську церкви;
- ✓ Після смерті Семена Олельковича **Київське князівство ліквідували (1471)**, на території України поширені воєводства.

Українські землі

- ВКЛ – основна частина;
- КП – Сх. Галичина, Зх. Поділля;
- КУ – Закарпаття;
- Кримське ханство – Крим;
- Молдавське князівство – Буковина;
- Московське царство – Чернігово-Сіверщина.

ЧЕРНІГОВО-СІВЕРСЬКІ ЗЕМЛІ

Про битву під Оршею: «...Василій Іванович, великий князь московський, взяв град Смоленський. Король Сигізмунд... послав проти нього свого воєводу князя Костянтина Івановича Острозького, старосту луцького і брацлавського, з хоробрими воїнами литовськими і руськими. І стали князь з воїнами литовськими проти великої ворожої армії, і вдарили та погубили вісімдесят тисяч, а інших в полон взяли».

Московське князівство:

- ✓ приєднало Чернігово-Сіверщину на поч. XVI ст., коли Москва поширювала ідею права на «вотчину московських князів» — усі землі, що входили до складі Київської Русі;
- ✓ частина уділів добровільно приєдналася до Москви через наступ католицизму;
- ✓ внаслідок московсько-литовських війн Литва втратила майже третину території.

1514 — князь Костянтин Острозький (з роду Рюриковичів) розбив московську армію в **битві під Оршею** та врятував ВКЛ від розгрому.

Московське князівство

Нова велика
централізована
держава

Наступниця
Золотої Орди

Претендує на
руську спадщину

Цар титулує себе
«государь і
великий князь
усієї Русі»

КОСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ 1460-1530

«Його оплакували в усіх королівських володіннях. Був той муж таким цнотливим, мужнім та везучим, що заслужив те, щоб називатися отцем короля, а Його Королівська Милість шанував його понад усіма. ...був таким побожним у своїй грецькій вірі, що його русини вважали святим. Мав доходи близько 26 тисяч дукатів, а також доходи надзвичайні, дуже щедрі, від короля. Однак бідний пан усе віддавав на утримання воїнів і подарунки для них. Тому після нього лишилися великі борги й він сподівався, що король їх виплатить».

Костянтин Острозький:

- ✓ рід Острозьких походить з династії Рюриковичів (батько Василя-Костянтина);
- ✓ **обіймав посаду великого литовського гетьмана** (головнокомандувач збройних сил);
- ✓ організував зведення оборонної лінії на пд. кордонах Литви;
- ✓ **брав участь у численних війнах проти Москви, Кримського ханства та Золотої Орди;**
- ✓ **1514 – переміг у битві під Оршею над московським військом;**
- ✓ мав великий авторитет серед шляхти, активно **захищав інтереси українських земель** у складі ВКЛ;
- ✓ **сприяв розвитку православної церкви**, будував і відновлював храми;
- ✓ похований у Києво-Печерській лаврі: над його гробницею встановлено надгробок з надписом «Русі опора».

ЗАКАРПАТТЯ

«Оповіді з Поділля»:

«Княжата Коріатовичі, прийшовши в землю, увійшовши в приязнь з отаманами, почали землю від татар боронити і баскакам данину перестали давати... Вирубавши ліс, вимурували город Кам'янець. І так усі городи помурували і всю землю ... засіли»

Королівство Угорщина:

- ✓ з XI ст. Закарпаття потрапило під владу Угорщини, де перебувало пів тисячоліття, поки Угорщина не була розділена між Трансильванією та Австрійською імперією;
- ✓ із сер. XIII ст. край колонізували волохи (румуні) та німці, а руське населення витіснялось у гірські райони;
- ✓ історія Закарпаття пов'язана з князюванням Федора Коріатовича.

Замок Паланок XIV-XVII ст. (Мукачівський замок) – середньовічна фортифікація, поєднання різних стилів

Брати Коріатовичі:

- ✓ правили на Поділлі з XIV ст. – сини Коріата-Михайла Гедиміновича;
- ✓ Поділля постійно зазнавало нападів татар;
- ✓ заснували мережу замків у Бакоті, Меджибожі, Брацлаві тощо;
- ✓ сприяли побудові церков і монастирів, розвитку міст і самоврядування, карбували власну монету;
- ✓ після передачі Поділля Вітовту Федір Коріатович переїхав на Закарпаття, де заснував замок Паланок та Святомиколаївський монастир в Мукачеві;
- ✓ після смерті молодшого Коріатовича (без спадкоємців) закарпатські землі перейшли до Угорщини.

БУКОВИНА

Шипинська земля — історичний регіон в межах східного Прикарпаття та Хотинської височини (з *середини XV ст.* — Буковина), який у період з кін. XIII ст. до кін. XV ст. був предметом територіальних суперечок між Молдавським князівством, Польським та Угорським королівствами.

Буковина:

- ✓ землі між середньою течією Дністра і Карпатами;
- ✓ була частиною **Галицько-Волинської держави**, а після її розпаду перебувала під безпосереднім контролем Золотої Орди;
- ✓ у сер. XIV ст. Пн. Буковина (Шипинська земля) увійшла до **новоствореного Молдавського князівства**.

Хотинська фортеця XIII-XIV ст. — середньовічна фортифікаційна архітектура, романо-готичний стиль

Найважливіше місто — Хотин.

Із кінця XV ст. Молдавське князівство перебувало у військових діях з Османською імперією, внаслідок чого турецько-татарські війська вторглися в **1538 році** на територію князівства та захопили його разом із Буковиною.

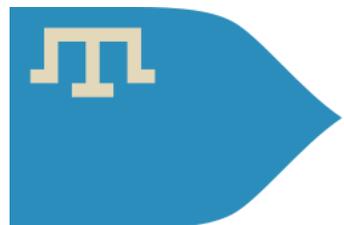
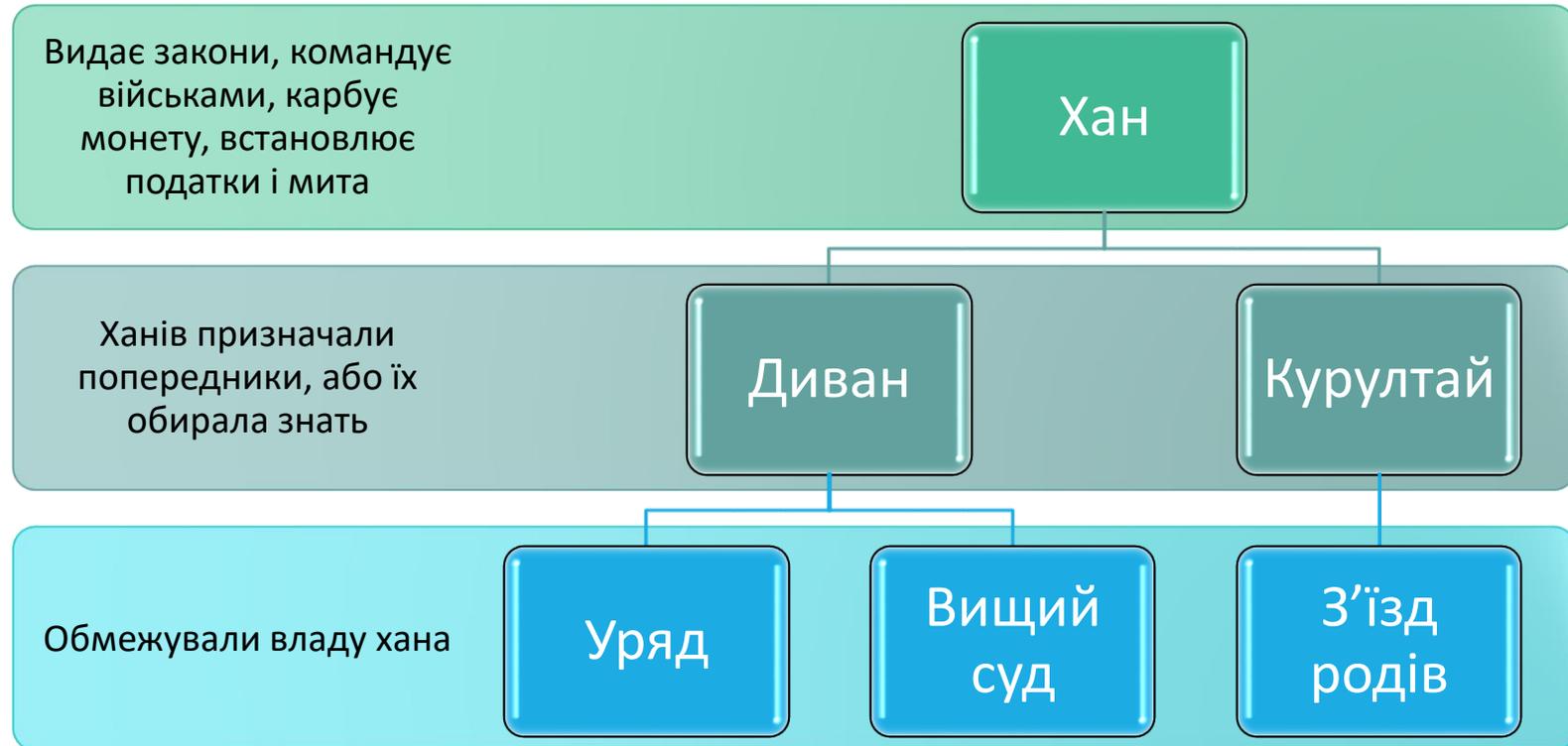
КРИМСЬКЕ ХАНСТВО

Хаджі Девлет-Гірей (поч. XV – 1466) – татарський хан, родоначальник династії Гіреїв і засновник Кримського ханства, нащадок Чингісхана. У 1449 проголосив незалежність Кримського ханства. Сприяв поширенню землеробства, ремесл і торгівлі, зводив мечеті і школи. Здійснив паломництво (хадж), був віротерпимим. Спирався на підтримку Польщі і Литви.

Утворення ханства:

- ✓ **1449** – внаслідок розпаду Золотої Орди **хан Хаджі-Гірей** проголосив себе незалежним правителем Кримського ханства зі столицею в Бахчисараї;
- ✓ Його влада поширювалася на Крим, пониззя Дніпра, Приазов'я, Прикубання;
- ✓ **1475** – Османська імперія завоювала Кафу (Феодосію), Мангуп, Перекоп;
- ✓ **1478** – **хан Менглі-Гірей** розірвав зв'язки з Литвою і став васалом Османської імперії.

Кафа
(Феодосія)

КРИМСЬКЕ ХАНСТВО

Ясир – полонені, яких продавали на невільницьких ринках для Османської імперії.

Господарський розвиток

- **Основа господарства – кочове скотарство** (до поч. XVI ст.);
- розвивалося землеробство, садівництво, виноградарство, ремісництво;
- XIII ст. – **на узбережжі Криму почали засновувати генуезькі торгові факторії (поселення)**;
- після падіння Візантії (1453) **торгівля у Чорному морі була небезпечна через накладену КХ та ОІ данину** – економічне становище Кафи погіршилось;
- від **1482 – татари щороку здійснювали походи за здобиччю в українські землі. Головна мета – ясир.**

Столиця – Бахчисарай

Генуезькі факторії **контролювали торгівлю** у Чорному морі

Генеральне консульство – Кафа (офіційні мови – латина, грецька, татарська)

Військова опора колонії і захист Кафи – **Судак** (Солдайя)

КРИМСЬКЕ ХАНСТВО

Ханський палац у Бахчисараї (XVI-XVII ст.) – кримськотатарська, османська палацова архітектура

Генуезька фортеця у Судаку (1371-1469) – фортифікаційна система оборонної архітектури, побудована генуезцями)

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО

Козак (тур. – «вільна озброєна людина»), **козацтво** – суспільний стан вільних від кріпосництва людей, які вели господарську діяльність і обороняли Україну від іноземних загарбників.

Причини виникнення:

- ✓ поширення кріпацтва;
- ✓ захоплення земель феодалами;
- ✓ утиски православних;
- ✓ потреба захисту кордонів від Кримського ханства.

Соціальний склад:

- ✓ селяни, міщани і дрібна шляхта;

Національний склад:

- ✓ молдавани, литовці, білоруси, росіяни, татари, **найбільше – українці**.

Козацтво виникло на території **Дикого поля, Запорозжя** наприкінці XV – на поч. XVI ст.

1489 – перша згадка про козаків у польській «Хроніці» Марціна та Йоахима Бельських.

Походження слова «козак»

- Від монгольської – «захисник кордону» (вартові або розбійники, що мешкали у причорноморських степах);
- від турецької – «вільна озброєна людина»;
- з II пол. XV ст. – «людина без підданства».

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Панщина - форма земельної відробіткової ренти, що передбачала обов'язкову працю залежного селянина власним реманентом у господарстві землевласника.

Шляхтич (шляхта) – особа знатного походження, землевласник, який ніс військову службу.

Сільське господарство

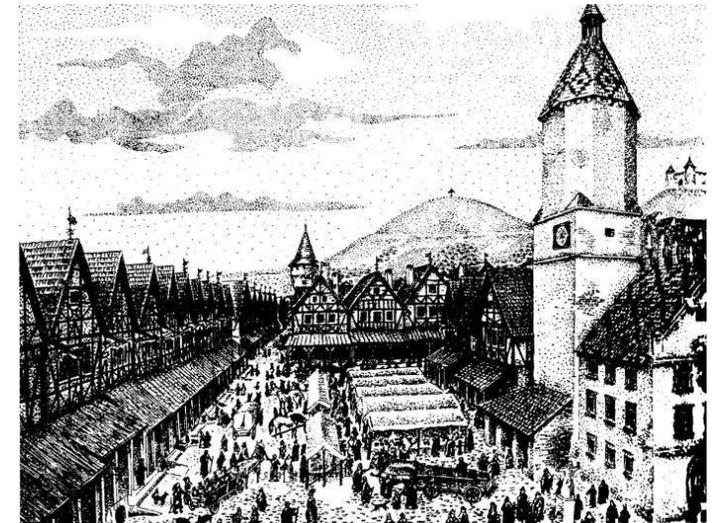
- провідна галузь економіки;
- двопільна та трипільна с-ма;
- збільшення поголів'я худоби через підвищення цін на м'ясо в Європі;
- зростання великих феодалних господарств – зникнення общинної землі;
- збільшення грошової та натуральної данини (ренти) для селян;
- додається панщина – 14 днів на рік.

Промисли, ремесла, торгівля

- солеваріння, виробництво дьогтю, смоли і поташу;
- ремесла і торгівля пов'язані із розвитком і зростанням міст;
- у містах поширювалися ремісничі цехи, до яких брали лише католиків (землі, що входили до Польщі);
- після падіння Константинополя підвищився попит на українську СГ-продукцію;
- центри зовнішньої торгівлі – Київ, Львів, Кам'янець, Луцьк;
- Основна форма внутрішньої торгівлі – ярмарки.

Міста

- найбільші міста – Київ, Львів, Кам'янець (10-20 тис. ос.);
- невеликі міста – 2-4 тис. ос.;
- етнічний склад міського населення – багатонаціональний;
- Волинь і Центр – переважали українці;
- Галичина – поляки, німці, вірмени, євреї та ін.

Ремісничі цехи - це середньовічні об'єднання ремісників однієї або кількох споріднених професій, які існували в містах з метою регулювання виробництва, захисту інтересів своїх членів та підтримки якості товарів.

Соціально-економічні причини виникнення козацтва:

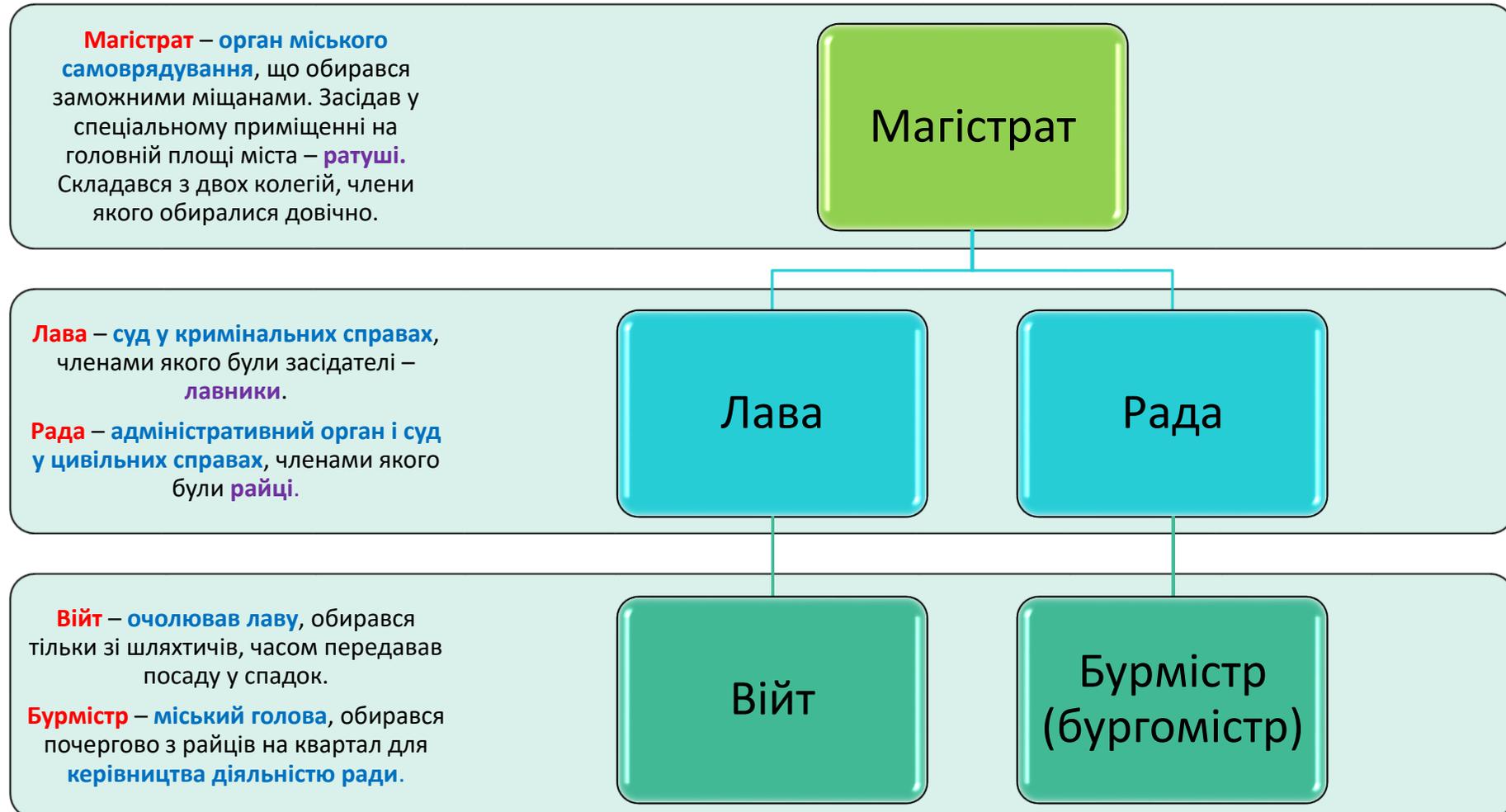
«Пани користуються необмеженою владою не тільки над їхнім [селян] майном, але також над їхнім життям...»

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО

Магдебурзьке право – це система середньовічного міського права, яка виникла в XIII столітті в місті Магдебург, Німеччина. Воно надавало містам право на самоврядування, власний суд, економічну діяльність та захист прав громадян. На українських землях магдебурзьке право поширилося у XIV-XVIII століттях, сприяючи розвитку міст та їхньої самостійності.

Магдебурзьке право:

- ✓ поширилось в українських землях з XIV ст.;
- ✓ міська громада формувала виборні органи міського самоврядування й суду, регулювала діяльність купецьких об'єднань (гільдій) і цехів, питання торгівлі, опіки, спадкування, покарання за злочини;
- ✓ в Україні першими отримали магдебурзьке право Хуст (1329), Сянок (1339), Львів (1356), Кременець (1374). Луцьк отримав у 1432, а Київ у 1494;
- ✓ у Галичині його мали близько 400 населених пунктів, у Східній та Центральній Україні – понад 20.

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО

Повідомляємо... що райці та присяжні [лавники] нашого міста Львова за нашою волею та спеціальною нашою згодою вирішили триматися та дотримуватися [такої] ухвали. Якщо будь-хто після складання угоди вчинить злочин, то протягом одного року та одного дня від вступу або в'їзду до міста, в якому він цей злочин вчинив, повинен бути вигнаний. Крім того, якщо хтось із присяжних [лавників], прийшовши до тих, що сваряться, наказав і доручив їм помиритися, а ті не схотіли цього зробити, тоді таку саму кару в один фертон хай стягнуть. Також, якщо під час пожежі або коли несподівано спалахне вогонь і будинок якогось міщанина вищезгаданого міста буде зруйнований або пошкоджений, міщани-сусіди, що живуть в цій частині [міста] і кварталі, куди також вогонь може сягнути, повинні допомогти та надати підтримку при відновленні та відбудові цього пошкодженого будинку.

Запровадження магдебурзького права сприяло

формуванню світогляду міського населення за принципами демократизму, самоврядування, розрахунку на власні сили

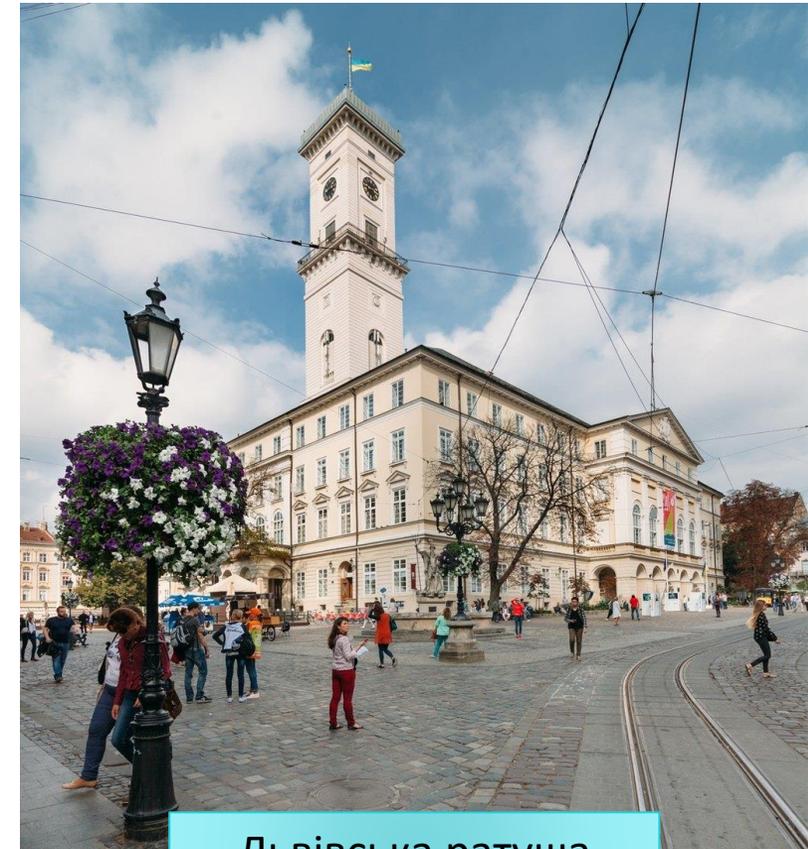
захисту міського населення від королівських намісників та феодалів

розвиткові ремесла і торгівлі

впровадженню європейських правових норм у міське життя

Запровадження магдебурзького права сприяло:

- ✓ розвиткові ремесла і торгівлі;
- ✓ захисту міського населення від королівських намісників та феодалів;
- ✓ впровадженню європейських правових норм у міське життя;
- ✓ формуванню світогляду міського населення за принципами демократизму, самоврядування, розрахунку на власні сили.

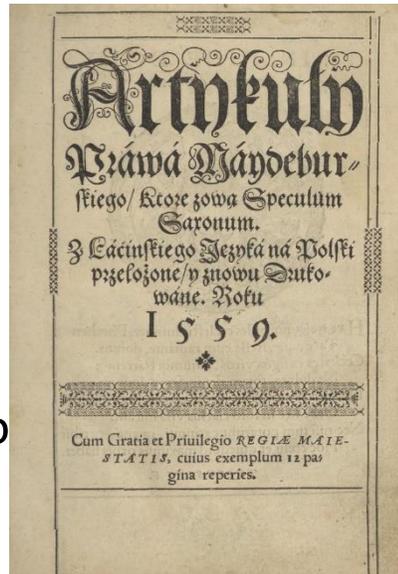
Львівська ратуша

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ЛИТОВСЬКОЇ ДОБИ (II ПОЛ. XIV-XV СТ.)

Гуманізм – це світогляд та етична позиція, що ставить у центр пріоритет прав та інтересів людини як найвищої цінності.

Особливості розвитку:

- ✓ українські землі перебували у складі різних держав, тому й **зазнали різних культурних впливів**;
- ✓ **Пд. Україна розвивалася під впливом Золотої Орди, а згодом Кримського ханства**;
- ✓ **поширення католицизму ускладнювало розвиток православних культурних традицій**;
- ✓ українці, які здобували освіту у західноєвропейських університетах, поширювали **ідеї гуманізму**;
- ✓ для західноукраїнських міст (багатонаціональні) притаманно **взаємопроникнення української, польської, вірменської, єврейської, німецької культур**.

ОСВІТА ТА КНИГОДРУКУВАННЯ

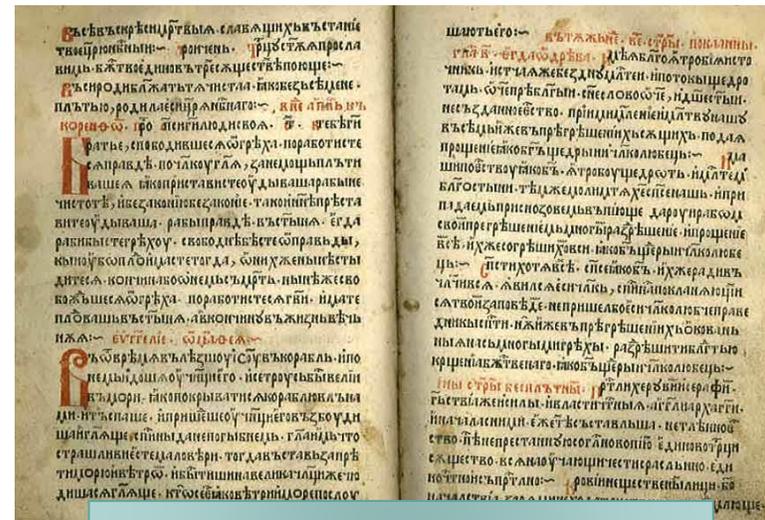
Юрій Дрогобич (Котермак) - український філософ, астроном, астролог, викладав у Болонському університеті. У 1481—1482 рр. — ректор цього навчального закладу. Перший відомий нам український автор друкованої книги «Прогностична оцінка поточного 1483 року».

Освіта:

- ✓ **школи працювали при православних та католицьких (катедральних) монастирях й соборах** Львова, Перемишля, Києва тощо;
- ✓ **вищу освіту здобували в європейських університетах** – Празькому та Ягеллонському (Краківському), куди вільно приймали православних;

Книгодрукування:

- ✓ прийшло на українські землі із Західної Європи;
- ✓ **Швайпольт Фіоль «Часослов» та «Октоїх»** – перші друковані книги церковнослов'янською мовою (1491);
- ✓ **Юрій Дрогобич (Котермак)** – **«Прогностична оцінка поточного» (1483)** астрологічний памфлет.

Швайпольт Фіоль «Октоїх»

Юрій Дрогобич

Швайпольт Фіоль - український першодрукар. Засновник друкарні у Кракові. 1491 р. надрукував чотири богослужбні книги церковнослов'янською мовою, серед яких «Часослов» та «Октоїх».

ЖИВОПИС

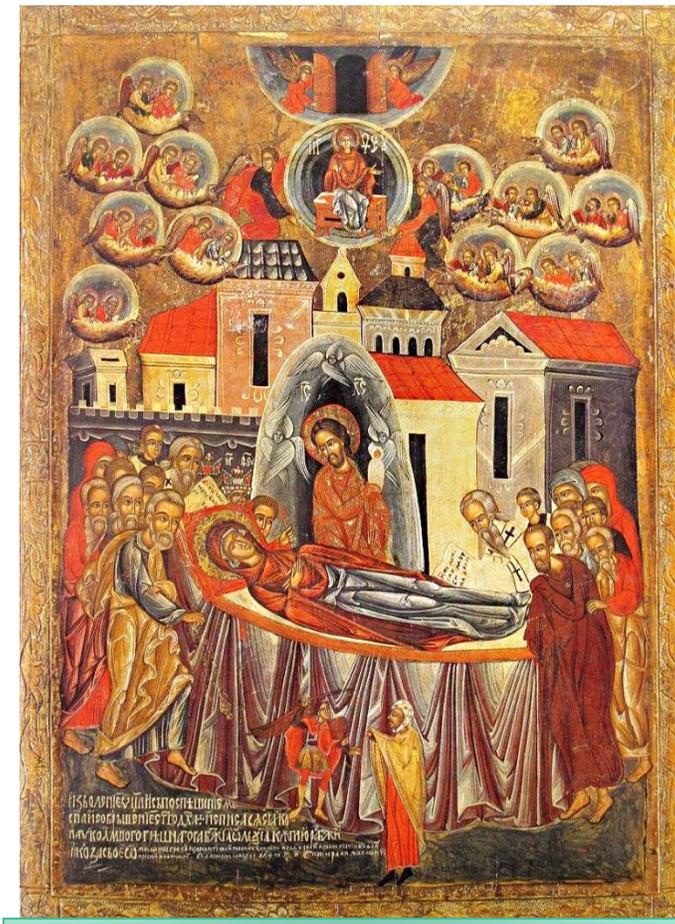
Центри малярства – Перемишль, Львів, Київ.

Ікона Богородиці з пророками з церкви у Підгородцях

Ікона Св. Юрія Зміборця із с. Станілі поблизу Дрогобича

Ікона Олексія Горошковича «Успіння Богородиці» (1547)

АРХІТЕКТУРА

Початок західноєвропейської
забудови міст. Будівництво фортець

Архітектура

- набуває **готичного стилю** із поширенням католицизму;
- після поширення магдебурзького права **утвердження західноєвропейських норм містобудування**: поділ міста на квартали, сходження головних вулиць на центральному майдані, де розташовувалася **ратуша** (адміністративний центр міст) та головний храм (собор).

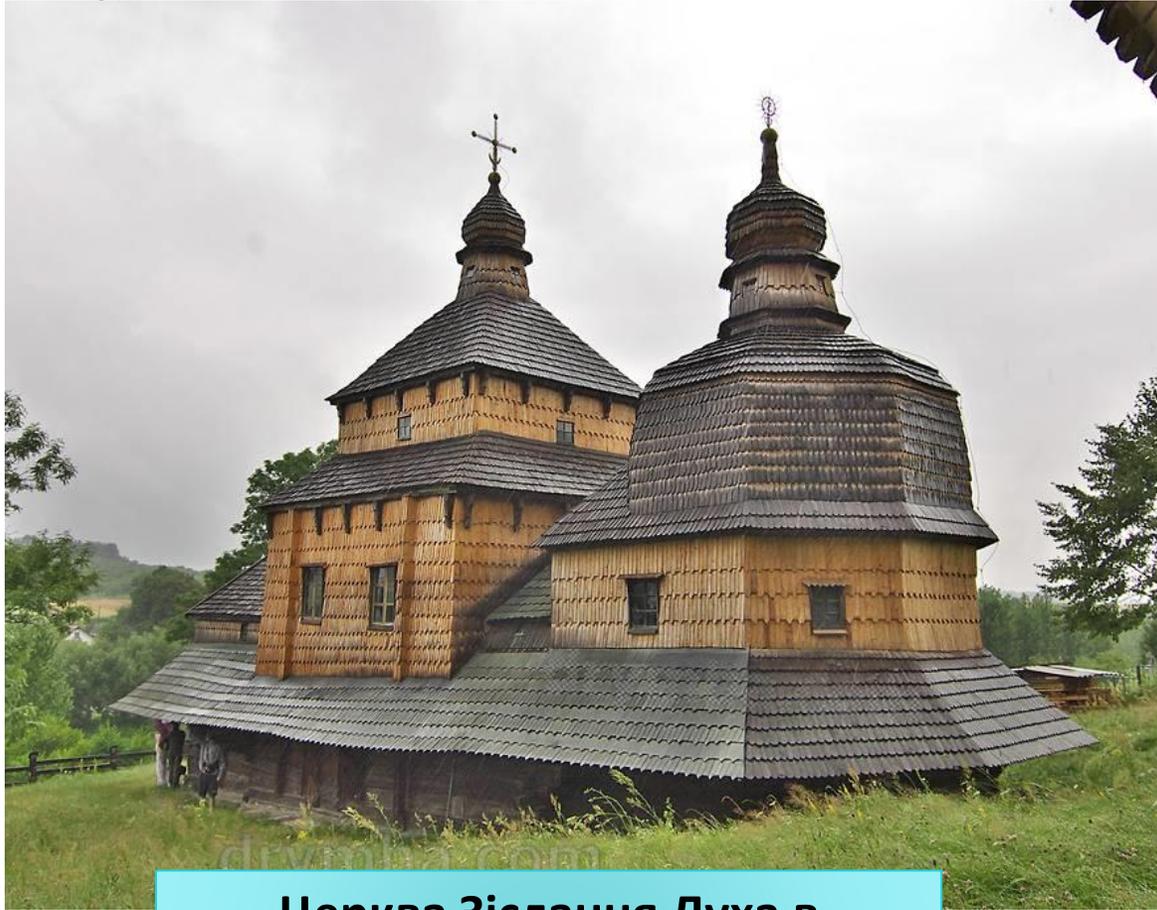

Костел Св. Варфоломія у Дрогобичі (1392-XV)
– готичний стиль, мурована оборонна споруда

Покровська церква-фортеця у Сутківцях –
романський стиль, мурована оборонна споруда

АРХІТЕКТУРА

Церква Зіслання Духа в Полетичі (1502) – найстаріша дерев'яна церква Львівщини

Вірменський катедральний собор Успіння Богородиці у Львові (1363) – романо-готичний стиль та давньоруська галицька архітектура

АРХІТЕКТУРА

Меджибізький замок – ренесансна фортифікаційна споруда (II пол. XIV – I пол. XVI)

Кам'янець-Подільська фортеця – середньовічна фортифікаційна архітектура з поєднанням різних стилів

АРХІТЕКТУРА

Волинський замок Любарта (II пол. XIV ст.) – романо-готичний стиль, середньовічна фортифікаційна архітектура

Острозький замок (1241, XIV-XVI ст.) – ренесансна оборонна архітектура